28,4

АРХЕОЛОГИЯ

КНИГА
4
1986

Редакцията на „Археология“ приема за обсъждане материалите, представени **на български език** в 2 екз. (*текст и научен апарат*) на машина (страница от 30 реда по 66 удара) с качествени за отпечатване *образи, списък на образите* (2 екз.) и *резюме* (3 екз.) Преводи на материали от чужд на български език и преписване на машина редакцията не извършва.

La rédaction d'Археология accepte les matériaux à examinés, présentés **en langue bulgare** en 2 ex. (*texte et appareil scientifique*), dactylographiés (page de 30 lignes — 66 frappes), accompagnés de *figures* propres à être imprimées, *liste des figures* (2 ex.) et *résumé* (3 ex.). La traduction en bulgare et les textes dactylographiés doivent être assurés par l'auteur.

На корицата

Глинена паница с кухо столче от втори строителен хоризонт на късно неолитното селище при с. Бреница, Врачански окръг. Окръжен исторически музей, Враца.

Снимка *Р. Станева*

Sur la couverture

Ecuelle en argile à support creux du deuxième horizon de construction du site du néolithique récent près du village Brenica, département de Vraca. Musée historique départemental, Vraca.

Photo R. Staneva

© Археологически институт и музей при БАН
1986
c/o Jusautor, Sofia

ISSN 0324-1203
АРХЕОЛОГИЯ
Год. XXVIII
4
ОРГАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
1986

XIII конгрес на БКП и българската археологическа наука

В историята на социалистическа България XIII конгрес на БКП ще се свързва най-ярко с очертаната дългосрочна стратегия за по-нататъшно икономическо, социално и духовно развитие на нашата страна, за навлизането ѝ в нов етап от цялостното ѝ развитие на основата на научно-техническата революция, за превръщането ѝ във високоразвита социалистическа страна. Като издигна на ново равнище ленинската априлска линия на Партията, конгресът начерта основните задачи за осъществяване на тази голяма цел.

Голямо внимание и по-нататъшно разработване в документите на конгреса намериха постановките за ролята и задачите на българската наука. „В съответствие с националната стратегия за извършване на научно-техническа революция — гласи съответният пасаж — научният фронт да се преустрои така, че науката да се утвърди като мощна производителна сила и революционизиращ фактор на по-нататъшния икономически, социален и духовен напредък на обществото.“

Тази постановка, както и разработеният непосредствено под ръководството на генералния секретар на нашата партия Т. Живков подход „за качествено нов растеж в икономиката“ имат огромно значение за решаването на назрелите проблеми и на българската археологическа наука, за намиране на конкретните пътища за тяхното решаване.

Основна задача на българската археология е да разкрива археологическите богатства на българските земи, да изучава историческите процеси, с които те са свързани, да представя своите резултати на широката общественост. Специфична особеност на археологията е непосредственото представяне на резултатите от всеки етап на научноизследователския процес за използуване от културния и идеологическия фронт. Едва открити, археологическите паметници стават основа на нови музейни експозиции и археологически резервати. Тези задачи и досега определяха голямата роля на археологическата наука в нашия обществен живот, голямата научна и обществена отговорност на археолозите в страната. За развитието на археологическата наука през последните петилетки бяха създадени изключително благоприятни условия, а на получените резултати бе дадена висока оценка.

Характерно за археологическата дейност в страната през последните десетилетия бе активната теренна дейност, изразена преди всичко в разкопаването на много археологически обекти. Това бе един задължителен етап от развитието на българската археология с оглед осигуряването на обективна изворова база за изучаването на историческите процеси в българските земи, както и създаването на възможност за широката общественост да влезе в непосредствен досег с паметниците на миналото. Този етап намери отражение в редица конкретни прояви, даде съществен принос в процеса на духовно развитие на българския народ.

През последните десетилетия в нашите земи бяха разкрити непознати и високоразвити праисторически култури. Изявиха се нови страни на тракийската култура, на взаимоотношенията ѝ с класическите гръцка и римска цивилизации. Особено големи бяха приносите в областта на средновековието. Извършиха се мащабни проучвания на българските столици, на поселищния живот и погребални обичаи. Написани бяха значителни научни публикации и теоретични разработки по проблемите на Българското средновековие. Като цяло динамично се измениха представите за характера и равнището на културите в българските земи през различните епохи, за значението им в развитието на европейската култура. Утвърди се ролята на тяхното изследване за изясняването на историческите процеси на широки ареали.

Изключително големи бяха приносите на българската археология в приложението на научните резултати в практиката, в изграждането на високо научно и художествено ниво на нови музейни експозиции в страната. Продължителните разкопки на средновековните български столици и градове създадоха възможност за тяхната консервация и реставрация и превръщането им в национални средища на духовен живот. В чест на 1300-годишнината на българската държава, както и на въстанието на Асен и Петър, Археологическият институт с музей при БАН и неговите два филиала в Шумен и В. Търново направиха приноси с голяма научна значимост.

Значителни бяха успехите на българската археология в усъвършенстването методиката на разкопките изобщо и особено в трудните условия на съвременния градски живот. Методиката на проучването на съвременните градски центрове, подходът към останките на миналото, значението на откриваните в България археологически паметници за световното културно наследство получиха голямо международно признание.

Много успешна бе работата на българските археолози в рамките на националните програми „Родопи", „Благоевград", „Разград", „Странджа-Сакар" и др. Пролича предимството на проблемното третиране на въпросите и целесъобразността от съвместна работа на различни специалисти в програмни колективи.

Значителен организационен и научен тласък получиха интердисциплинарните изследвания на археологическите данни.

В годините преди конгреса бяха поставени основите на много активно международно сътрудничество, и то не само със социалистическите, а и с някои западни страни с оглед решаването чрез изследвания на българските земи на съществени въпроси от културно-историческото развитие на древния европейски и източносредиземноморски свят. Голяма роля в международната научна и културна политика на страната ни изиграха археологическите богатства на България. Показани в редица международни изложби, те предизвикаха интереса на широки международни кръгове с проблемите, които поставят.

Така през последните години в областта на археологията бе осигурен научен и информационен материал с ярко изявен обществено-приложен характер. Неговото натрупване е важна основа за извършването на качествени изменения и в областта на научните археологически приноси. Поставените благодарение на археологическите изследвания проблеми вече се нуждаят от задълбочено научно осмисляне в духа на историческия материализъм. Необходимо е да се издигне на още по-високо научно ниво идеологическата роля на въздействие на археологията върху нашето общество. Имаме пълното основание да очакваме нови приноси в развитието не само на нашата, но и на европейската наука. Това трябва да стане чрез прилагането на селективен подход при разработване на проблематиката, чрез създаване на по-динамични експозиционни форми за представяне на археологическите данни и концепции, но най-вече чрез разгръщането на разнообразна и многообхватна публикационна дейност.

Тясносвързана с обществените процеси в страната, българската археология стои пред прага на нов етап от своето развитие, в който ролята ѝ за пълно задоволяване на духовните потребности на народа става все по-отговорна. Това изискват и постановките на XIII конгрес на БКП.

Основна задача през следващите години е написването на многотомната „Археология на България". Реализирането на тази задача, която трябва да обобщи резултатите от дългогодишните проучвания на миналото на българските земи, е задача не само на научния колектив на Археологическия институт с музей, но и на целия научен археологически потенциал на страната. Тя не може да се реализира без публикуване на най-важните археологически резултати от цялата страна. Това означава извършване на огромна организационна работа, обезпечаване на помощно-технически персонал, подобряване материално-техническата база, високо лично и професионално съзнание.

Голяма и многогодишна задача също с национален характер е цялостното превеждане в известност на археологическите извори на нашата страна. Назрял е моментът за организирането и публикуването на корпуси на съхраняваните във фондовете на нашите музеи археологически богатства.

Коренни промени трябва да настъпят в подхода към теренната работа. Всеобщо е мнението за наложителното съкращаване на разкопаваните обекти, за насочване на научните усилия към проучване на обекти с национална значимост или свързани с решаването на възлови научни проблеми. На качествено ново ниво трябва да се издигне теренното археологическо разузнаване в цялата страна. Това означава, че е необходимо да започне изработването на археологическа карта на България, и то на високо научно ниво, на базата на съвременната международна методика. Едва след осъществяване на тази многогодишна национална задача България ще може да се нареди сред най-добре проучените в археологическо отношение страни в Европа. Само така, както и по силата на значението на своята територия като неизчерпаема изворова база, България ще даде още по-значителен принос в решаването на голям брой проблеми с европейска значимост. Археологическата карта ще даде възможност да се

запълнят някои бели петна в изучаването на отделни епохи или райони, да се разкрият слабопознати страни на културата на древното население, представени засега само с отделни паметници. Археологическата карта ще бъде основа за разработването на по-нататъшната научна стратегия на българската археология, ще създаде условия за разработването на такива фундаментални проблеми като динамиката и характера на промените на поселищното развитие през различните епохи в българските земи, етногенетичните процеси, проблемите на културната приемственост, на взаимоотношенията на местните култури с източносредиземноморските и други култури, характера на българската култура и нейното развитие през периода на Късното средновековие и др.

На базата на предоставената предварителна археологическа информация ще се избегне конфликтът между археологията и съвременното строителство, който се отразява сериозно както върху запазването на някои паметници, така и върху темповете на строителството. Ще се изградят по-обективни критерии за оценка при степенуване и регистриране на част от археологическите обекти като паметници на културата.

През изминалите години АИМ, а и отделните колективи в страната работиха по усъвършенстването на международната методика на нашите теренни условия и по този начин подготвиха до известна степен реализирането на задачата. Изпълнението ѝ е свързано с разработването на специална програма от комплексен научен колектив и от създаването на условия за включването на всички заинтересовани и задължени да участвуват в изпълнението ѝ институции.

Набелязаните основни насоки на археологическата дейност имат съществен фундаментален и значим социален характер. Тяхното реализиране означава осъществяването на практика на интеграцията на науката, културата и образованието, а и на някои сфери на стопанския живот. То изисква не само усъвършенстването на някои подходи, но в някои отношения и радикални изменения в третирането на археологическата дейност и инвестиционната ѝ политика.

Задължително условие за реализирането на основните задачи на българската археология е прилагането на програмно-целевия подход. В тяхното изпълнение още повече трябва да нарасне ръководната и координационна роля на Археологическия институт с музей при БАН. Трябва да се гарантира действен механизъм на взаимоотношения на института с тясно свързаните с отделни страни на археологическото проучване други институции. Действуващата досега структура в рамките на Археологическия институт с музей показа целесъобразността си както в досегашното реализиране на археологическите проучвания, така и за бъдещето. Още повече, че в нея е залегнала прогресивната постановка за непосредствено навлизане на науката в практиката чрез съвместното функциониране на института и Националния археологически музей. За в бъдеще обаче с оглед на новите задачи е необходимо разширяването и укрепването на някои научни звена в Археологическия институт с музей. Това е свързано с разработването на проблемите на късносредновековната археология, на античната и средновековна архитектура, на Втората българска държава, със създаването на условия за научно-техническо и математическо обслужване. По-нататъшното усъвършенстване на структурата на Археологическия институт с музей трябва да става само чрез създаване на нови звена, чиито преобладаващи научни въпроси засягат археологията. Така например към Археологическия институт с музей би трябвало да се включат и да съгласуват научните си планове с него научните звена по геофизически методи в археологията, както и други, чиято дейност е тясно свързана с археологическата. Широкото навлизане на точните науки, на научно-техническата революция в археологическата наука ще има необходимия научен ефект само тогава, когато се създадат творчески условия за взаимна проверка на достоверността на резултатите на различните науки. Основа за успешното прилагане на точните методи и получаването на необходимия ефект трябва да бъде непрестанното усъвършенствуване на чисто археологическата методика на проучването. Тласък за развитие трябва да получат и мащабните аероархеологически, астроархеологически и др. изследвания.

Много голямо значение за археологията има постановката за скъсяването на пътя на научната идея до практическото ѝ приложение. Своевременното публикуване на научните резултати е само едно от условията за успех в това отношение. Особено активно, с нови постъпления и форми трябва да се разгърне и активизира дейността на Националния археологически музей — най-старият и реномиран музей в страната, играл важна роля в културната история на столицата. Нужно е да се създадат условия за по-нататъшното му функциониране като национално средище за непосредствено популяризиране на най-новите постижения на археологическата наука, на най-новите идеи и концепции. В същата насока голямо значение има координацията на археологическата и консервационно-реставрационната дейност. Въпреки постигнатите успехи в изграждането на единна стратегия на археологическата и консервационната дейност все още не са решени някои важни проблеми на творческото сътрудничество между тях. Причина за това е съществуващият различен подход към творческата, научната и културната дейност в страната. Това пречи за осъществяването на връзката между археолога и архитекта в процеса на изследване и проектиране, елиминира възможността за научен контрол на археолога върху достоверността на реставраторския проект и на реставратора върху изпълнението. Отрицателно се отразява върху темповете на консервационната дейност действуващата различна за двете сфери система на финансиране. Проблемът за финансовото обезпечаване на археологическите изследвания се нуждае изобщо от радикални промени. Досегашната инвестиционна политика в областта на археологическите изследвания имаше своето основание и бе целесъобразна с оглед на решаването на поставените досега пред българската археология задачи. Промените в нея сега са наложителни. Те трябва да осигуряват реализирането на новите големи задачи, да я направят по-гъвкава, като се осигурят финансово новите етапи на археологическото изследване, изготвянето на археологическата документация и интердисциплинарни проучвания. Археологическият институт с музей ще може да реализира научната си политика само чрез ефективен контрол и върху средствата, чрез участие в разпределянето на лимитите за окръзите и чрез разполагане със собствени средства за засилване на значими научни проучвания. Само така в българската археологическа наука ще може да се засили принципът на самоуправление и да се реализира в национален мащаб една обществено значима научна политика. Необходим е и диференциран подход към археологическата изследователска дейност и в рамките на Българската академия на науките. С оглед на създаването на условия за интензивно развитие на науката, за ефективно изразходване на средствата и за получаване на значим научен и социален ефект е необходимо добре премислено, но наложително въвеждане на поредица от нови нормативни документи в духа на препоръките на XIII конгрес на партията.

Важно условие за осъществяване на научната политика на Археологическия институт с музей е въпросът за кадрите. Понастоящем все още не може да се осъществи ефективното използуване на висококвалифицираният научен потенциал на АИМ. Причина за това е почти пълната липса на крайно необходимия помощен научно-технически персонал. Важно условие за научното израстване на кадрите е и завишаването на изискванията при атестирането на изследователите, своевременното пренасочване на неподходящите за научна работа специалисти, поддържането на откровен критичен тон. Крайно наложителни за научното усъвършенстване на археологическите кадри са специализациите в чужбина. За разлика от останалите хуманитарни науки археологията непрестанно усъвършенствува своите методики и организация в световен мащаб и развитието на българската археология е немислимо без достатъчно научни контакти не само със социалистическите, но и с останалите страни. Това, както и по-нататъшното активно международно сътрудничество са задължителни условия за развитието на археологическата наука.

Много категорично трябва да се постави отново въпросът за специалност археология в Софийския университет „Климент Охридски". Недопустимо е една от най-богатите на археологически паметници страна в Европа, единствена в рамките на социалистическата общност, да няма специалност археология. Не може да се очаква по-нататъшно интензивно развитие на една наука при отсъствието на специално подготвени кадри още от университета, особено като се имат предвид нарастващите изисквания за висок професионализъм във всички сфери на нашия обществен и икономически живот и голямата роля, която археологията играе в културната политика на страната ни.

В заключение трябва да се каже, че решенията на XIII конгрес на БКП разкриват оптимистични перспективи за по-нататъшното развитие на българската наука, в това число и на българската археология. Със своя кадрови потенциал и научни постановки българската археологическа наука е готова да отговори на високите изисквания и новите задачи, поставени пред нея от Партията и цялото българско общество. Реализирането на тези задачи трябва да започне незабавно под научното и методическо ръководство на Археологическия институт с музей с чувство на отговорност и професионален дълг у всички археолози в страната.

ДИАНА ГЕРГОВА

Статии

Селище от късния неолит при с. Бреница, Врачански окръг

БОГДАН НИКОЛОВ

Територията на днешна Северозападна България се формира като отделен етнокултурен район още в епохата на ранния неолит[1]. Неговата комплексна характеристика проличава най-добре от селищата с рисувана полихромна керамика, разкрити при с. Тлачене[2], в м. Мало поле при с. Градешница, Врачанско[3] и в Деветашката пещера[4]. След развитието на неолитната керамика с рисувания полихромен орнамент в границите на същата територия се създава културата на средния неолит, която има ярко изразена генетическа връзка със своя предшественик. Проучените селища от средния неолит в м. Луканово дърво до с. Градешница[5], Врачанско, в Плевенско и Михайловградско[6] напълно потвърждават това.

Като последица от натрупването на по-голям производствен опит и знания и в резултат на вътрешната динамика в развитието на производителните сили в праисторическото общество, на тяхното разрастване и диференциране се стига до един неизбежен исторически момент, когато културата на средния неолит в земите на Северозападна България прераства в нова култура, послужила за основа на късния неолит. Разкрити са значителен брой селища и археологически паметници, които добре илюстрират локалния характер на културата от късния неолит в посочената област и показват нейната финална фаза.

Праисторическото селище при с. Бреница, Врачански окръг, което е представено в настоящата публикация, принадлежи на финалната фаза от развитието на късния неолит и началото на халколита. Останките на това селище се намират в м. Кременѝтата могила на 8 км североизточно от с. Бреница. Селището е разположено върху ниска незаливна тераса по левия бряг на р. Искър и заема площ от близо два хектара. Проучено е през 1974—1979 г. В южния край на селището е разкопана площ от 1400 кв. м, а в неговата периферия са направени няколко сондажа за проучване на останките от оградната му система. Културният пласт на селището има средна дебелина 2,20 м и се състои от шест строителни хоризонта, които са разположени последователно един над друг. Това ще рече, че селището е било за-

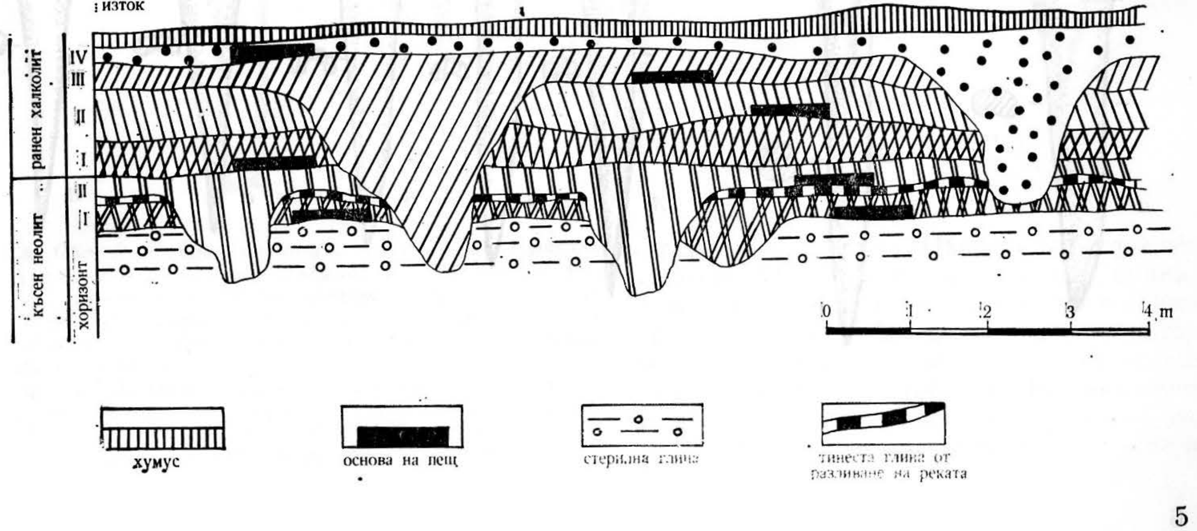

1

● *Обр. 1. Част от южния профил на праисторическото селище при с. Бреница, Врачански окръг. Разкопки 1974—1979 г. Fig. 1. Partie du profil sud du site préhistorique près du village de Brenica, région de Vraca. Fouilles 1974—1979*

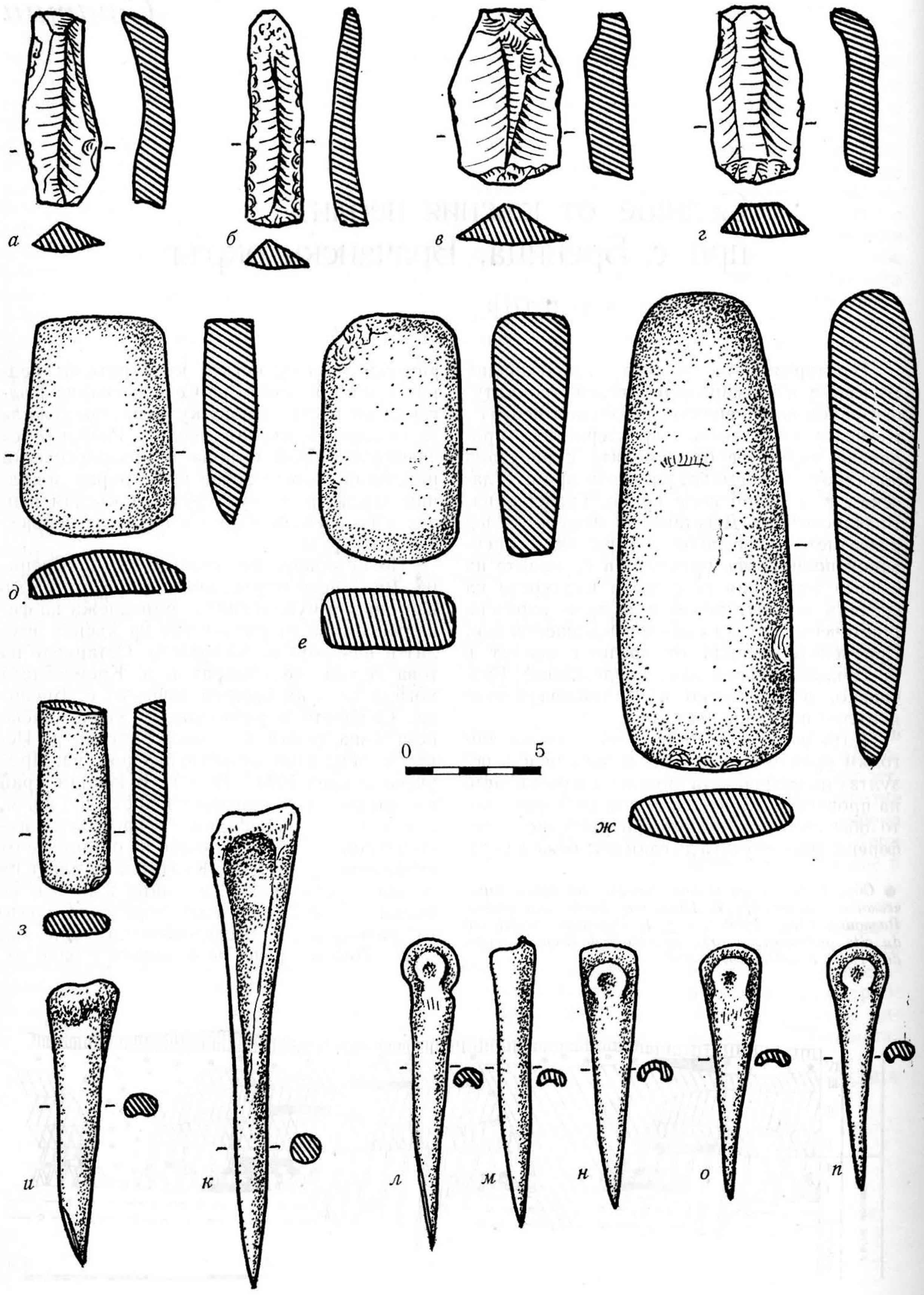

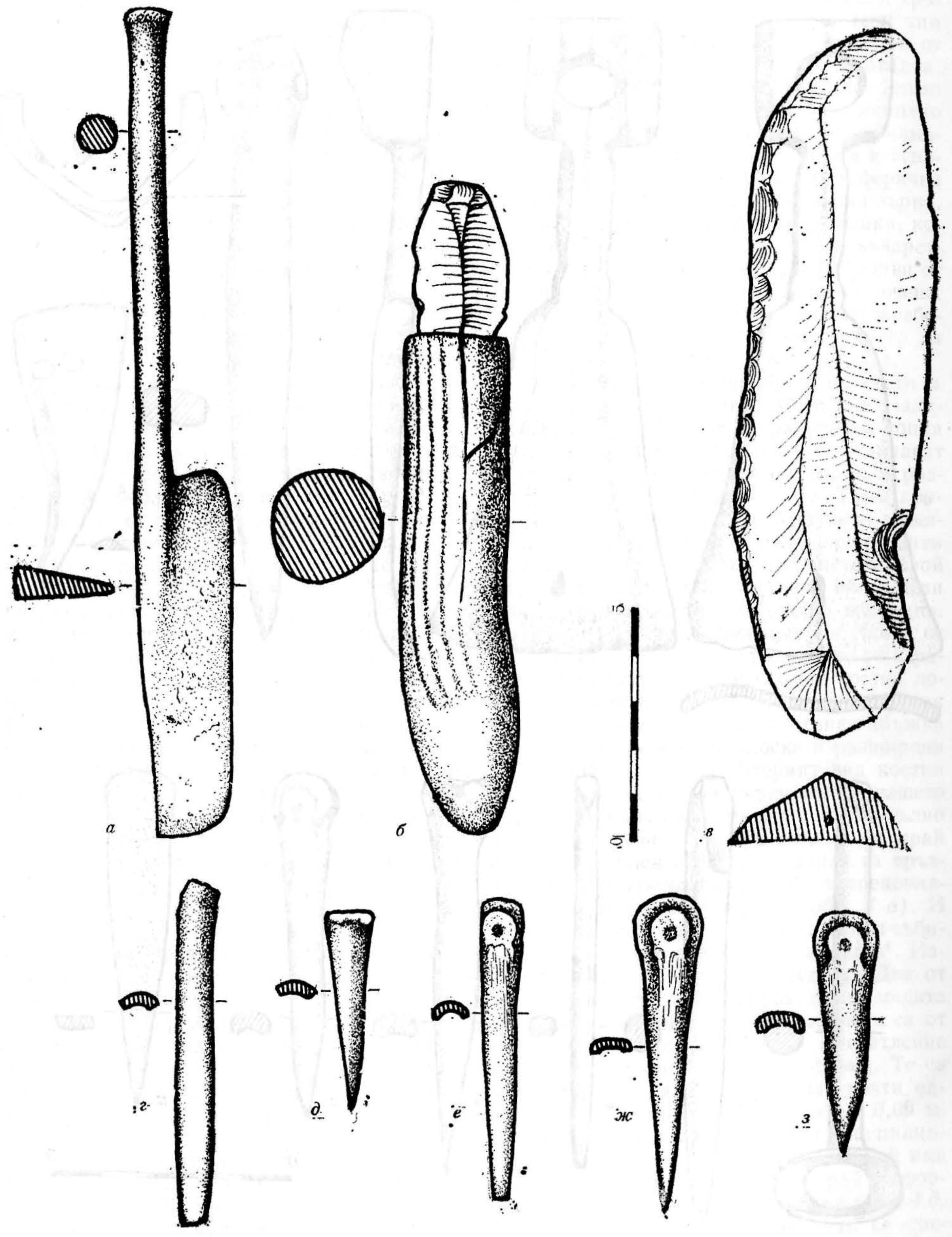

3

● *Обр. 2. Оръдия на труда от първи строителен хоризонт: а — г) от кремък; д — з) от камък; и — п) от кост (късен неолит). Fig. 2. Outils de travail du premier horizon de construction: a — г) de silex; д — з) de pierre; и — п) d'os (basse époque du néolithique)*

● *Обр. 3. Оръдия на труда от кремък и кост от втори строителен хоризонт (късен неолит). Fig. 3. Outils de travail de silex et d'os du deuxième horizon de construction (basse époque du néolithique)*

строявано шест пъти. Първите два строителни хоризонта, броени отдолу нагоре, принадлежат на селище от късния неолит и имат обща дебелина 0,60 м. Следващите нагоре четири строителни хоризонта са на селище от ранния халколит *(обр.1)*. Първият строителен хоризонт на селището от късния неолит е унищожен от разливане на водите на

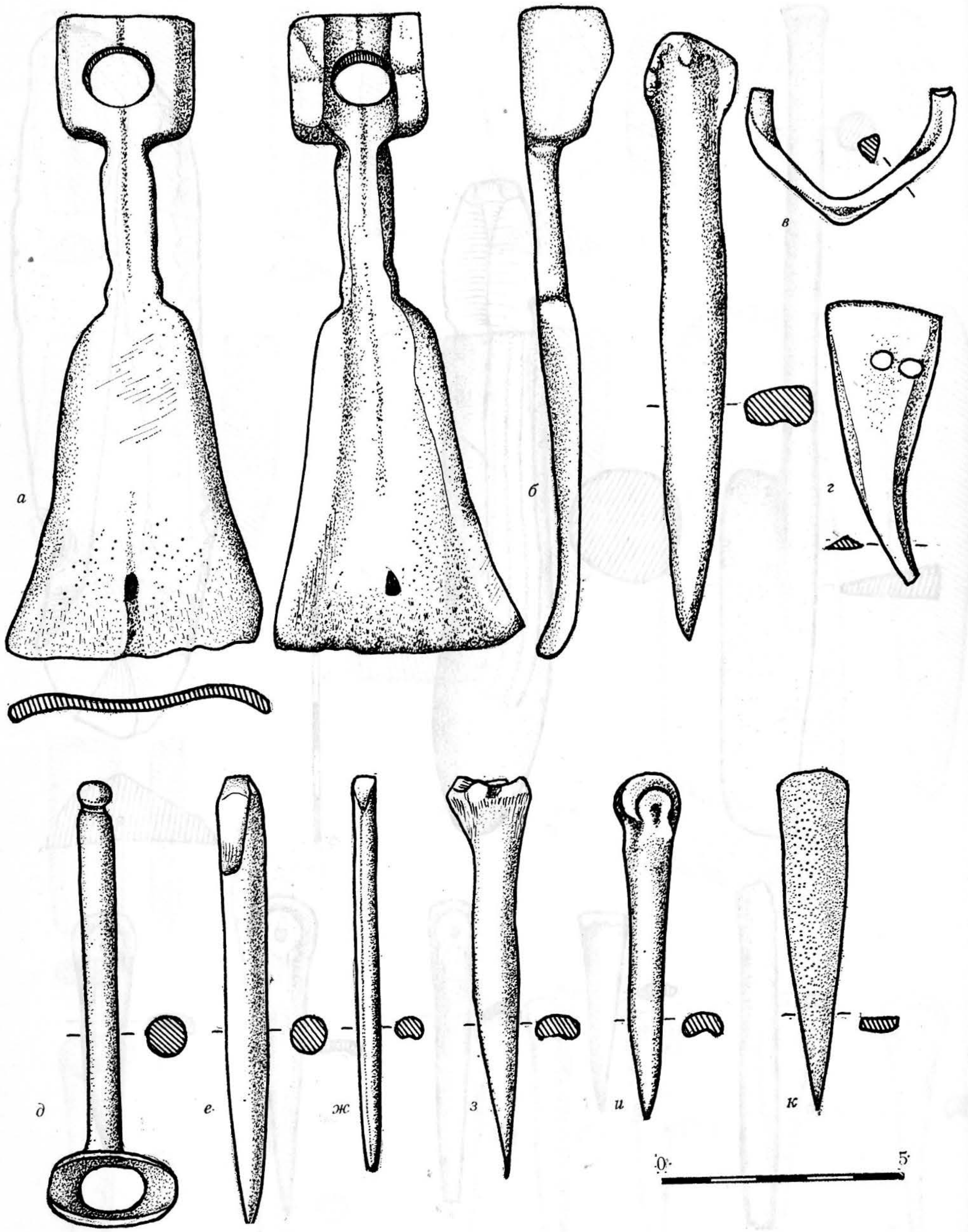

● *Обр. 4. Предмети от кост от втори строителен хоризонт (късен неолит). Fig. 4. Objets d'os du deuxième horizon de construction (basse époque du néolithique)*

реката още когато терасата, заемана от селището, е била твърде ниска. След оттегляне на водите на реката върху останките от първия строителен хоризонт е отложен слой от светлокафява тинеста глина, който има дебелина от 0,05 до 0,10 м. Немного време след това на същото място са изградени жилищата на втория строителен хоризонт на селището от късния неолит. Във втория строителен хоризонт на дълбочина 2 м от повърхността на терена се очерта много добре пода и пещта на едно жилище. Жилището е наземно, с правоъгълен план и е ориентирано с дългата си ос от юг към север. Изградено е от забити в земята дебели колове, които носят плет и образуват стените. Последните са измазвани многократно с глина. Подът на жилището е бил направен от дървени гредички, наредени плътно една до друга и измазани многократно с глина. Очертанията на това жилище имат дължина 6 м и най-голяма ширина 3,60 м. Пещта е изградена в северозападния ъгъл на жилището. Тя има почти кръгла форма с диаметър 1 м. При изграждането на пещта в нейната основа са наредени излезли от употреба късове дебелостенна керамика, които впоследствие многократно са измазвани с глина.

В двата строителни хоризонта на селището от късния неолит при Бреница и в боклучните ями бе намерен богат археологически материал, който се състои от оръдия на труда, глинени съдове и ограничен брой предмети на култа. Оръдията на труда са изработени от кремък, камък и от кости и рога на различни животни. Сред кремъчния инвентар се различават десетки челни стъргалки, изработени от призматични пластинки *(обр. 2 в, г)*. Следите от работа по тях показват, че някои са използувани още като ретушори и свредели. За по-удобно хващане при работа някои от тях са били снабдени с дръжка (муфа), направена от еленов рог *(обр. 3 б)*. По-малък е броят на страничните стъргалки и ножовете, но за сметка на това бяха намерени значителен брой пластинки за сърпове. Намерените пили от кремък са имали двустранна и продължителна употреба и също са изготвени от призматични пластинки. Намерен бе също и един скобел от кремък *(обр. 3 в)*. По форма наподобява на ножовете, но върху единия му работен край е направен жлеб, с който вероятно е обелвана кората на пръчка. Този вид кремъчни оръдия са служили също за рязане и стъргане. Открити бяха и няколко кремъчни ядра, от които е останала само средната неизползуваема част. Те показват, че кремъчните оръдия са произвеждани в селището.

Каменните оръдия са представени от няколко основни вида. Първо място по брой заемат чукалките с овална и сферична форма, които са ръчноударни оръдия без дръжка. Към тях можем да причислим и чукалките за хавани, които имат издължена овална форма. Срещат се и вторично използувани като чукалки някои изхабени от употреба каменни брадви *(обр. 2 е)*. Теслите са следващите по брой оръдия и те са изработени от различни породи твърди скали. Повърхността им е добре полирана и работната част заострена *(обр. 2 д)*. Брадвите са помасивни и имат ярко изразени следи от употреба *(обр. 2 ж)*. Длетата са следващият тип каменни оръдия. Характерното за тях е това, че те наподобяват по форма теслите, но имат по-малки размери и по-тясно тяло. Срещат се добре запазени екземпляри с полирана повърхност *(обр. 2 з)*. Намерени бяха и хромели за стриване на зърната. За този тип оръдия са използувани пясъчници, взети от реката. Горната им част е естествено овална, а обратната е абразивна от триенето. Близо до останките от пещи бяха намерени няколко хавана. Те представляват едри речни камъни с плоска или правоъгълна форма и всички имат на едната си страна полусферична вдлъбнатина. В хаваните са счуквани зърна, охра или излязла от употреба керамика, която е използувана като шамот в грънчарството. Намерени бяха и два броя абразиви от пясъчник, които са използувани за точене. Върху тяхната повърхност се виждат жлебове, които са получени при изострянето на костни, рогови и други оръдия на труда.

Често срещани са оръдията от кости и рога на различни животни. Сред тях различаваме следните видове. Върховете за копия и стрели са най-многобройни и се отличават от шилата по удължените си форми и размери *(обр. 2 к—п; обр. 3 е—з)*. Те са привързвани на пръчка и са използувани за мятане или изстрелване с лък при лов на диви животни. Шилата заемат второ място по брой на костните оръдия. Изработени са от цели или разцепени кости с различна големина. Особено внимание заслужават лопатките от кост. Те са два вида и са направени от здравите кости на тур[7]. Първият вид костни лопатки са ни познати от селищата през ранния неолит. Те имат цилиндрична тънка дръжка и в предната си част са плоски и разширени за гребане *(обр. 3 а)*. Вторият вид костни лопатки се срещат за първи път в нашето селище. Те имат къса дръжка с правоъгълно напречно сечение, която в задния си край има правоъгълен израстък с дупка за връзване, а предната част има почти трапецовидна форма и е доста широка *(обр. 4 а)*. И двата вида лопатки са използувани при събиране на смляното зърно от мелничката[8]. Намерени бяха и няколко амулета. Два от тях са изработени от черупката на мидата спондилус *(обр. 4 в, г)*, а останалите са от кости на различни животни. Впечатление правят два амулета с особена форма. Те са изработени от цяла кост и имат почти еднаква форма и размери — дължина 0,09 м. Всеки един от тях представлява тънка цилиндрична пръчка, която в задния си край има нарез за връзване, а предният край е оформен като кух неправилен цилиндър *(обр. 4 д, 10 а)*. Този вид костени амулети се срещат за първи път. Един бегъл поглед върху оръдията на труда от селището при Бреница ще ни убеди, че по-голямата част от тях продължават своето развитие и усъвършенствуване и през следващата халколитна епоха. Изключение правят само няколко вида от тях — това са каменните хавани и лопатките от кост. Те са типични за цялата неолитна епоха оръдия на труда и през халко-

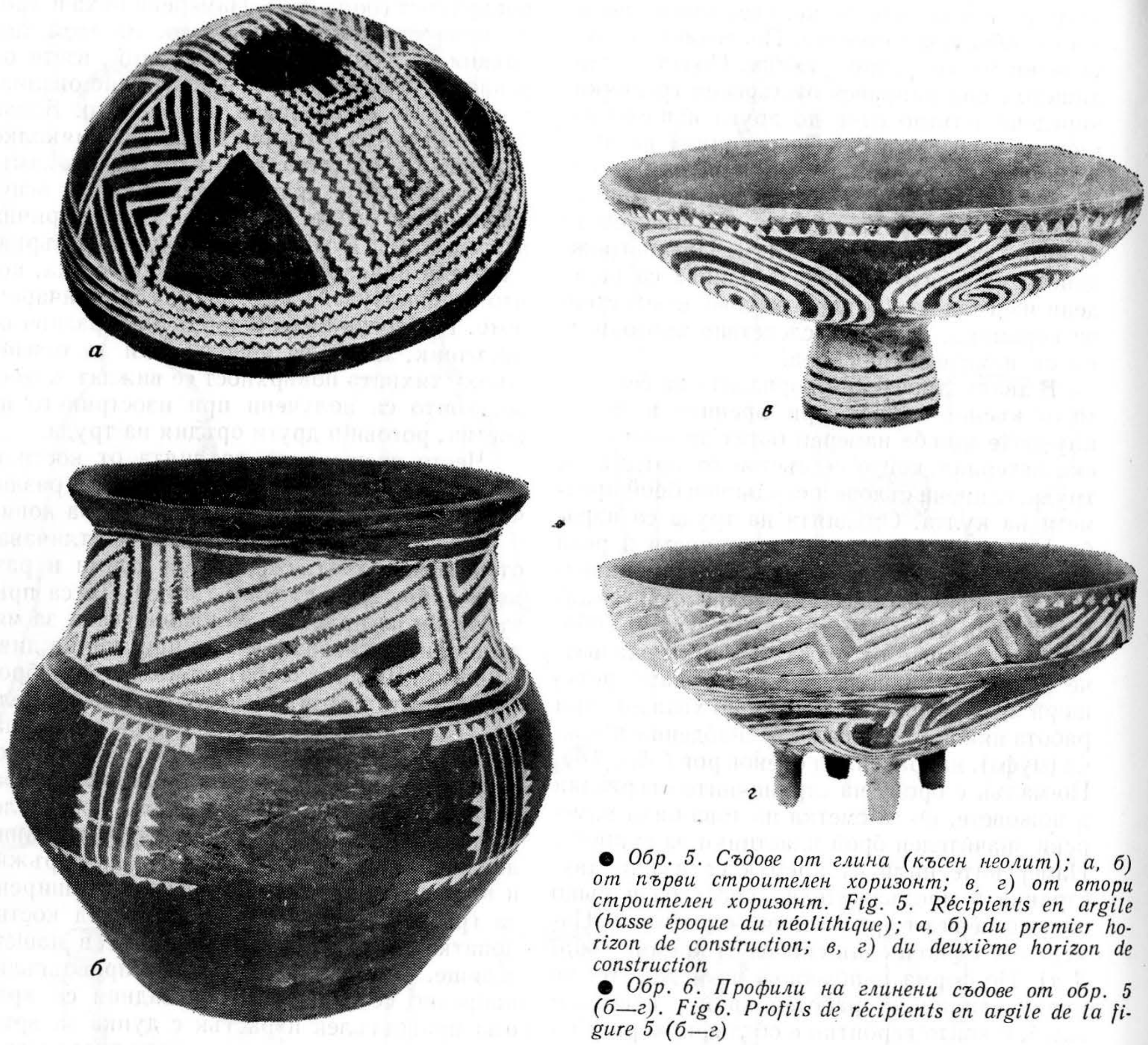

5

● *Обр. 5. Съдове от глина (късен неолит); а, б) от първи строителен хоризонт; в, г) от втори строителен хоризонт. Fig. 5. Récipients en argile (basse époque du néolithique); a, б) du premier horizon de construction; в, г) du deuxième horizon de construction*

● *Обр. 6. Профили на глинени съдове от обр. 5 (б—г). Fig 6. Profils de récipients en argile de la figure 5 (б—г)*

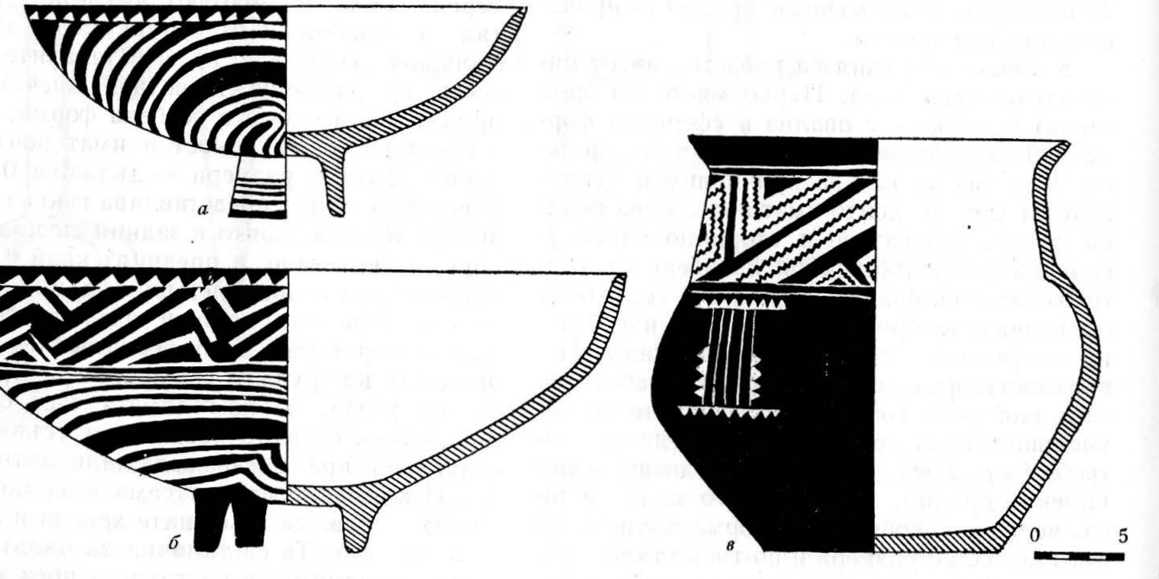

6

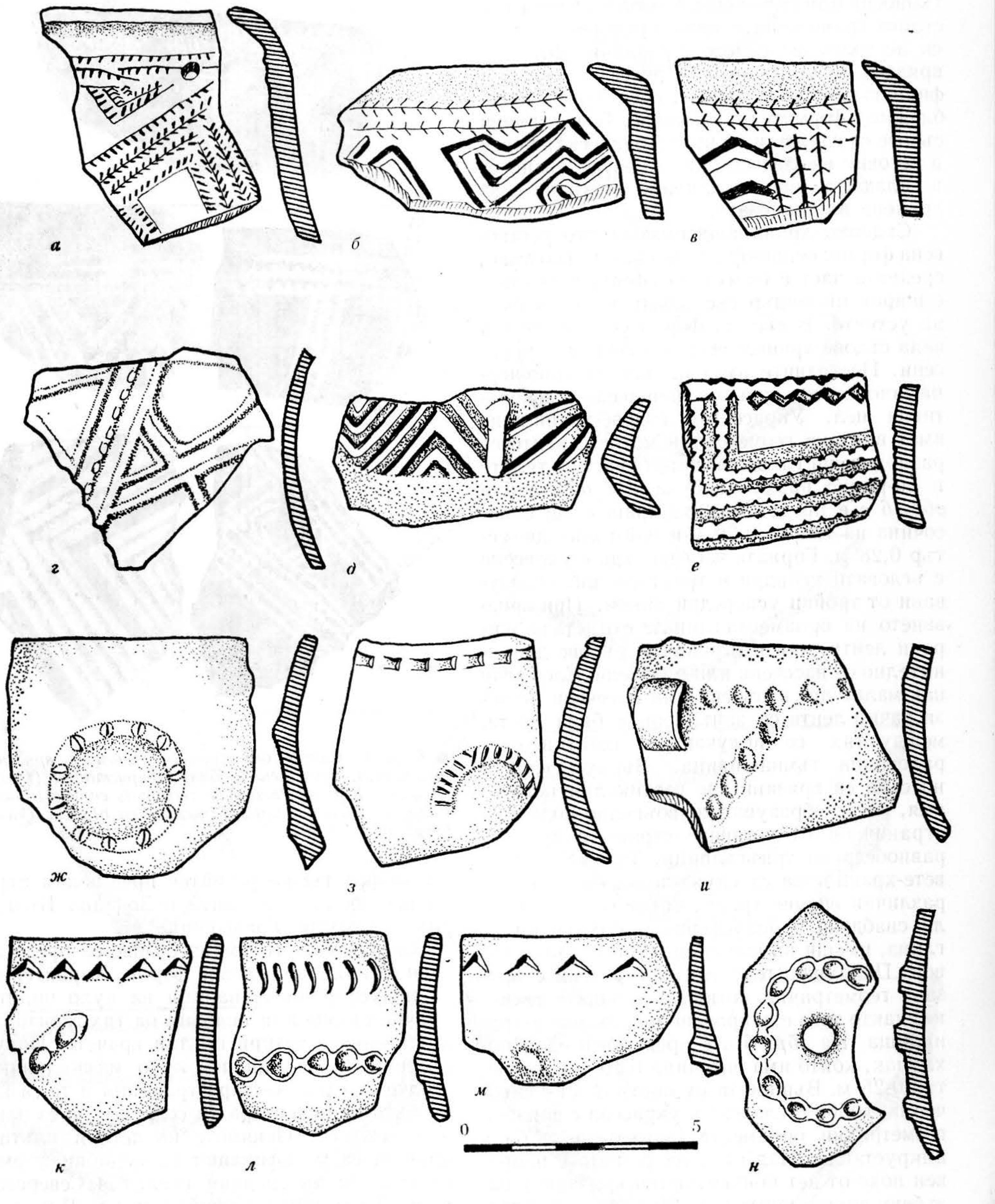

7

● *Обр. 7. Бреница (късен неолит): а—е) фрагменти от дебелостенни съдове с врязана украса; ж—н) с релефна украса. Fig. 7. Brenica (basse époque du néolithique): a—e) fragments de récipients à parois épaisses avec décoration incisée; ж—н) avec décoration en relief*

литната епоха загубват своето значение в трудовата дейност на праисторическия човек. Може да се предположи, че през халколита те са били изработвани от нетраен материал, например дърво, но все пак въпросът за тяхното изчезване след късния неолит си остава открит.

Керамиката е най-масовият материал от къснонеолитното селище при с. Бреница. В двата строителни хоризонта на селището бяха намерени голям брой счупени и здрави глинени съдове с различна форма и украса. Съдовете са изработени от добре пречистена глина и са добре изпечени. Външната им повърхност е тъмносива или сиво-черна, понякога излъскана до блясък. Ломът е също тъмносив или сиво-черен и плътен. Срещат се съдове-хранилища с едри пропорции, средни по големина съдове с различна форма и врязана геометрична или релефна украса и фини тънкостенни съдове, сред които преобладават формите на паниците. Тези глинени съдове са служили на праисторическия човек в неговия ежедневен бит — употребявани са в склада, за приготовляване на храна и за хранене на трапезата.

Съдовете-хранилища имат строго установена форма: основата е конична с равно дъно, средната част е сплесната сфера, а гърлото е широк цилиндър със завити навън ръбове на устието. В същата форма се срещат два вида съдове-хранилища: украсени и неукрасени. Последните имат излъскана сиво-черна повърхност, която е направена с декоративна цел. Украсените съдове-хранилища имат врязани геометрични мотиви, които са разположени главно в горната част на тялото и по-рядко върху търбуха. На *обр. 5 б* и *обр. 6 в* е представен съд-хранилище с височина на тялото 0,30 м и най-голям диаметър 0,28 м. Горната част на съда е украсена с ъгловати меандри и триъгълници, образувани от тройни успоредни линии. При врязването на орнамента глината е отнета на широки ленти, чиито странични ръбове допълнително са насечени или назъбени. След като най-малко две назъбени или насечени по този начин ленти са запълнени с бяла паста, между тях се получава в негатив спираловидна тъмна ивица. Върху търбуха на съда са врязани две вертикални петолиния, които образуват правоъгълно поле и са ограничени от четирите страни с врязани равнобедрени триъгълници. Тъй като съдовете-хранилища са служили за опазване на различни видове храни, някои от тях са били снабдени с полусферични похлупаци от глина, имащи на върха си широк кръгъл отвор. Похлупаците също са украсени с врязани геометрични мотиви и в същата техника, както това е направено при съдовете-хранилища. На *обр. 5 а* е представен един похлупак, който има височина 0,10 м и диаметър 0,25 м. Външната му повърхност е сиво-черна, добре загладена и украсена с врязани геометрични орнаменти, запълнени с бяла инкрустация. Над ръба на устието е направен пояс от пет концентрични врязани и назъбени линии, които в негатив образуват вътрешен пояс от четири реда концентрични зигзаговидни ленти. Цялата останала външна повърхност на похлупака е заета от два широки орнаментални пояса, които се пресичат кръстовидно. Те са образувани от ъгловати меандровидни мотиви и от триъгълници. Веднага трябва да отбележим, че тази форма на съдове-хранилища и техните похлупаци не ни е позната през по-ранните периоди на неолитната епоха. В тази форма те възникват едва през късния неолит и продължават своето по-нататъшно развитие през целия първи период на халколита в Западна България — култура Градешница[9].

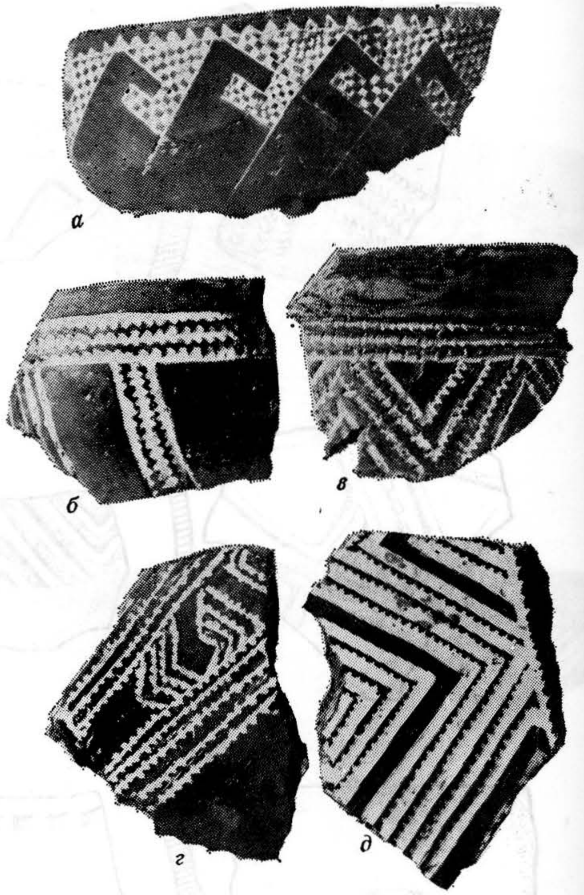

8

● *Обр. 8. Части от глинени съдове с врязани орнаменти, запълнени с бяла инкрустация (късен неолит). Fig. 8. Parties de récipients en argile avec ornements incisés remplis d'incrustation blanche (basse époque du néolithique)*

Средните по големина съдове са представени от няколко основни форми. Характерни са полусферичните паници на кухо цилиндрично столче или подобни на тях, които са поставени на четири плътни крачета. Полусферичните паници на кухо цилиндрично столче са една по-стара традиция и те са ни познати от инвентара на селищата през ранния неолит[10]. Паниците на четири плътни крачета са модификация на подобни форми от епохата на средния неолит в Северозападна България[11], Софийското поле[12] и културата Караново III (Веселиново) в Тракия[13]. Както се вижда, в своето развитие културата на късния неолит в Северозападна България е запазила някои традиционни форми на керамиката от предшествуващите периоди на неолитната епоха. И веднага трябва да добавим, че тези стари неолитни форми изчезват още през ранните фази от халколитната епоха в посочената област.

Представител на съдовете с кухо цилиндрично столче е една сравнително добре запазена паница (*обр. 5 в; 6 а*). Тя има височина заедно със столчето 0,15 м, диаметър на устието 0,32 м и диаметър на основата на столчето 0,08 м. и произхожда от втория строителен хоризонт на селището. Външната и вътрешната повърхност на паницата има еднакъв сиво-черен цвят и е добре загладена. Ръбът на устието е подчертан с ивица от светлокафява охрова боя. Под него следва концентричен пояс от ритмично врязани равно-

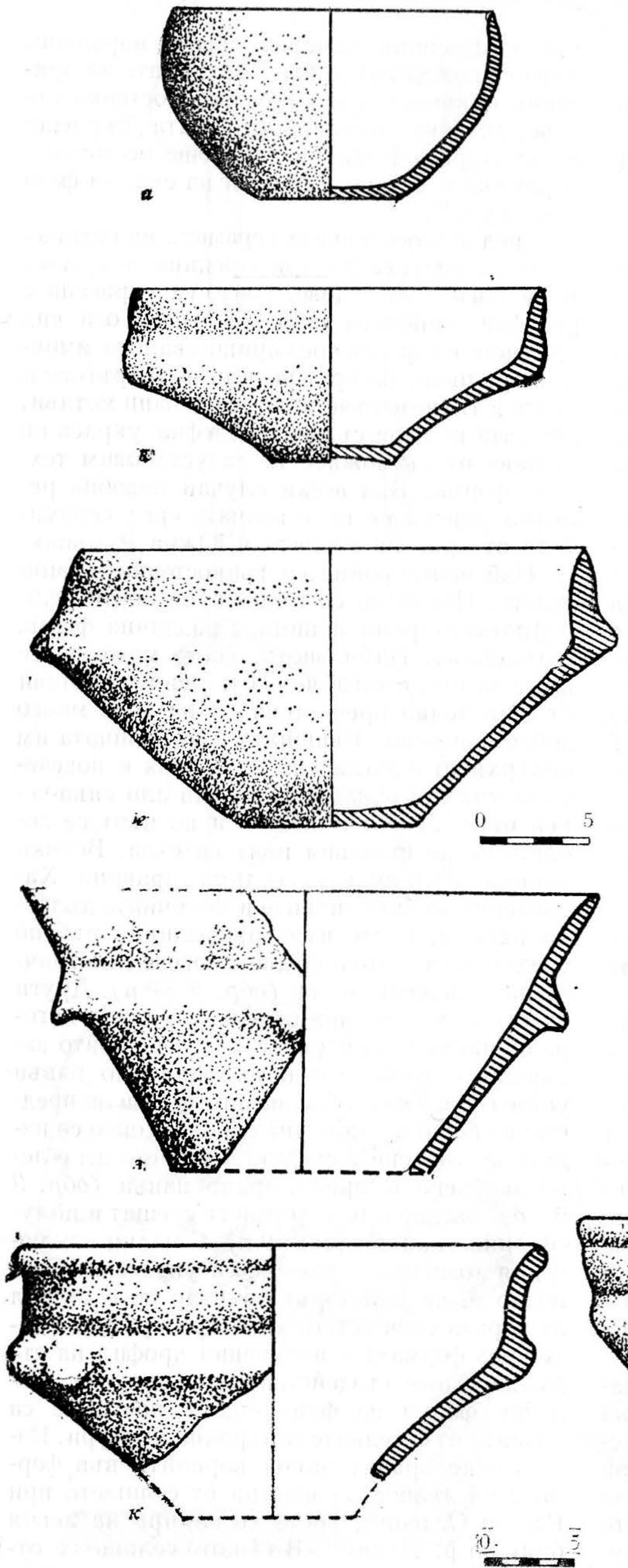

9

● *Обр. 9. Профили на паници (късен неолит). Fig. 9. Profils d'écuelles (basse époque du néolithique)* бедрени триъгълници, запълнени с бяла инкрустация. Отвън тялото на паницата е украсено с две волути, образувани от по четири успоредни и широко врязани ленти, също запълнени с бяла инкрустация. Основата на столчето е украсена с четири широко врязани концентрични пояса, а горната му част е оцветена с кафяво-червена охрова боя.

Във втория строителен хоризонт на селището бе намерена разлата паница на четири плътни крачета *(обр. 5 г; 6 б)*. Тя има сиво-черна добре загладена повърхност. Височината ѝ заедно с крачетата е 0,20 м, а диаметърът на устието — 0,45 м. Основата на паницата има конична форма, над която следва ниска цилиндрична горна част. Под ръба на устието е врязан концентричен пояс от ритмично разположени равнобедрени триъгълници, следвани от широко врязани начупени линии. Останалата надолу повърхност е запълнена от пресичащи се под остър ъгъл успоредни врязани дъги. На отделни места върху свободните от орнамент полета се виждат следи от кафява охрова боя. Същата техника на врязване се наблюдава и върху фрагменти от дебелостенни съдове *(обр. 7 а—е* и обр. *8)*. Чрез тази техника на врязване се получават в негатив и позитив красиви орнаментални мотиви, които са много добре изразени, когато е запазена бялата инкрустация *(обр. 8)*.

Показаните тук форми на съдове-хранилища и техните похлупаци, както и разлатите съдове на кухо столче, съдовете на четири плътни крачета и техниката на врязване и инкрустация са един от характерните елементи на една нова култура, която се е развила през късния неолит в земите на днешна Северозападна България. Глинени съдове с подобна техника на врязване и инкрустация и с подобни орнаментални мотиви са ни познати от едно праисторическо селище в центъра на Плевен[14], от Деветашката пещера[15] и от селището при с. Борово (бивше Горна Манастирица), Русенски окръг[16]. Последното селище маркира границите на разпространение на тази къснонеолитна култура на изток.

Врязаният орнамент, изпълнен с отнемане на глината на широки ленти, краищата на който са насечени или назъбени, е характерен и за керамиката, която ни е позната при културите от късния неолит на територията на днешна Южна Румъния. На първо място тази техника на врязване, а също така и някои форми на съдове и похлупаци и отделни мотиви в техните орнаментални схеми има подобия с инвентара на селищата от културата на Въдастра II в Олтения[17]. За съжаление изследването на тази култура не е завършено още в основата си и ние не разполагаме с по-разнообразен материал за сравняване. В Мунтения културата на късния неолит е по-добре проучена и материалите от селището при с. Бреница намират повече паралели. Това се вижда най-добре в техниката на врязания орнамент при някои дебелостенни съдове, разкрити в селища от фазата Джулещи на културата Боян[18] и дори още по-точно с керамиката на етапа Алдени на същата фаза и култура[19].

Сред дебелостенната керамика на селището от късния неолит при Бреница се срещат и фрагменти от съдове, които са украсени с релефен орнамент *(обр. 7ж—н)*. Този вид орнамент е изразен чрез прищипване на ямички, налепване на кръгове или полукръгове и ленти и тяхното съчетаване с врязани мотиви. Липсата на цели съдове с релефна украса ни лишава от възможността да установим техните форми. Във всеки случай подобна релефна украса не ни е позната сред керамиката от края на неолита в Южна Румъния.

Най-многобройни са тънкостенните фини съдове. Намерени са голям брой почти цели и фрагментирани паници с различна форма и големина. Най-общото, което може да се каже за тях, е това, че всички са изработени от старателно пречистена глина и са много добре изпечени. Външната и вътрешната им повърхност е загладена до блясък и повечето от тях притежават тъмносив или сиво-черен цвят. Ломът е плътен и по цвят се доближава до външния цвят на съда. Всички паници се отличават с голяма здравина. Характерни са биконичните и коничните дълбоки паници, които имат профилиран ръб по средата на тялото и по две и повече симетрично разположени пъпки *(обр. 9 е—и)*. Други от тях имат конична основа, следвана нагоре от нисък цилиндричен пръстен, който завършва с удебелено и профилирано навън устие *(обр. 9 к, л)*. Следващите форми ни представят паници с конична основа, които са издути и заоблени в средата и устието им е леко заоблено и профилирано навън *(обр. 9 б—д)*. Заедно с тези форми се срещат и полусферични паници *(обр. 9 а)*. С малки изключения този тип съдове не са украсени. Очевидно е, че майсторът грънчар се е старал да изрази своя естетически критерий най-вече чрез формата и начупения профил на съда, да окаже въздействие чрез силуета. Подобни форми на фини съдове почти не са познати от съседните синхронни култури. Изключение правят някои варианти във формите на дълбоките паници от селището при Раст в Олтения, което се намира на левия бряг на р. Дунав[20]. В същото селище са открити материали от края на неолита и началната фаза на халколита, които по стил напълно съответствуват на първия период на халколита в Западна България — култура Градешница[21].

В селището от късния неолит при Бреница бяха намерени незначителен брой предмети на идолната и жанровата пластика. Това са две човешки и една фрагментирана животинска фигурка и два отломъка от глинени жертвеници. От едната човешка фигурка е запазено торсото, което има височина 0,04 м, а от другата фигурка до нас е достигнало торсото и част от бедрата с обща височина 0,05 м *(обр. 10 б, в)*. Двете човешки фигурки са доста стилизирани, ръцете са предста-

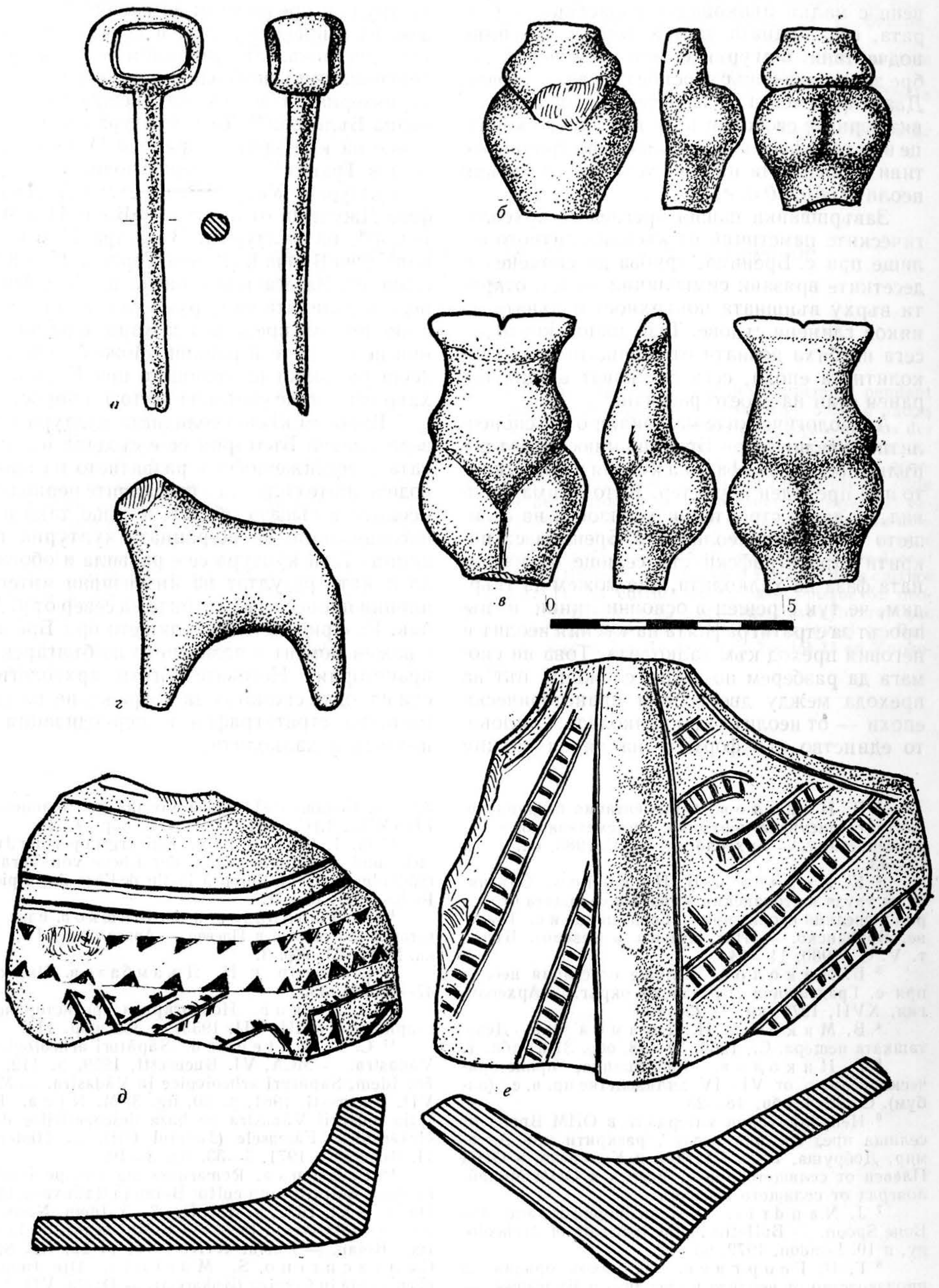

10

● *Обр. 10. Бреница (късен неолит); а) предмет от кост; б, в) глинени човешки фигурки; г) глинена фигурка на четириного животно; д, е) фрагменти от глинени жертвеници с врязани геометрични орнаменти. Fig. 10. Brenica (basse époque du néolithique); а) objet d'os; б, в) petites figures humaines en argile; г) petite figure en argile d'animal quadrupède; д, е) fragments de sanctuaire en argile avec des ornements géométriques incisés* вени с малки пъпковидни израстъци, а бедрата, седалищната част и корема са силно подчертани. Фигурките имат сиво-черна добре загладена повърхност без следи от украса. Двата фрагмента от жертвеници ни представят горните свободни ъгли на глинено коритце и те са украсени с врязани геометрични мотиви в познатата ни вече техника на късния неолит *(обр. 10 д, е)*.

Завършвайки нашия преглед на археологическите паметници от късонеолитното селище при с. Бреница, трябва да споменем и десетките врязани символични знаци, открити върху външната повърхност и дъната на някои глинени съдове. Тези знаци, които досега ни бяха познати от селищата през халколитната епоха, сега се явяват в един по-ранен етап на своето развитие[22].

Археологическите материали от късонеолитното селище при Бреница илюстрират попълно последната фаза на късния неолит, която има преходен характер. Като се има предвид, че двата строителни хоризонта на селището от късния неолит при Бреница са покрити стратиграфски със селище от началната фаза на халколита, ние можем да твърдим, че тук е решен в основни линии и въпросът за стратиграфията на късния неолит и неговия преход към халколита. Това ни спомага да разберем по-добре сложния път на прехода между две големи праисторически епохи — от неолита към халколита. Стиловото единство във формите на някои оръдия на труда и предмети от домашния бит и най-вече на глинените съдове и тяхната орнаментика ни показват финалния етап на една оригинална късонеолитна култура, която е характерна за земите на днешна Северозападна България[23]. Тази култура отговаря по време на културата Караново IV (Калояновец) в Тракия[24], в Североизточна България на културата Усое II[25], на етапа Алдени от фаза Джулещи от културата Боян II в Мунтения[26], на културата Въдастра II в Олтения[27] и на Винча Б (Винча-Тордош II) в Югославия[28]. Засега територията на Софийското поле и долината на Струма са слабо изучени и ние нямаме представа за характера на късния неолит в тези райони. Може би едни бъдещи разкопки на селището при Курило ще хвърлят повече светлина по този въпрос.

Впрочем късонеолитната култура в Северозападна България се е създала на основата и достиженията в развитието на производителните сили през по-ранните периоди на неолита в същата област, а също така и на наследяването на по-ранната културна традиция. Тази култура се е развила и обогатила и като резултат на интензивни интеграционни процеси с културите на север от р. Дунав. Разкриването на селището при Бреница е важен момент в развитието на българската праистория. Неговите богати археологически находки спомагат за изграждане на една по-точна стратиграфия и периодизация на неолита и халколита.

---

[1] В. Николов. Орнаментация на раннонеолитната рисувана керамика: систематизация и характеристика. — Археология, XXV, 1983, кн. 1—2, 29—43.

[2] К. Кънчев и Б. Николов. Оръдията на труда и стопанския живот на селищата от стария и средния неолит при с. Градешница и с. Тлачене, Врачанско. — Изв. музеите в Североз. Бълг., т. V. С., 1980, 11—13.

[3] Б. Николов. Селище от стария неолит при с. Градешница, Врачански окръг. — Археология, XVII, 1975, кн. 1, 25—40.

[4] В. Миков и Н. Джамбазов. Деветашката пещера. С., 1960, 39—48, обр. 31 и табл. 1.

[5] Б. Николов. Градешница, праисторически селища от VI—IV хилядолетие пр. н. е. (албум). С., 1974, обр. 18—23.

[6] Непубликувани материали в ОИМ Враца от селища през средния неолит, разкрити при Алтимир, Добруша, Бяла Слатина и Комарево, в ОИМ Плевен от селището при с. Ясен и в ОИМ Михайловград от селището Багачина.

[7] J. Nandris. Bos primigenius and the Bone Spoon. — Bulletin of the institute of Archeology, n 10. London, 1972, 63—82.

[8] Г. И. Георгиев. За някои оръдия за производство от неолита и енеолита в България. — В: сб. Д. Дечев. С., 1958, 369—387.

[9] Б. Николов. Цит. съч., обр. 27—29 и 41, 43.

[10] Б. Николов. Селище от стария неолит при с. Градешница, обр. 6:а и 7:б.

[11] Б. Николов. Градешница (албум), обр. 19:б, в.

[12] Н. Петков. Гинова могила до с. Челопеч, Пирдопско. — РП, I. С., 1948, 75—79, обр. 52—55; Селищната Гинова могила до Челопеч. — ГНАМПл, I. С., 1948, 164—169, обр. 9—18.

[13] G. I. Georgiev. Kulturgruppen der Jungstein und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). — L'Europ à la fin de l'âge de la pierre. Praha, 1961, 65—71.

[14] Н. Джамбазов и Н. Шишков. Едно праисторическо селище в Плевен. — Археология, IV, 1962 кн. 2, 49—51, обр. 3.

[15] В. Миков и Н. Джамбазов. Цит. съч., 47—50, обр. 33.

[16] В. Миков. Новооткрити предисторически старини. — ИАИ, VII, 1933, с. 363, обр. 114.

[17] C. N. Mateescu. Săpături arheologice la Vădastra. — MCA, VI. Bucureşti, 1959, p. 112, fig. 58; Idem, Săpături arheologice la Vădastra. — MCA, VII. Bucuresti, 1961, p. 60, fig. 3; M. Nica. Evolutia culturii Vădastra pe baza descoperirilor de la Hotărani. — Fărcasele (Judetul Olt). — Historica, II. Bucureşti, 1971, 5—33, fig. 3—10.

[18] E. Comsa. Remarques sur l'étape final de la phase Bolintineanu-cultur Boian (à Raduvanu II). — Dacia, XXI, 1977, p. 321, fig. 3—5; Idem, Nouvelles données relatives à la phase Bolintineanu de la culture Boian. — Dacia, XIX, 1975, p. 22, fig. 8; G. Cantacuzino, S. Morintz. Die Jungstlichen funde in Cernica (Bukarest). — Dacia, VII, 1963, p. 45, fig. 14; N. Hartuchi. Săpăturile arheologice de la Brăiliţa. — MCA, V, 1959, p. 226, fig. 6.

[19] G. Stefan, E. Comsa. Săpăturile arheologice de la Aldeni. — MCA, III, 1957, p. 99, fig. 4; E. Comsa. Istoria comunitătilor culturii Boian. Bucuresti, 1974, pl. 3: 1—13.

[20] Vl. Dumitrescu. The Neolithic settfement at Rast. — BAR International Series 72. Oxlord, 1980, Plate XVIII, n 19—42.

[21] Ibid., Plate XLIV—LII.

[22] B. Nikolov. Signes sur des ouvrages en argile de l'époque prehistorique en Bulgarie occidentale. — Studia Praehistorica. C., 1986, кн. 8.

[23] Б. Николов. Бреница — переходный период между двумя доисторическими культурами. — Обзор, 70, 1985, 98—101.

[24] G. I. Georgiev. Kulturgruppen.., 71—74.

[25] Х. Тодорова. Ново находище от прехода между неолита и енеолита в Североизточна България. — Археология, XV, 1973, кн. 1, 59—64, обр. 1—5; Энеолит Болгарии, обр. 14.

[26] E. Comsa. Remarques sur l'étape finale de la phase Bolintineanu . . . , 319—328.

[27] C. N. Mateescu. Săpături arheologice la Vădastra . . , p. 60, II:2.

[28] M. Garašanin. Hronologija Vincanske grupe. Liubljana, 1951, 30—50.

Site de la basse époque du néolithique près du village de Brenica, département de Vraca

B. NIKOLOV

(Résumé)

Pour la première fois sont publiés des matériaux archéologiques d'un site préhistorique près du village de Brenica, département de Vraca. Le site a été étudié au cours de 1974—1979 par l'auteur et une très bonne stratigraphie fut établie. La couche de civilisation du site a une épaisseur de 2,20 m et se compose de six horizons de construction disposés l'un au-dessus de l'autre. Les deux premiers horizons de construction, comptés de bas en haut, appartiennent à un site de la phase finale de la basse époque du néolithique. Les quatre horizons de construction suivants vers le haut appartiennent à un site du début de l'époque chalcolithique. L'auteur passe en revue des outils de travail et de la céramique qui donne une caractéristique typologique de la culture de la basse époque du néolithique. Certaines formes de vases apparaissent ici pour la première fois et continuent leur développement pendant la basse époque du néolithique (fig. 5:б), d'autres sont une modification de vases céramiques connus des périodes plus anciennes du néolithique (fig. 5:в, г). Ce qui attire l'attention c'est la technique de l'ornement incisé dans la céramique qui représente un style fini de décoration et de symbolique. Ce style est caractéristique de la culture de la basse époque du néolithique en Bulgarie du Nord-Ouest. L'auteur avance des analogies de la Roumanie du Sud — étape Aldeni à la phase Djulesiti, de la culture Bojan et de la culture Badastra II. La culture de la basse époque du néolithique en Bulgarie du Nord-Ouest est synchronique à la culture Karanovo IV (Kalojanovec) en Bulgarie du Sud et à celle de Vinča-Tordoš II en Yougoslavie.

Материали и съобщения

Некропол от римската епоха при с. Могилец, Търговищки окръг

ГЕОРГИ ГИНЕВ

Село Могилец се намира на около 40 км южно от Търговище. В научната литература е известно с проучената в неговите околности вила рустика[1]. В източния край на селото и извън него се намира некропол от шест могили. Местното население е използувало пръстта от тях за различни нужди, вследствие на което три от могилите са разрушени. За едната се знае само мястото, където се е издигала. Стари хора си спомнят, че при разрушаването ѝ били намерени керамичен съд, бронзова верига и имало следи от огън. Другата е разкопана така, че от нея е останала само една четвърт, а върху третата е изкопан окоп с учебна цел. Тази могила, която означихме с пореден номер II *(обр. 1)* и друга, съседна на нея, която означихме с номер I, бяха застрашени от пълно унищожаване, поради което се наложи тяхното археологическо проучване[2].

Могила I

Намираше се в северния край на некропола, с диаметър в основата 32 м и запазена височина 1,90 м. Беше цялостно разкопана, но гробно съоръжение или следи от погребение не открихме.

● Обр. 1. Могила II при с. Могилец, Търговищки окръг — общ изглед преди разкопките. Fig. 1. Tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište — vue générale avant les fouilles

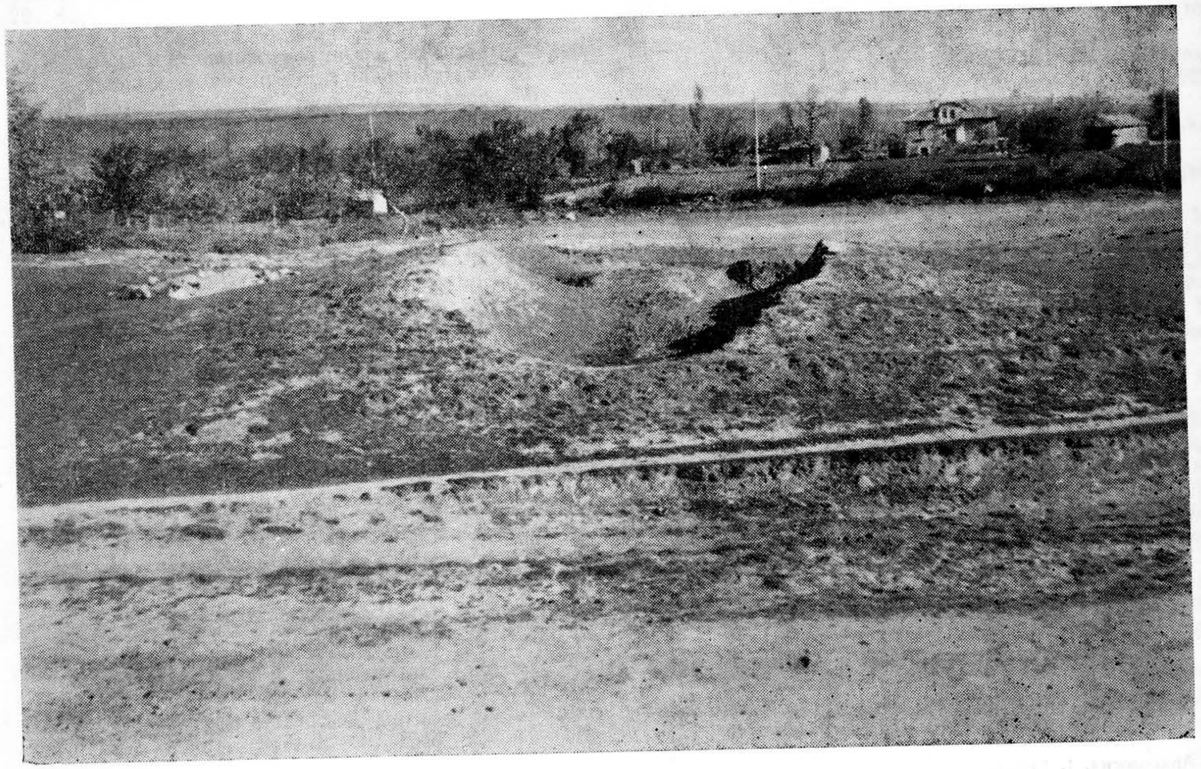

1

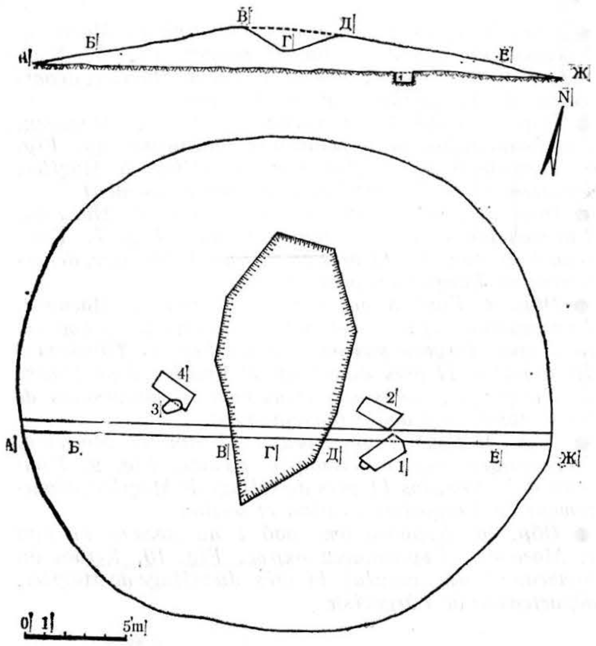

2

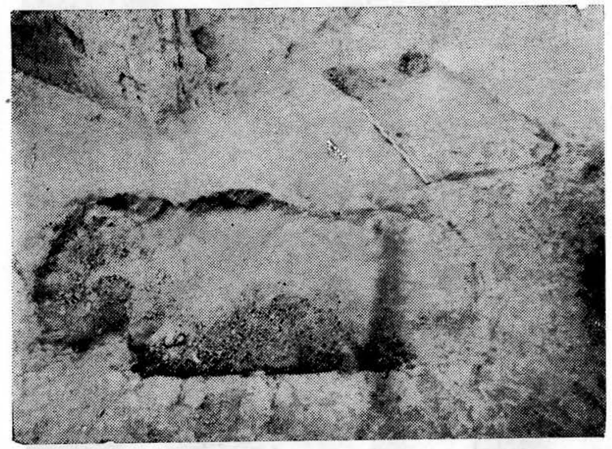

3

Могила II

Намираше се на около 130 м югозападно от могила I. Запазените ѝ размери бяха: диаметър в основата 26,5 м, височина 2,00 м. В нея открихме четири гроба. Три от тях, с поредни номера 1, 2 и 4, са вкопани в терена, върху който е натрупана могилата, а един, номер 3 — в могилния насип *(обр. 2)*.

Гроб 1. По дългата си ос е ориентиран североизток—югозапад, с форма на трапецовидна яма. На височина 0,25 м от подовото ниво двете дълги стени на ямата са разширени така, че образуват площадки. Едната площадка е с правоъгълна форма, а другата е полуелипса. Късата югозападна стена е разширена, но в полукръг. Дълбочината на площадките е 0,30 м. Общата дължина на гроба е 2,55 м, най-голяма ширина 1,50 м, дълбочина 0,55 м *(обр. 3* и *4)*.

Погребението е извършено чрез изгаряне на място, в предварително изкопания гроб.

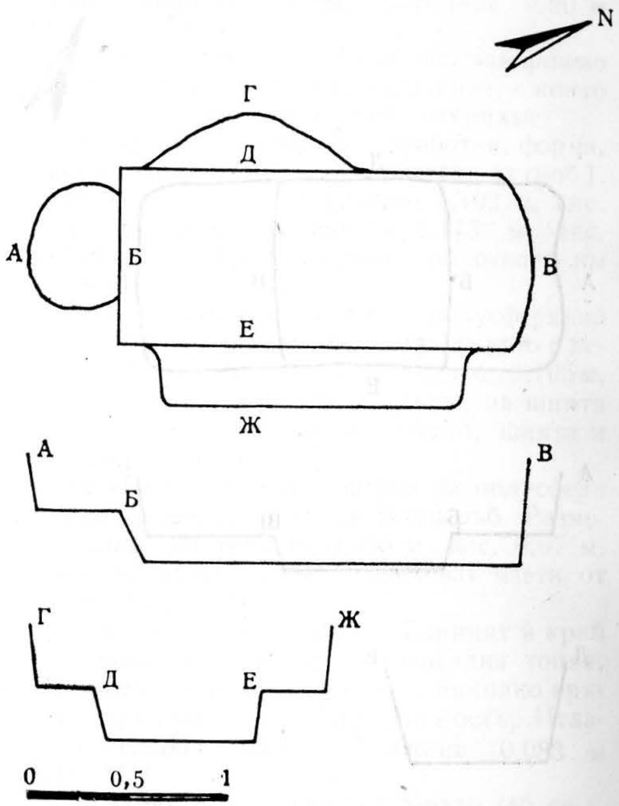

● Обр. 2. План и разрез на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 2. Plan et section du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište.

● Обр. 3. Гробове 1 и 2 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 3. Tombeaux 1 et 2 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište

● Обр. 4. Гроб 1 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг — план и разрез. Fig. 4. Tombeau 1 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište — plan et section

Сред въглените, с които беше запълнен гробът, открихме:

а) кернос, работен на колело, от немного добре пречистена глина. Има форма на нисък пресечен конус. Устният ръб е широк и плосък, профилиран навън. Върху него са прикрепени две „чашки". Цялото дъно отвътре е украсено. Орнаментът е тясна лента, увита във формата на волута, чието „око" остава в средата. Лентата се състои от релефни къси черти, разделени една от друга от вдлъбнати правоъгълници. Украсата е получена чрез щемпелуване. По подобен начин е украсен и устният ръб. Цвят — бледокафяв. Размери: диам. на устието 0,19 м, вис. 0,053 м, вис. на „чашките" 0,04 м, диам. на отвора им 0,047 м *(обр. 10 а)*;

б) кернос, по начин на изработка, форма, цвят и украса подобен на предидущия. Размери: диам. на устието 0,18 м, вис. 0,05 м, диам. на дъното 0,15 м, вис. на „чашките" 0,045 м, диам. на отвора им 0,045 м *(обр. 10 б)*;

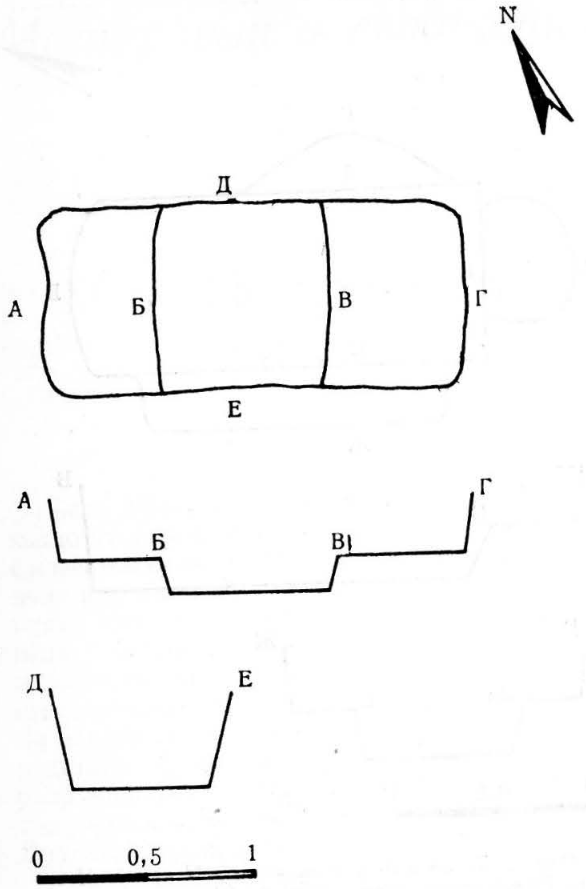

5

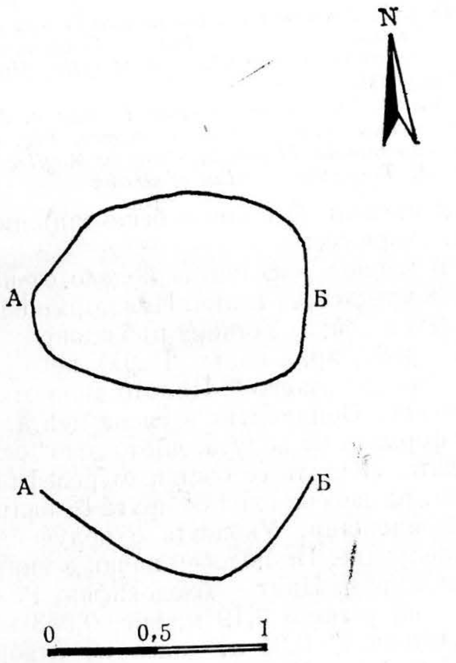

7

● *Обр. 5. Гроб 2 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг — план и разрез. Fig. 5. Tombeau 2 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište — plan et section*

● *Обр. 6. Гроб 3 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг, преди разкопаването му. Fig. 6. Tombeau 3 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište, avant son creusement*

● *Обр. 7. Гроб 3 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг — план и разрез. Fig. 7. Tombeau 3 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište, plan et section*

● *Обр. 8. Гроб 3 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг, след разкопаването му и под него — гроб 4 преди разкопаването. Fig. 8. Tombeau 3 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište, après son creusement et au-dessous de lui — tombeau 4 avant le creusement*

● *Обр. 9. Гроб 4 от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг — план и разрез. Fig. 9. Tombeau 4 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište — plan et section*

● *Обр. 10. Керноси от гроб 1 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 10. Kernos du tombeau 1 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište*

6

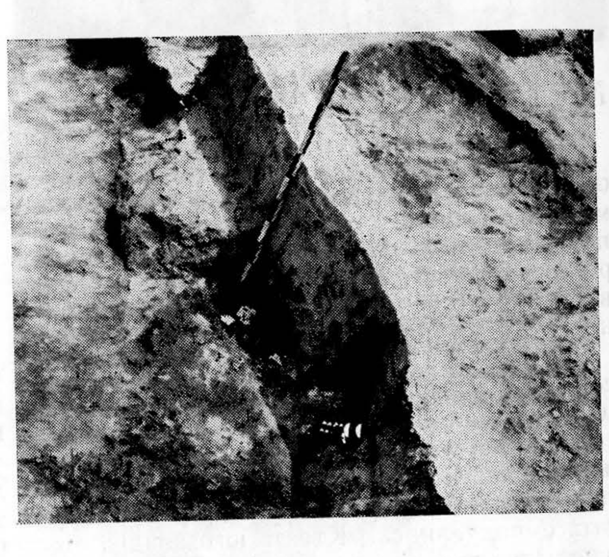

8

в) топчета златни, 4 бр. с размери: дълж. до 0,008 м, деб. до 0,005 м;

г) пластинки костени (71 бр.). Имат различна форма: триъгълни, правоъгълни, ромбовидни и др. Размери: максимална дължина 0,015 м, деб. 0,001 м *(обр. 11)*;

д) монета бронзова, сечена в Траянопол по време на Каракала (198—217). Лице: AYT(KMAYP) ANTΩNEINOC. Бюст на императора, надясно. Опако: (T)PAIANO/ΠOΛEITΩN. Посейдон прав, в дясната ръка държи тризъбец, обърнат надолу. С левия крак стъпил върху кораб *(обр. 12 а)*.

е) фрагменти от силно деформирани метални предмети: тридесет бронзови, два оловни и един стъклен;

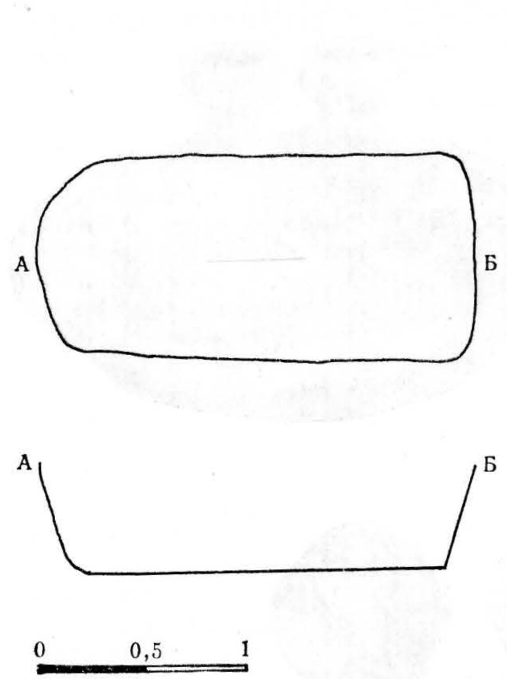

9

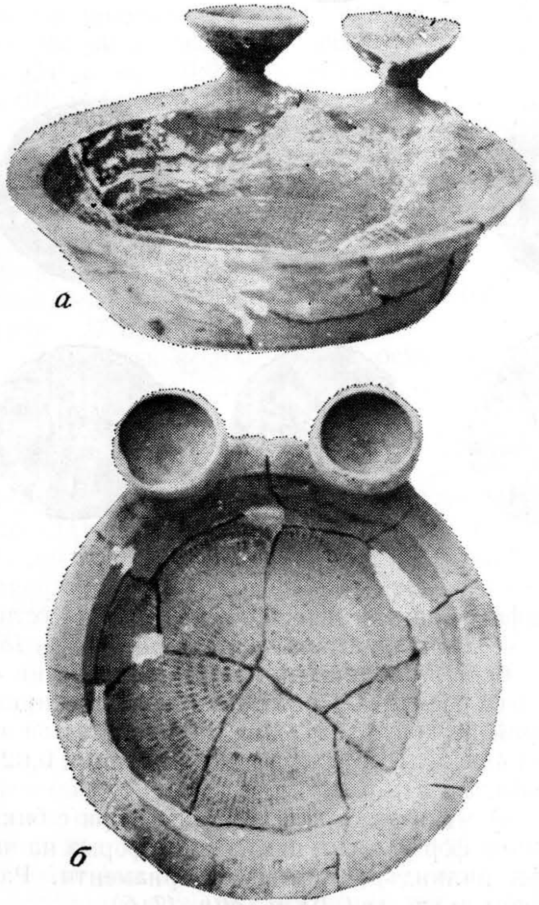

10

ж) гвоздеи железни, с кръгли глави и четвъртити шипове. Размери: максимална дължина 0,085 м, диаметър на главите 0,027 м;

з) дребни кости от изгорения труп.

Гроб 2. По дългата си ос е ориентиран северозапад—югоизток. Има форма на яма с неправилна трапецовидна форма, в средата на която е изкопана друга, по-малка яма, със същата форма. Размери: обща дължина 1,95 м, ширина 0,90 м, дълбочина 0,50 м *(обр. 3 и 5)*.

Погребението е чрез изгаряне, извършено на място, в гроба. Между въглените, с които беше запълнен целият гроб, открихме:

а) кернос, по начин на изработка, форма, цвят и украса подобен на керносите от гроб 1. 1. Размери: диам. на устието 0,192 м, вис. 0,035 м, диам. на дъното 0,173 м, вис. на „чашките“ 0,036 м, диам. на отвора им 0,028 м *(обр. 13)*;

б) балсамарий стъклен, с полусферично тяло и дълга цилиндрична шия. Дъното е леко вдлъбнато. Размери: запазена вис. 0,195 м, шир. на тялото 0,076 м, дълж. на шията 0,11 м. Липсват части от устието, шията и тялото *(обр. 14)*;

в) чаша стъклена, с форма на полусфера с леко профилиран навън устен ръб. Размери: диам. на устието 0,095 м, вис. 0,07 м, диам. на дъното 0,04 м. Липсват части от тялото *(обр. 15)*;

г) игла за коса, костена. Единият ѝ край е оформен като малка елипсовидна топка, след която тялото е украсено с няколко врязани окръжности. Другият край е остър. Иглата е слабо извита. Дължина 0,083 м *(обр. 16)*;

д) мъниста стъклени, от гердан (40 бр.). По форма са различни: цилиндрични, кръгли и двойноконусовидни. Цвят: син, зелен, бял и кафяв. Размери: най-голяма дълж. 0,016 м *(обр. 17 г)*;

е) монета бронзова, сечена в Никополис ад Иструм по време на Диадумениан (217—218). Лице: (ΔIAΔ) OYMENIANOC. Бюст на императора, надясно. Опако: (ΛONΓIN) OYNIKOΠOΛITΩNΠP (OCICTP). Немезида, права, наляво. В лявата ръка държи рог на изобилие, в дясната — везни; долу — колело *(обр. 12 г)*;

ж) монета бронзова, сечена в Маркианопол по време на Елагабал (218—222). Лице: . . . ANTΩNEINOC. Бюст на императора, надясно. Опако: Надписите не личат добре. Права фигура на жена, в дясната ръка държи патера *(обр. 12 в)*;

з) монета бронзова, сечена в Маркианопол по време на Гордиан III (238—244). Лице: . . .AYTK . . . Бюстове на Гордиан III и Сарапис един срещу друг. Опако: (YΠ)MINOΦIΛOY/MAPKIANOΠOΛI(TΩN). Атина, права, в лявата ръка държи копие, в дясната — щит *(обр. 12 д)*;

и) дребни кости от изгорения труп.

Гроб 3. Вкопан в насипа, на 0,40 м над гроб 4. Има форма на неправилна елипса, ориентирана по дължината си в посока североизток—югозапад. Размери: дълж. 1,25 м, шир. 0,90 м, дълб. 0,45 м *(обр. 6 и 7)*. Погребението е извършено чрез изгаряне на място, в гроба. Сред въглените открихме следните находки:

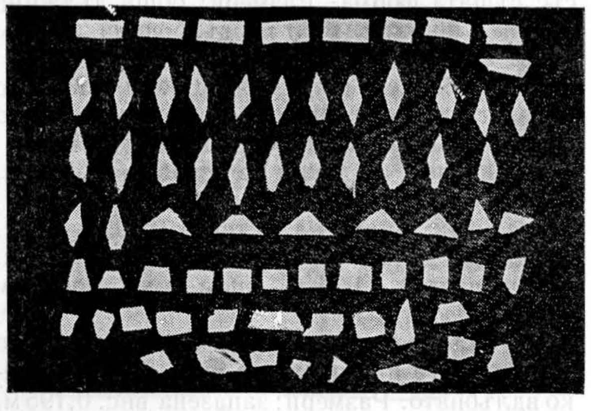

11

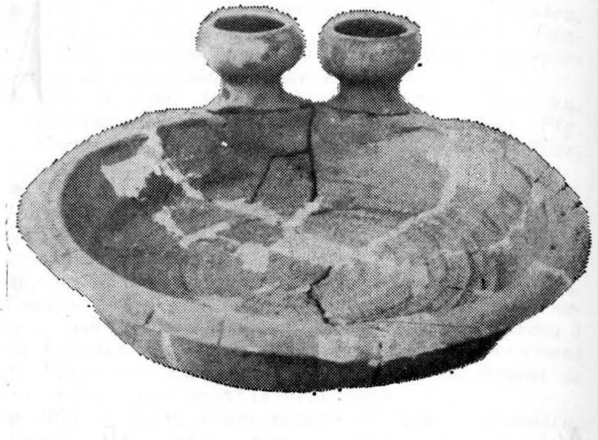

13

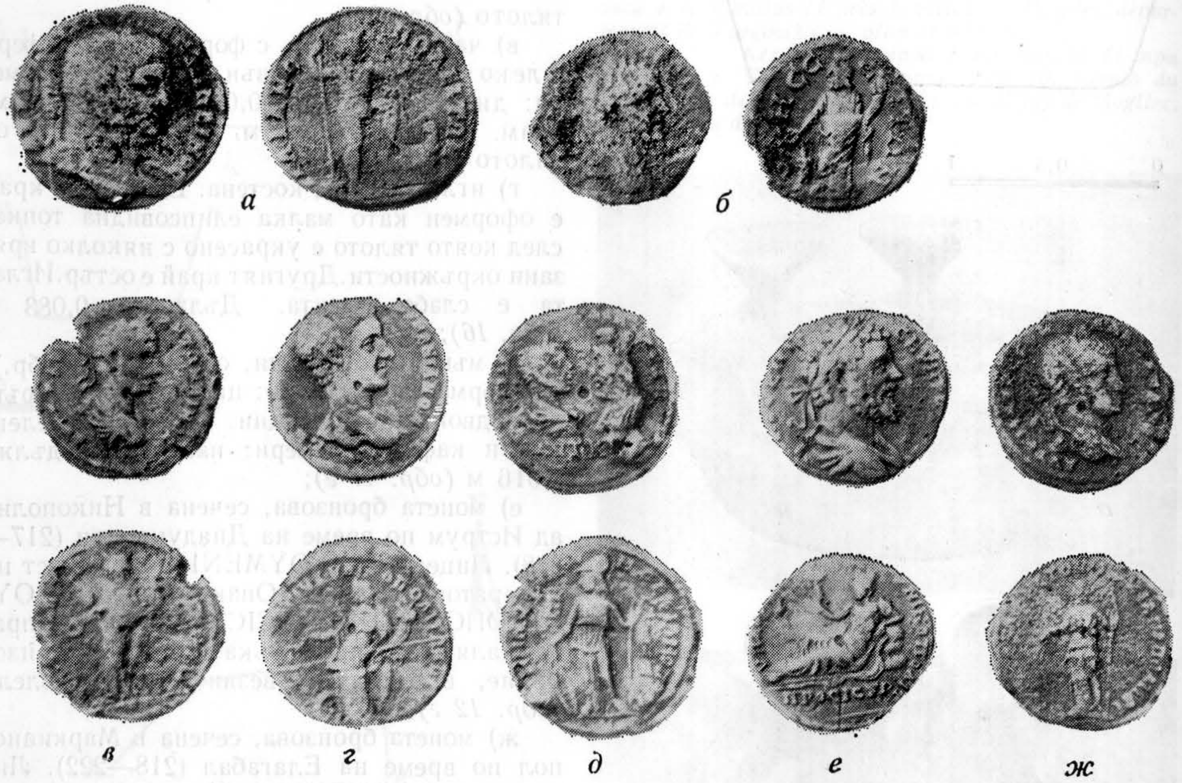

12

● *Обр. 11. Костени пластинки от гроб 1 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 11. Plaques d'os du tombeau 1 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište*

● *Обр. 12. Монети от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг: а — от гроб 1; в, г, д — от гроб 2; е, ж — от гроб 3; б — от гроб 4. Fig. 12. Monnaies du tumulus II près du village de Mogilec, departement de Tărgovište: а — du tombeau 1; в, г, д — du tombeau 2; е, ж — du tombeau 3; б — du tombeau 4*

● *Обр. 13. Кернос от гроб 2 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 13. Kernos du tombeau 2 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište*

а) паничка, работена на колело от добре пречистена глина. Има биконична форма, която в горната си част преминава в нисък цилиндър с прав устен ръб. Дъното е с ниско столче. Снабдена е с две малки дръжки, които започват под устния ръб и завършват върху най-издутата част на тялото. Цвят — бледокафяв. Размери: вис. 0,067 м, диам. на устието 0,075 м, диам. на дъното 0,03 м *(обр. 18)*;

б) халки бронзови (5 бр.), изработени от тънък объл тел. Имат форма на лък, единият край на който завършва с устройство за закопчаване. Размери: вис. 0,02 м, шир. 0,02 м *(обр. 17 а)*;

в) мъниста стъклени (4 бр.). Три с биконична форма и син цвят, едно с форма на нисък цилиндър, кафяво, с орнаменти. Размери: дълж. до 0,01 м *(обр. 17 б)*;

г) прешлен за вретено, глинен. Има закръглена биконична форма и бледокафяв цвят. Размери: дълж. 0,024 м, шир. 0,026 м *(обр. 17 в)*;

д) монета бронзова, сечена в Никополис ад Иструм по време на Септимий Север (193—211). Лице: (ΑΥΚΛ) ΣΕΠΤ/ΣΕΥΗΡ(ΟΣ). Бюст на императора, надясно. Опако: ΥΠ . . . /ΝΙΚΟΠΟΛΙΤ/ΠΡΟΣΙΣΤΡ. . . Речен бог, полулегнал. С лявата ръка се подпира на съд, от който тече вода *(обр. 12 е)*;

е) монета бронзова, сечена в Маркианопол по време на Север Александър (222—235). Лице: Α ΥΤΚΜΑΥΡ ΣΕΥ . . ./ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ(Σ). Бюст на императора, надясно. Опако: (. . .) ΛΦΗΣΤΟΥ (ΜΑΡ) ΚΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ. Изправена човешка фигура, която в лявата ръка държи жезъл (?), другите изображения не личат добре *(обр. 12 ж)*;

ж) дребни кости от изгорения труп.

Гроб 4. По дългата си ос е ориентиран северозапад—югоизток. Има форма на неправилна трапецовидна яма, късите стени на която са леко заоблени. Размери: дълж. 2,10 м, шир. 1,00 м, дълб. 0,50 м *(обр. 8* и *9)*. Погребението е извършено чрез изгаряне на място. Сред въглените бяха открити следните находки:

а) прешлени за вретено, глинени (3 бр.). Първият е с биконична форма и бледокафяв цвят, вторият с форма на нисък цилиндър със същия цвят и третият също с форма на нисък цилиндър, но със сив цвят. Размери съответно: дълж. 0,02 м, диам. 0,033 м; диам. 0,031 м, вис. 0,007 м; диам. 0,026 м, вис. 0,019 м *(обр. 17 з—к)*;

б) мъниста стъклени (5 бр.). Имат цилиндрична и неправилна сферична форма. Цвят: син, зелен, бледожълт и бял. Размери: максимална дълж. 0,016 м, диам. до 0,005 м *(обр. 17 е)*;

в) гвоздейчета железни (3 бр.). Силно оксидирани. Размери: дълж. 0,014 м *(обр. 17 д)*;

г) кремък фрагментиран, остър от двете страни. Запазена дълж. 0,031 м, шир. 0,024 м *(обр. 17 ж)*;

д) монета бронзова, сечена в Одесос по време на Каракала (198—217). Лице: . . . ΗΡ . . . Бюст на императора, надясно. Опако: ΟΔΗΣΣ(Ε)ΙΤΩΝ. Сарапис, прав, наляво. В лявата ръка държи рог на изобилието, в дясната — патера; долу — жертвеник *(обр. 12 б)*;

е) дребни кости от изгорения труп.

Както се вижда от описанието на гробовете, те представляват ями с различна форма, вкопани в терена, върху който е натрупана могилата или в самата могила. Според класификацията на гробните съоръжения от римската епоха у нас, предложена от Л. Гетов, този вид гробове се отнасят към тип IV — Гробни ями с трупоизгаряне[3]. Гробове 1 и 2 спадат към вариант А на същия тип — стъпаловидни ями. Гробове от този тип са ни известни от Свети Кирилово (Кирилово), Старозагорско[4], Негованoвци, Видинско[5], Меричлери, Хасковско[6], Чаталка, Старозагорско[7], Мъглиж, Старозагорско[8], Люблен, Търговищко[9], Кабиле, Ямболско[10], и др. Всички те имат обща форма — правоъгълна или трапецовидна яма, в която е вкопана друга яма със същата форма, но с по-малки размери. Гроб 1 от Могилец внася известно разнообразие в, общо взето, еднообразната форма на гробовете от вариант А. Неговата горна част, която съответствува на горната или по-голяма яма у тези гробове, не е правоъгълна или трапецовидна. Тя се състои от три отделни ями: полукръгла, елипсовидна и правоъгъл-

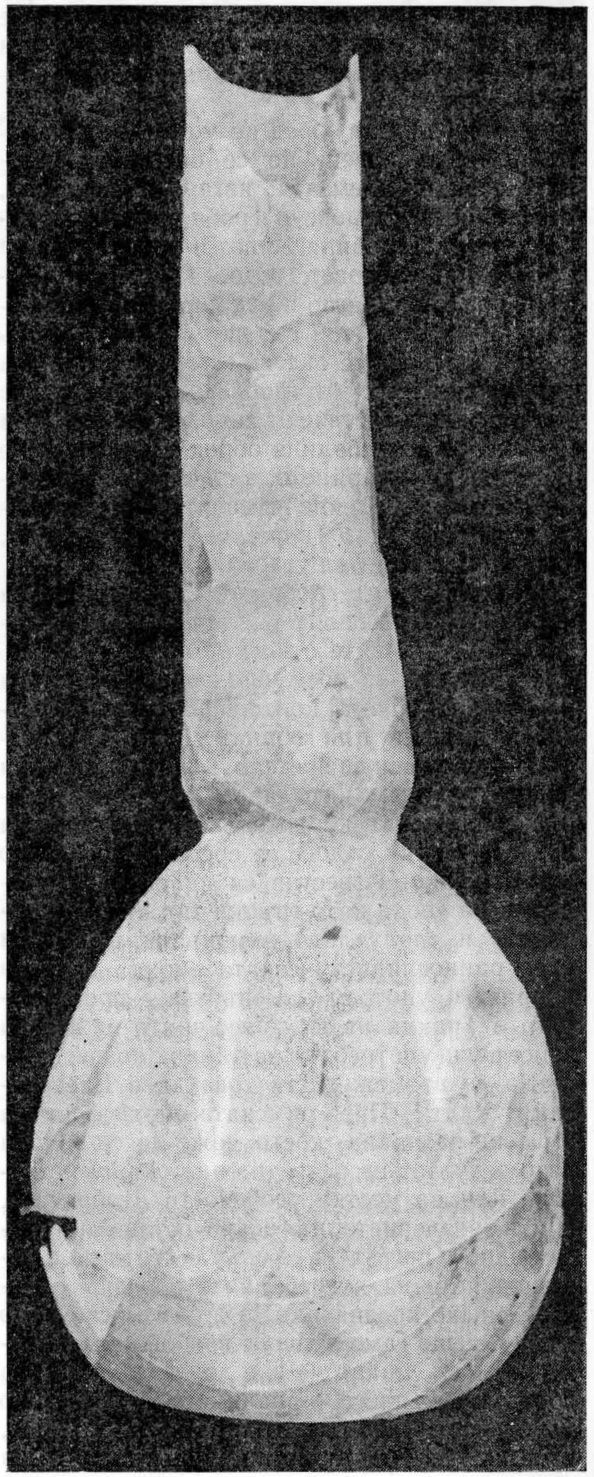

14

● *Обр. 14. Стъклен балсамарий от гроб 2 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 14. Balsamarium en verre du tombeau 2 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište* на, разположени съответно към едната къса и двете дълги стени на гроба. С тази си особеност гроб 1 от Могилец е новост. Той допълва и разширява досегашните ни познания за гробовете от тип IV, вариант А.

Разположението на гробовете на противоположни места по два и стратиграфските наблюдения показват, че първоначално са били натрупани две могилки. Под първата са били гробове 1 и 2, под и във втората — гробове 4 и 3. Гроб 3 е на 0,40 м над гроб 4 и е явно по-късен от него. Гробовете са били затрупани с глина, която с течение на времето силно се е втвърдила. По-късно двете могилки са били обединени от общ насип и се е образувала могилата, която тук означаваме с номер II.

Погребалният обред не може да бъде напълно възстановен, но се очертават неговите основни елементи: изгаряне на трупа, поставяне на дарове в гроба, които да послужат в задгробния живот и натрупване на могила над гробовете. Особен интерес представлява хвърлянето и натрошаването на керамични и стъклени съдове в гроба. Керносите и стъклените съдове от гробове 1 и 2 и керамичният съд от гроб 3 открихме силно натрошени, следствие от хвърлянето им. Този елемент от погребалния обред е извършен не по време на изгарянето, а след него. Основание за това твърдение ни дават съдовете, които не са обгорени. Явно е, че те са хвърлени, когато огънят е бил угаснал.

Находките от гробовете не са много на брой. Те се разделят на лични вещи и дарове. Към първите отнасяме стъклените мъниста, иглата за коса, бронзовите халкички и златните топчета, които вероятно са от разтопен пръстен или обица. Другите находки — прешлени за вретено, монети и метални съдове, приемаме като дарове. Особено внимание заслужават керносите. Този интересен вид керамични съдове се среща у нас, общо взето, рядко. Известни са ни още от предримската епоха като гръцки тип съдове, възприети и сполучливо имитирани в Тракия през ранноелинистическата епоха. Тяхната направа и употреба се свързва с проникването в Тракия на култове, чиито нужди са изисквали употребата на такива съдове. Допуска се възможността това да е Елевзинският култ[11]. През римската епоха формата им е по-различна, което може да се обясни като резултат на развитие и усъвършенстване или на местни особености в обредите. Предназначението им обаче остава не съвсем ясно. Опитът да се свърже то само с извършването на погребалните обреди[12] е интересен, но предизвиква и други мисли. Ако е така, защо само в два от гробовете намираме керноси, макар че и в другите два гроба обредът е същият, а разликата във времето между гробовете не е голяма? От II—IV в. на н. е. у нас са известни много погребения чрез изгаряне, но в малко от тях са намерени керноси. Ако предназначението на тези съдове е само сакрално, защо са използувани толкова рядко?

От известните ни керноси най-близки до тези от Могилец са керносите от Люблен, Търговищко[13], датирани към първата четвърт на III в. на н. е. Близостта е такава, че би могло да се приеме, че са произведени в една работилница.

● *Обр. 15. Стъклена чаша от гроб 2 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 15. Tasse de verre du tombeau 2 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište.*

● *Обр. 16. Игла за коса от гроб 2 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 16. Epingle de cheveux du tombeau 2 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište*

● *Обр. 18. Глинена паничка от гроб 3 на могила II при с. Могилец, Търговищки окръг. Fig. 18. Tasse céramique du tombeau 3 du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište*

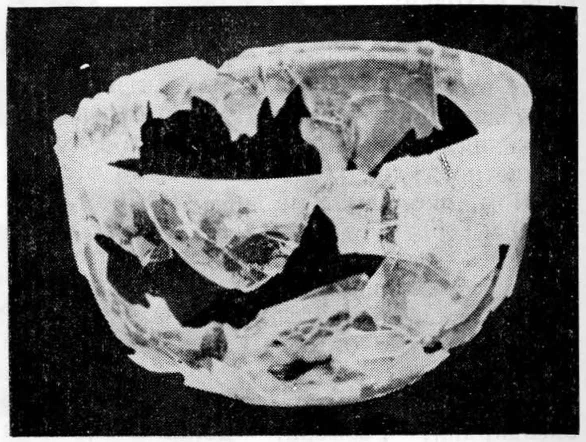
15

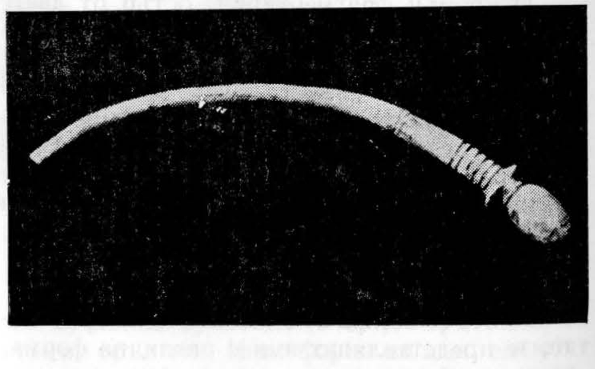
16

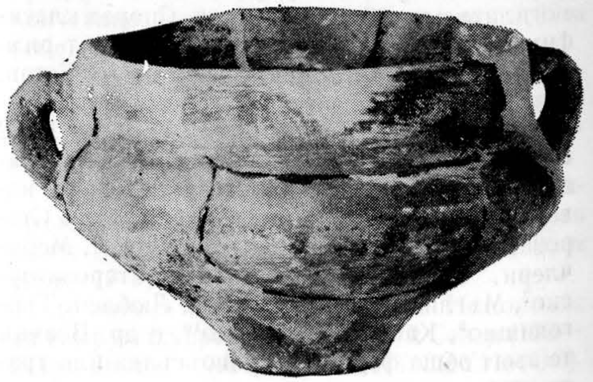
18

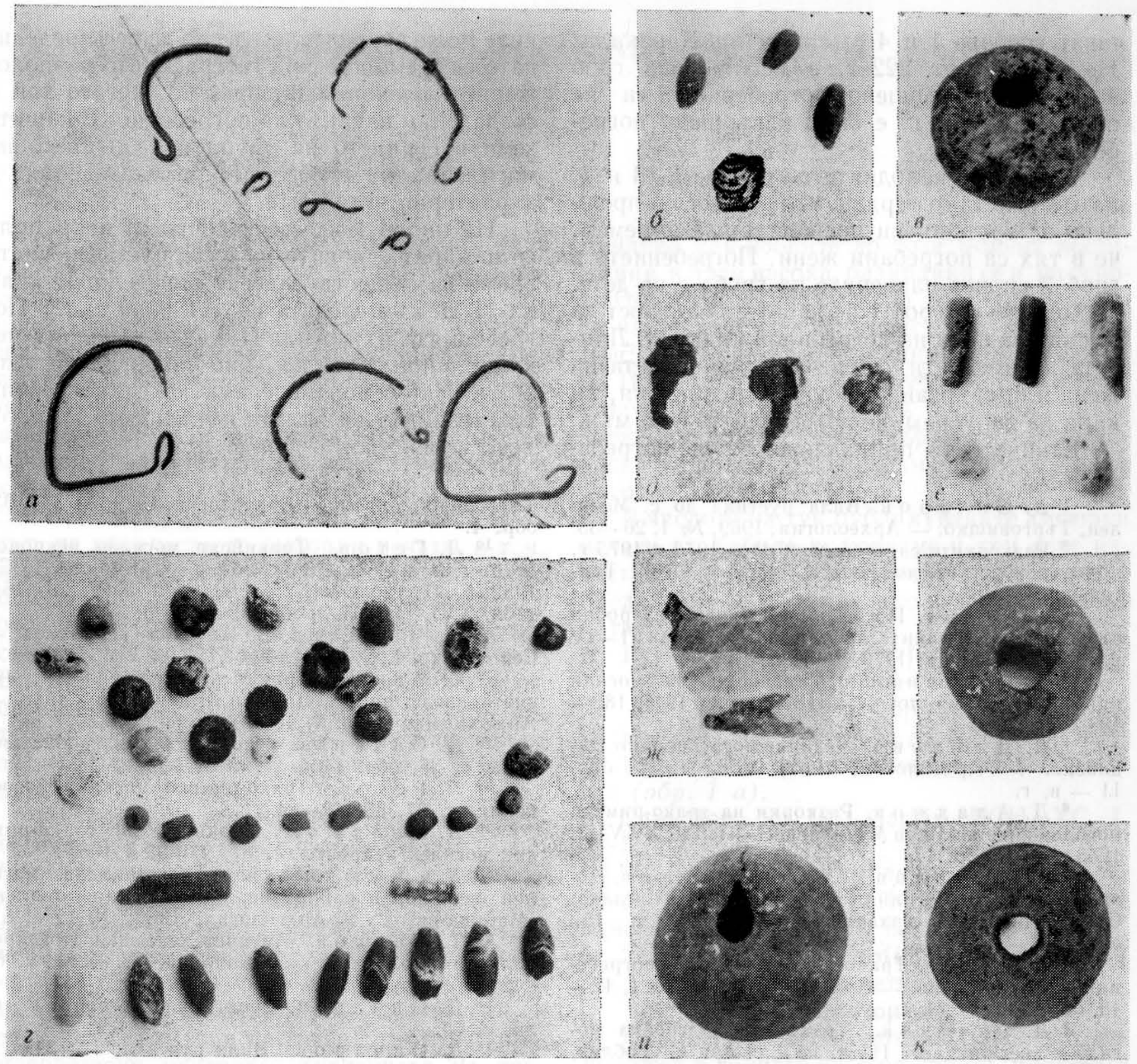

17

● *Обр. 17. Находки от могила II при с. Могилец, Търговищки окръг: а — бронзови халки от гроб 3; б — стъклени мъниста от гроб 3; в — прешлен за вретено от гроб 3; г — стъклени мъниста от гроб 2; д — железни гвоздейчета от гроб 4; е — стъклени мъниста от гроб 4; ж — кремък от гроб 4; з—к — прешлени за вретено от гроб 4. Fig. 17. Trouvailles du tumulus II près du village de Mogilec, département de Tărgovište: а — fibules en bronze du tombeau 3; б — perles de verre du tombeau 3; в — fusaïole de quenouille du tombeau 3; г — perles de verre du tombeau 2; д — petits clous de fer du tombeau 4; е — perles de verre du tombeau 4; ж — silex du tombeau 4; з—к — fusaïoles de quenouille du tombeau 4*

Поставянето на стъклени балсамарии в гробове от римската епоха е познато явление. Като пример може да бъдат посочени погребенията при Дъбово и Мъглиж, Старозагорско[14], Меричлери, Хасковско[15], Обручище, Старозагорско[16] и др. Най-близък по форма и размери до описания тук е балсамарият от Дъбово, датиран към първата половина на III в. на н.е. Предназначението на тези съдове се свързва с извършването на погребалните обреди — факт, установен и за по-ранната, елинистическа епоха[17]. Възможна е употребата им и като съдове, свързани с женския тоалет още приживе.

Костените пластинки вероятно са били апликирани към някакъв предмет, който е изгорял в огъня. Подобни пластинки, но с малко по-големи размери, са открити в гроб 1 от надгробната могила при Люблен, Търговищко[18] и се датират в първата четвърт на III в. н. е.

Монетите са седем. Тяхното присъствие в гробовете, както и това на всички останали дарове, може да си обясним с вярата в безсмъртието и с надеждата да послужат в задгробния живот. Те дават възможност да датираме сравнително точно погребенията от могила II в първата половина на III в. на н. е. Към това време се отнасят и посочените аналогии на другите находки.

По монетите можем да направим и хронологично подреждане на гробовете, макар и не съвсем сигурно. Като най-ранни се очертават гробове 1 и 4 с монети на Каракала. Не по-рано от 222 г. в насипа над гроб 4 е било извършено погребение 3 и не по-рано от 238 г. е било извършено погребение 2.

Някои от находките в гробове 2, 3 и 4, като мъниста от гердан, игла за коса и прешлени за вретено, ни позволяват да приемем, че в тях са погребани жени. Погребението в гроб 3 според размерите на гроба е на дете. Находките от гроб 1 не дават възможност да се съди за пола на погребания индивид. Липсата на предмети, характерни за тоалета на жена или свързани с домашните занятия, ни кара да допуснем, че погребението е на мъж.

Етническата принадлежност на погребаните може сравнително лесно да се определи, като се вземе предвид географското разположение на некропола, времето, когато той е създаден, и начинът на погребение. В нашите земи изгарянето на трупа и издигането на могила върху гроба през римската епоха е характерно за траките.

На около 1 км югоизточно от некропола се намират основите на вила рустика, чието време на съществуване се определя от края на II до към средата на III в. на н. е.[19] Погребенията от могила II, както и целият некропол при Могилец, ние свързваме с тази вила. Най-вероятно е тук да са погребани собственикът на вилата и членовете на неговото семейство.

---

[1] Д. Овчаров. Вила рустика до с. Могилец, Търговищко. — Археология, 1969, № 1, 26—35.

[2] Разкопките са проведени през 1973 и 1975 г. под ръководството на Георги Гинев от ОИМ, Търговище.

[3] Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I—IV в.). — Археология, 1970, № 1, с. 4.

[4] Т. Герасимов. Разкопки на могили при с. Свети Кирилово. — ИБАИ, XV, 1946, 182—183, обр. 68.

[5] Д. Джонова. Могилни погребения от Видинско. — Археология, 1962, № 3, с. 34, обр. 11 — в, г.

[6] Д. Аладжов. Разкопки на трако-римски могилен некропол при Меричлери. — ИАИ, XXVIII, 1965, с. 96, обр. 17.

[7] Д. Николов и Хр. Буюклиев. Нови тракийски могилни погребения от Чаталка. Старозагорско. — Археология, 1967, № 3, с. 15, обр. 13.

[8] Л. Гетов. Трако-римски могилни погребения от Казанлъшко. — Археология, 1969, № 1, 42—45, обр. 14.

[9] Д. Овчаров. Тракийска надгробна могила и светилище от III в. на н. е. при с. Люблен, Търговищки окръг. — Археология, 1979, № 3, с. 33, обр. 4.

[10] Л. Гетов. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. — Кабиле, I. С., 1982, с. 47, табл. VI, 2; с. 50, табл. XIV, 2; с. 64, табл. XVI, 1; с. 65, гробове 2—4.

[11] М. Чичикова. Антична керамика. — Севтополис, I. С., 1984, 49—51.

[12] С. Машов. Тракийски некропол от римската епоха при с. Драшан, Врачански окръг. — Археология, 1975, № 1, с. 44, обр. 7 а.

[13] Д. Овчаров. Тракийска надгробна могила, с. 35, обр. 11 б.

[14] Л. Гетов. Трако-римски могилни погребения, с. 37, 38, 42—44.

[15] Д. Аладжов. Разкопки на трако-римски могилен некропол, с. 87, 95—97 и 105.

[16] Хр. Буюклиев. Трако-римски могилен некропол в района на промишления комплекс „Марица-изток“. — Археология, 1962, № 1, с. 51.

[17] Т. Иванов. Антична керамика от некропола на Аполония. — Аполония. С., 1963, с. 69 и 245.

[18] Д. Овчаров. Тракийска надгробна могила, с. 34.

[19] Д. Овчаров. Вила рустика, 33—34.

Nécropole de l’époque romaine près du village de Mogilec, département de Tărgovište

G. GINEV

(Résumé)

Au cours de 1973 et 1975 l’auteur à excavé deux tumulus sépulcraux près du village de Mogilec, département de Tărgovište. Ils font partie d’une nécropole qui se compose de six tumulus.

Dans le premier tumulus on n’a pas découvert de tombes ou de traces d’enterrement.

Dans le deuxième tumulus furent découverts quatre tombeaux. Trois d’entre eux sont creusés dans le terrain fondamental, tandis qu’un — dans le remblai tumulaire. Les ensevelissements sont effectués par brûlement sur place. Les monnaies et les autres trouvailles des tombeaux datent les ensevelissements vers la première moitié du IIIe s. de n. ère.

On admet que les ensevelissements appartiennent à un gros propriétaire foncier thrace local et à des membres de sa famille. Le propriétaire terrien a été possesseur d’une villa rustica dont les fondements se trouvent à environ 1 km au sud-est des tumulus creusés.

Новооткрити тасоски амфорни печати от Кабиле

ЛЮДМИЛ ГЕТОВ

Интересът към гръцката керамична епиграфика в последно време непрекъснато нараства. Без съмнение това се дължи на обстоятелството, че амфорните печати са първокласен и незаменим в някои отношения извор за изясняване на различни страни от икономическата история на античния свят. Същевременно те са и надежден археологически материал за уточняване стратиграфията и хронологията на различните археологически обекти. Следва да се има предвид и фактът, че количеството амфорни печати, в т. ч. и у нас, непрекъснато нараства, което прави още по-наложително въвеждането в научно обръщение на открития при различни обстоятелства и на различни места материал. Всичко това, наред със съблюдаване на редица специфични при обработката на този материал изисквания, ще гарантира напредъкът за в бъдеще на нашите познания в тази област[1].

Началото на проучването на амфорните печати от Кабиле (в т. ч. и тези от о-в Тасос) бе поставено с излязлата от печат преди близо двадесет години статия на Ж. Попов[2]. В две последователни статии по-късно Н. Танчева-Василева обнародва значителен брой печати от Кабиле[3], което даде възможност за едно, макар и предварително, очертаване на търговските връзки на града с гръцките производствени центрове. Значението на този вид археологически материал от Кабиле е безспорно и то се изразява преди всичко в две основни насоки. От една страна, тук поради продължаващите повече от десет години археологически разкопки могат да се правят и стратиграфски наблюдения, естествено в секторите, където се разкопават редовни пластове от елинистическата епоха. От друга страна, също толкова важно е и това, че откриваните тук амфорни печати произхождат от един тракийски център във вътрешността, което, особено след обнародването на колекцията амфорни печати от Севтополис[4], ще спомогне да се очертае още по-ясно мястото на древнотракийските земи в икономическото развитие на елинистическия свят.

В изследването на тасоските амфорни печати е постигнат забележителен напредък, резултат на дългогодишните усилия на найвидните представители на руската и съветска епиграфска школа, като Е. М. Придик, Б. Н. Граков, Д. Б. Шелов и особено на Ю.Г. Виноградов, посветил специално изследване на тасоските печати[5]. То синтезира сполучливо най-добрите до този момент постижения в тази насока, базирайки се и на основните и незагубили и до днес значението си изследвания на В. Грейс[6] и А.-М. и Ант. Бон[7]. Най-новите публикации и разработки на И. Гарлан[8] и М. Дебиду[9], на основата на стратиграфски наблюдения и стилов анализ дават възможност за твърде точна датировка на повечето типове амфорни печати от Тасос.

В числото на тук публикуваните амфорни печати от Кабиле включваме и три вече известни от предишните публикации, при които предлагаме ново допълване и четене на имената[10].

1. Θ[ασίων]
Кратер
῎Αλκ[ι]μο[ς]

Инв. № 372. Сектор X, дълб. 1,20 м. Част от полето липсва. Етниконът силно изличен *(обр. 1 а)*.

Срв. Bon, No 181; Garlan, BCH, XC, I, 1—5.

῎Αλκιμος с други емблеми: Garlan, Koukos, A-6; Garlan, BCH, XC, I—71—74; Балканска, Севтополис, № 8.

2. [Θ]ασ[ίων]
Колело с четири спици
᾽Αριστομέ|νης

Инв. № 7. Зайчи връх. Етниконът разположен в долната част на полето, в момента почти изцяло заличен. Името е горе, пренесено върху дясната къса страна *(обр. 1 б)*.

Виноградов отнася печатите с името **᾽Αριστομένης** и емблема колело с четири спици към $4^{в}$ група, която датира между 350 и 330 г. пр. н. е.[11] **᾽Αριστομένης** се среща и сред имената от $5^{б}$ група с разнообразни емблеми, при което името винаги се предава съкратено без последните три букви. Този тип печати не се среща сред материала от керамичната работилница при Кукос на о-в Тасос, започнала да функционира малко след 340 г. пр. н. е., което потвърждава съображенията на Виноградов за по-ранна дата на тези печати.

За печата с тази емблема и името **᾽Αριστομένης**, изписано изцяло, липсват точни аналогии. Заслужава внимание един печат от о-в Тасос, при който емблемата несъмнено е същата. Авторите на публикацията считат, че надписът е бил разположен върху три от страните на полето, макар и нечетлив в момента. На основание на това изглежда логично предположението им, че той се отнася към ранния тип печати[12].

3. Θ[ασ]ίων
Амфора
᾿Αριστο φά(νης)

Инв. № 402. Сектор X, дълб. 0,80 м. Очевидно се касае за ᾿Αριστοφάνης I *(обр. 1 в)*.

Bon, No 381; Grace, Pnyx, cat. No 61.

᾿Αριστοφάνης с други емблеми: Garlan, Koukos, A-13; Garlan, BCH, XC, I—8, 12; Gramatopol-Bordea, Callatis, No 18—26; Балканска, Севтополис, № 3—6.

При печатите на ᾿Αριστοφάνης I името винаги е разположено в долната част на полето, последните три букви са съкратени, O е малка, Σ с отворени хасти[13].

4. [Θα]σ[ίω]ν
Амфора
᾿Αριστοφά(νης)

Инв. № 2752. Случайна находка *(обр. 1 г)*.

Етниконът почти напълно заличен. Касае се за ᾿Αριστοφάνης I. Печатът има същите особености като № 3.

Срв. Bon, No 381; Grace, Pnyx, cat. No 61.

᾿Αριστοφάνης с други емблеми: Garlan, Koukos, A-13; Garlan, BCH, XC, I, 8—12; Gramatopol — Bordea, Callatis, No 18—26.

Най-вероятна дата на двата печата (№ 3 и № 4) — третата четвърт на IV в. пр. н. е.

5. ᾿Αριστο[φῶν]
Рог на изобилието
[Θ]ασίω[ν]

Инв. № 2505. Сектор VIII. Дълб. 0,90 м *(обр. 1 д)*.

Лявата част от полето липсва. Най-вероятна възстановка на името е ᾿Αριστοφῶν. Запазената в края на името част от вертикална хаста, която излиза под линията на реда, може да бъде единствено Φ.

Срв. Bon, No 416; Garlan, Koukos, A-14; Garlan, BCH, XC, II, 29.

᾿Αριστοφῶν с други емблеми: Gramatopol — Bordea, Callatis, No 27—29; Мирчев, Одесос, № 9, 10.

6. [Θ]ασίων
Звезда с осем лъча
[Εὐαλκ]ίδης

Инв. № 2017. Сектор VII. Дълб. 0,65 м *(обр. 1 е)*.

Единствено възможната възстановка на името е Εὐαλκίδης поради запазената част от горната диагонална хаста на K.

Срв. Bon, No 653; Canarache, Istria, No 2 (погрешно възстановено ᾿Αλ[φ]είδη[ς]); Лазаров, Одесос, № 25.

Втората половина на IV в. пр. н. е.

7. Θασίων
Неясна емблема
[῾Η]γηcιτέλ(ης)

Инв. № 1243. Случайна находка. „С“ лунарна *(обр. 1 ж)*.

Срв. Bon, No 690; Langer — Grace, BCH, LXXXIII, I, No 46, 49. Танчева, Кабиле, I, № 44 — предложеното четене на името като [Α]τηcιτέ[λης] е неприемливо.

Най-вероятна дата след 300 г. пр. н. е. на основание употребата на „С“ лунарна[14].

8. Θ[α]σίων
Кантарос
Θά[σω]ν

Инв. № 8. Зайчи връх. Разкопки 1983 г. *(обр. 1 з)*.

Срв. Bon, No 801$^{а, в}$.

Θάσων с други емблеми: Garlan, Koukos, A-27; Garlan, BCH, XC, I, 24—25. Мирчев, Одесос, № 19; Балканска, Севтополис, № 20.

Вероятна дата — третата четвърт на IV в. пр. н. е.

9. Κ[λεοφῶ]ν
Лоза
[Θ]ασ[ίων]

Инв. № 1368. Малка част от полето липсва. Името е разположено горе. Касае се за Κλεοφῶν II *(обр. 1 и)*.

Срв. Bon, No 990.

Κλεοφῶν с други емблеми: Garlan, Koukos, A-32, 33; Garlan, BCH, XC, I, 27—32; Gramatopol — Bordea, Callatis, No 101; Мирчев, Одесос, № 21; Лазаров, Одесос, № 28.

Дата — третата четвърт на IV в. пр. н. е.

10. [Θασί]ων
Неясна емблема
[Κ]λεοφῶ|ν

Инв. № 2702. Сектор II. Квартал XLIV, дълб. 0,40 м *(обр. 1 к)*.

Лявата част от полето е силно изтрита, което затруднява идентифицирането на емблемата, която вероятно представлява шапката на Диоскурите. Името е отдолу, последната му буква преминава върху дясната къса страна на полето. Що се отнася до името, в случая сме склонни да виждаме Κλεοφῶν I.

За аналогии на това име с различни емблеми срв.:

Garlan, Koukos, A-32, A-34; Bon, No 961—963, 982.

Κλεοφῶν I и II са пример за два омонима, близки по стил, от които Κλεοφῶν I се счита малко по-ранен по време[15].

11. [Θ]ασίω[ν]
Кратер
Παμφ[άης]

Инв. № 2768. Сектор II. Квартал XLIV *(обр. 1 л)*.

Част от полето липсва.

Срв. Bon, No 1329; Canarache, Istria, No 136 — името не е разчетено, но е ясно, че се касае за Παμφάης; Garlan, BCH, XC, I, 47.

Παμφάης с други емблеми: Gramatopol — Bordea, Callatis, No 135; Балканска, Севтополис, № 13.

Третата трета на IV в. пр. н. е.

12. Θα[σίων]
Неясна емблема
[Πολυν]εί|κης

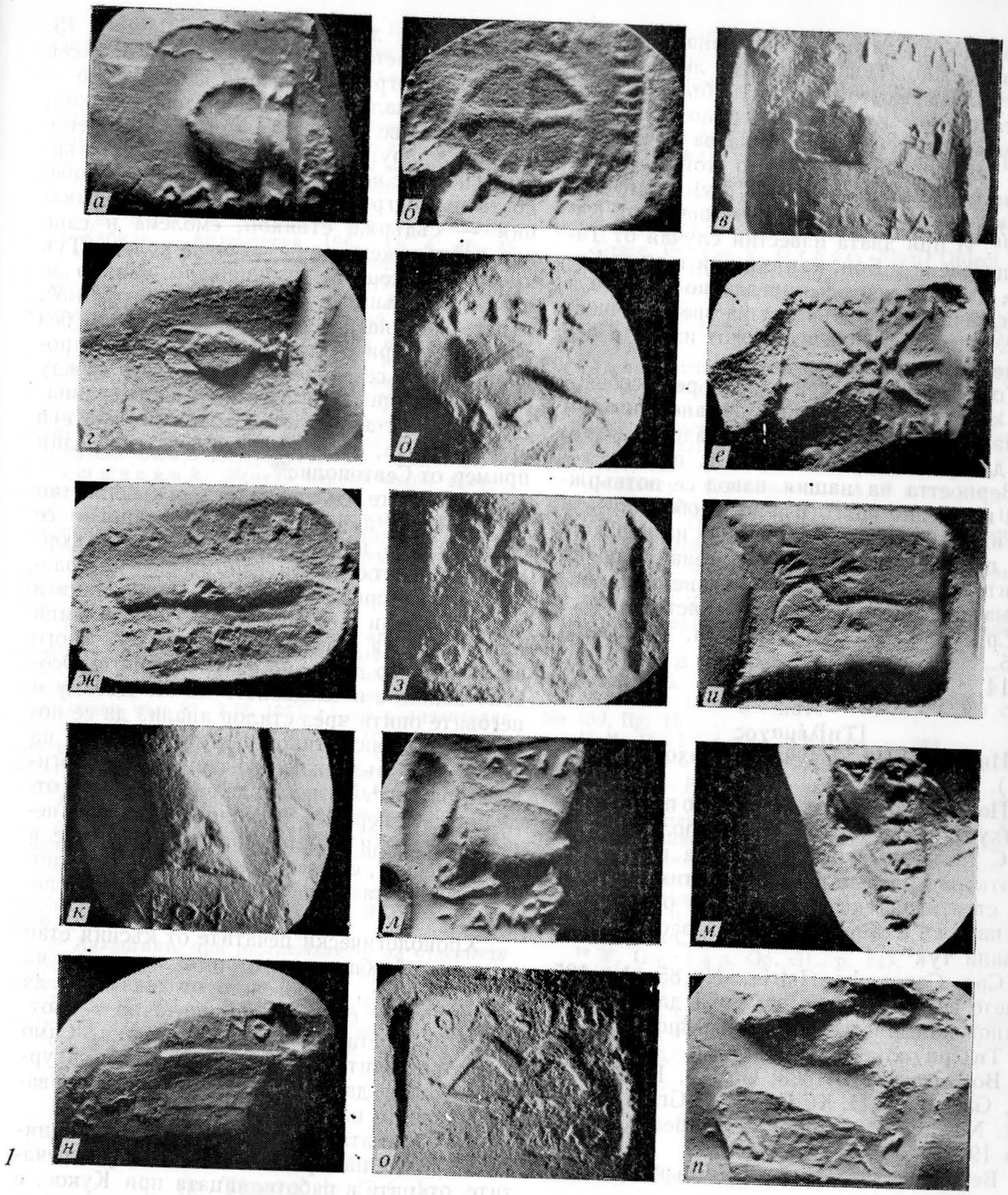

1

● *Обр. 1. Тасоски амфорни печати от Кабиле.*
Fig. 1. Timbres amphoriques de Thasos de Cabyle

Инв. № 376. Сектор IX, дълб. 3,10 м *(обр. 1 м)*.

Запазена е само малка част от полето и надписите. Етниконът е горе, представен ретроградно. Името е разположено долу, трите му последни букви са пренесени върху късата страна на полето. Името може да бъде възстановено единствено като Πολυνείκης, следователно печатът спада към азбучните серии тасоски печати, при които основната емблема е буква от азбуката. В случая е трудно да се определи коя точно буква е използвана, запазената част от полето на печата дава възможност за избор единствено между буквите Α, Δ и Λ.

Срв. Bon, No 1353—1379; Garlan, Koukos, A-42; Балканска, Севтополис, № 14—15.

Печатите на Πολυνείκης обикновено се отнасят към третата трета на IV в. пр. н. е.

13. Θα(σίων)
[Σκ]ύμνο(ς)
Херма
- - - - - - -

Инв. № 2552. Сектор V, квартал XL, дълб. 0,90 м *(обр. 1 н)*.

Част от полето липсва. Етниконът по всяка вероятност е бил предаден съкратено само с първите две букви — цялостното му изписване върху лявата къса страна на полето е невъзможно. Под емблемата личат следи от друго име, което не може да бъде сигурно възстановено. Вероятно е било изписано **Ἄμφανδρος**, за което подсказва печатът у Бон, № 203, с. 105 (където той предлага четенето **Ἄμφανδ[ρος] Θα|σ[ί(.ν) Σκύμ]νο(ς))** и друг един публикуван вече печат от Кабиле[16]. И при двата известни случая от Тасос, посочени у Бон, както и при този от Кабиле, името **Σκύμνος** е предадено по един и същи начин — с γ във вид на звезда с шест лъча. В този случай едното от имената без съмнение е на епоним.

Този тип печати притежават ред особености, което позволява причисляването им към група 3, късен етап по Виноградов[17], която той датира между 360 и 340 г. пр. н. е.

Верността на нашия извод се потвърждава и от една палеографска особеност — N при името **Σκύμνος** под влияние на предходния период е все още наклонена, въпреки явните признаци на преминаване към нова форма със строго вертикални хасти[18].

Срв. Bon, No 203; Танчева, Кабиле I, № 5.

14. **Θασίων**

Лък

[Τη]λέμαχος

Инв. № 1349. Случайна находка *(обр. 1 о)*.

Последните две букви от името преминават върху дясната къса страна на полето.

С това име в работилницата при Кукос са открити 106 печата с емблема тимиатерион. По стратиграфски данни то се отнася към групата на най-ранните имена, засвидетелствувани тук[19].

Срв. Canarache, Istria, No 85, No 135. Името не е разчетено, но може да бъде възстановено единствено като **Τηλέμαχος**.

Τηλέμαχος с други емблеми:

Bon, No 1594—1608; Garlan, Koukos, A-51; Garlan, BCH, XCI, 57, 58; Grace, Pnyx, cat. No 56; Gramatopol — Bordea, Callatis, No 194.

Вероятна дата третата четвърт на IV в. пр. н. е.

15. **[Θ]α[σίων]**

Неясна емблема

[Χ]αι[ρ]έας

Инв. № 2529. Случайна находка *(обр. 1 п)*.

„С" лунарна. Средната част на полето е повредена, при което е унищожена емблемата. Името **Χαιρέας** върху печатите, независимо от емблемите, винаги се отличава с лунарна сигма и ясно изписани, големи по размери букви.

Срв. Bon, No 1688—1696; Garlan, Koukos, A-54; Canarache, Istria, No 91, 92; Gramatopol — Bordea, Callatis, No 206.

Между публикуваните тук тасоски амфорни печати от Кабиле очевидно най-рано следва да се датират тези под № 2 и 13. Причисляването на № 13 към група 3, късен етап по Виноградов, смятаме за безспорно — той е съдържал предаден съкратено етникон, емблема и две имена, от които едното епонимно, а другото на производителя-грънчар. Печатът под № 2 има типичните особености на подгрупа $4^{в}$ по същата класификация — съдържа етникон, емблема и едно име, разположено по рамката на полето. Тук името **Ἀριστομένης** е изписано изцяло за разлика от същото това име от подгрупа $5^{б}$, където то винаги се изписва съкратено, без последните три букви. Тези два печата хронологически се отнасят към времето между 360—340 г. пр. н. е. и отразяват един сравнително ранен етап на тасоското проникване във вътрешността, засвидетелствувано и с един пример от Севтополис[20].

Останалите печати спадат към късния етап на тасоското амфоропечатане, установил се след 340 г. пр. н. е. Те имат правоъгълна форма и съдържат етникон, едно лично име и разположена в средата емблема. Проучванията на И. Гарлан в керамичната работилница при Кукос на о-в Тасос допринесоха много за по-точното датиране на тези печати. Особено важно е изследването на М. Дебиду и неговите опити чрез стилов анализ да се поставят отделните типове амфорни печати на Тасос във възможно по-тесни хронологически рамки[21]. Тази твърде раздробена на отделни къси периоди хронология, макар и неокончателна и спорна при някои типове и серии печати, е безспорен напредък по отношение общата хронология на тасоските печати.

Хронологически печатите от късния етап спадат най-общо към втората половина на IV в. пр. н. е., но повечето от тях могат да се датират и сравнително по-точно — съответно в третата четвърт на века. Само два от печатите, № 7 и 15, със сигурност могат да бъдат отнесени към първата половина на III в. пр. н. е.

По-голямата част от печатите от колекцията в Кабиле намират съответствие сред печатите, открити в работилницата при Кукос, с изключение на онези, които се отнасят към времето преди началото на нейното функциониране. Най-ранни от групата късни печати са тези на **Τηλέμαχος** и **Εὐαλκίδης** според стратиграфските данни от проучванията в Кукос и при портата на Зевс в Тасос[22].

Засега тасоският внос в Кабиле е представен от около 80 печата, някои от които свидетелствуват, че той започва твърде рано, още преди оформянето на Кабиле като селище от градски тип след македонската инвазия. На базата на целия познат ни и известен досега материал от аморфни печати от всички производствени центрове се налага изводът за чувствително преобладаване на тасоската продукция на местния пазар за цялата втора половина на IV в. пр. н. е. Подобна картина ни предлага и материалът от Севтополис, феномен, който несъмнено вярно отразява монополното положение на тасоската търговия и търговско проникване във вътрешността на Тракия за посочения период.

---

[1] Повечето от тези въпроси сполучливо са разгледани в отпечатаната на български език статия на Ивон Гарлан в сп. Археология. И. Гарлан. Новото в изследванията на тасоските амфорни печати.— Археология, 1985, кн. 1, 32—37.

[2] Ж. Попов. Амфорните печати от античния град Кабиле. — Археология, 1967, кн. 4, 46—49.

[3] Н. Танчева. Печати и графити върху амфори от Кабиле. — Археология, 1975, кн. 3, с. 27 сл.; Н. Танчева-Василева. Амфорните печати от Кабиле. — Кабиле, т. I, 1982, с. 90 сл.

[4] А. Балканска. Амфори и амфорни печати. — Севтополис, т. I, 1984, с. 115 сл.

[5] Ю. Г. Виноградов. Керамические клейма острова Фасос. — НЭ, т. X, 1972, 3—63. Тук е даден подробен преглед на постиженията в изследванията на тасоските амфорни печати до момента и е посочена богата литература. Вж. също: И. Б. Брашинский. Успехи керамической эпиграфики. — СА, 1961, кн. 2, с. 294 сл; Същият: Новые зарубежные исследования по керамической эпиграфики. — СА, 1966, № 2, 332—340.

[6] V. Grace. Early Thasian Stamped Amphoras. — AJA, L, 1946, p. 31 sqq.; V. Grace. Small Objects from the Pnyx: II. — Hesperia, Supl. X, 122—137.

[7] A.-M. et A. Bon. Timbres amphoriques de Thasos. — Etudes thasiennes, IV. Paris, 1957. Корпусът и досега представлява sine qua non за всеки, който изследва тасоските амфорни печати. Приключен към 31. XII. 1951 г. той е значително остарял, предвид голямото количество печати, открити в последните тридесет години. В момента работата по съставянето на нов корпус е значително напреднала. Вж. И. Гарлан. Цит. съч., с. 32.

[8] Y. Garlan. Koukos. Données nouvelles pour une nouvelle interprétation des timbres amphoriques thasiens. — Thasiaca, BCH, 1979, Supl. V, p. 213 et suiv.

[9] M. Debidour. Réflexions sur les timbres amphoriques thasiens. — Thasiaca, BCH, Supl. V, 1979, 270—314.

[10] Аналогиите при разглеждането на отделните типове печати в текста ще бъдат предадени съкратено по следния начин:

Bon — A.-M. et A. Bon. Les timbres amphoriques de Thasos. — Etudes thasiennes. Paris, 1957.

Garlan, Koukos — Y. Garlan. Koukos. Données nouvelles pour une nouvelle interprétation des timbres amphoriques thasiens. — Thasiaca, BCH, Supl. V, 1979.

Garlan, BCH, — Y. Garlan. Contribution à une étude stratigraphique de l'enceinte thasienne. — BCH, XC, 1966.

Grace, Pnyx — V. Grace. Small Object from the Pnyx: II. Hesperia, Supl. X, 1956.

Gramatopol—Bordea, Callatis—M. Gramatopol and G. Poenaru Bordea. Amphora Stamps from Callatis and South Dobrudja. — Dacia, XIII, 1969.

Canarache, Istria — V. Canarache. Importul amforelor stampilate la Istria. Bucuresti, 1957.

Lenger — Grace — M.-Th. Lenger et V. Grace. Anses d'amphores et tuiles timbrées de Thasos (Trouvailles des années 1954 et 1957). — BCH, LXXXII, 1958, I.

Балканска, Севтополис — А. Балканска. Амфори и амфорни печати. — Севтополис, т. I, 1984.

Лазаров, Одесос — М. Лазаров. Амфорните печати от Одесос. — ИНМВ, т. X, 1974.

Мирчев, Одесос — М. Мирчев. Амфорните печати от музея във Варна, 1958.

Танчева, Кабиле, I — Н. Танчева-Василева. Амфорните печати от Кабиле. — Кабиле, т. I, 1982.

[11] Ю. Г. Виноградов. Цит. съч., с. 61, приложение 5.

[12] M.-Th. Lenger et V. Grace. Op. cit., No 139, fig. 15.

[13] M. Debidour. Op. cit., p. 281.

[14] M. Debidour. Op. cit., p. 303.

[15] Ibidem, p. 282.

[16] Н. Танчева-Василева. Цит. съч., № 5. Името е разчетено и дадено като **Αμφανδρο(σ)ι**, което е неприемливо. Върху този екземпляр ясно се четат и двете имена и етникона. Надписът може да бъде възстановен правилно по следния начин: **Ἀμφανδ(ρος)/Θα(σίων)/Σκύμνο(ς)**.

[17] Ю. Г. Виноградов. Цит. съч., с. 25, 32.

[18] Пак там, с. 27.

[19] Y. Garlan. Op. cit., p. 247.

[20] А. Балканска. Цит. съч., с. 118, кат. № 1.

[21] M. Debidour. Op. cit., p. 269 et suiv.

[22] Y. Garlan. Koukos, 247—248; Y. Garlan. BCH, XC, 1966, p. 592—593.

Timbres amphoriques nouvellement découverts de Thasos de Cabyle

L. GETOV

(Résumé)

L'auteur publie des timbres amphoriques de l'île de Thasos de Cabyle nouvellement découverts et quelques autres déjà connus de publications précédentes dont il propose de nouvelles lectures.

Deux des timbres (No 2 et No 13) peuvent être rapportés avec certitude à la période 360—340 av.n.ère, groupes 3 et 4^{B} d'après Vinogradov. Ils reflètent une étape ancienne de la pénétration de Thasos du marché thrace à l'intérieur. Les timbres se rapportent à la période tardive de la frappe à l'amphore, établie après 340 av. n.ère. Certains d'entre eux ont des analogies parmi le matériel découvert dans l'atelier céramique dans l'île de Thasos près de Kukos. Deux des timbres No 7 et No 15 peuvent être rapportés à la première moitié du IIIe s. av.n.ère. Ils témoignent de l'emploi du sigma lunaire.

Les timbres nouvellement découverts de Cabyle témoignent d'autre part de la prédomination sensible de la production de Thasos sur le marché local pendant la seconde moitié du IVe s. av.n.ère et de la situation de monopole du commerce de Thasos à l'intérieur de la Thrace pendant cette période.

Колективна находка с бронзови монети на Филип II, Александър Велики и Севт III от с. Могилово, Старозагорски окръг

КАМЕН ДИМИТРОВ

Находката от с. Могилово IGCH № 844 е открита случайно през 1966 г.[1] Нейното значение се заключава преди всичко в това, че тя е една от малкото запазени съкровища — едва 4 на брой, — които съдържат монети от тракийския владетел Севт III (ок. 330 — 300 г. пр. н. е.). Ето защо публикуването и проучването й са твърде важни за установяване на хронологията на монетосеченето на този династ, както и за осветляване на проблемите около монетната циркулация в неговата държава и въобще в ранноелинистическа Тракия.

Находката съдържа 84 монети с името и типовете на Филип II, 48 — на Александър Велики и 1 — на Севт III[2]. Повечето монети на двамата македонски владетели намират точни паралели в емисиите на монетарницата на Филипи, представени в находката от Драма[3]. Най-напред ще спра вниманието си върху онези екземпляри от Могилово, които повече или по-малко показват някакво различие в сравнение с емисиите в съкровището от Драма, публикувани и определени от А. Белинджър.

— Кат. № 12—13 носят същите знаци като Белинджър № 30, но спадат към подтип Б (монетите у Белинджър са от подтип А).

— Кат. № 25 има същите знаци като Белинджър № 43, но спада към подтип В (монетата у Белинджър е от подтип А).

— Кат. № 30 очевидно трябва да се класира към Белинджър № 48—52, тъй като също като тези монети носи допълнителен знак монограм *(обр. 1 б)*, а се отличава от тях по втория знак.

— Кат. № 31 трябва да се приобщи към Белинджър № 53—54, тъй като също като тях има допълнителен знак монограм *(обр. 1 в)*, а се отличава по втория знак — делфин.

— Кат. № 43 носи допълнителен знак монограм *(обр. 1 г)*, който е твърде близък до монограм *(обр. 1 д)* върху Белинджър № 61. Това ми дава основание да определя кат. № 43 като вариант на Белинджър № 61. Двете монети са от различни подтипове според разположението на изображенията — кат. № 43 е от подтип А, а Белинджър № 61 е от подтип Б. Класификацията на Белинджър посочва редица случаи, при които монети от различни подтипове според разположението на изображенията (наляво или надясно) носят еднакви допълнителни символи, което говори за паралелното им сечене[4]. Двете монети се различават и по иконографския вариант на конника — при кат. № 43 той носи каузия, а при Белинджър № 61 е с тения. Според класификацията на Белинджър конникът с каузия е бил изобразяван, подобно на случая при сребърните монети, само върху най-ранните бронзове на Филип II, а при по-късните вече се представя конник с тения[5]. Една монета от Севтополис вече постави под съмнение това твърдение[6] и показа, че (поне в някои случаи) двата иконографски варианта на конника в бронзовото монетосечене на Филип II се изобразяват паралелно. Кат. № 43 от Могилово потвърждава това впечатление: монограм *(обр. 1 г)* е изобразен върху монета на Филип II (конник с каузия), а твърде близкия до него монограм *(обр. 1 д)* се среща върху Белинджър № 61 (Филип II, конник с тения) и върху Белинджър № 130 (Александър Велики). Очевидно двете монети на Филип II от двата иконографски варианта са сечени едновременно (или хронологически съвсем близо) с монетата на Александър Велики, т. е. след 336 г. пр. н. е. Оттук естествено се налага заключението, че иконографските варианти на конника не могат да бъдат аргумент за разграничаване на отделни емисии в бронзовото монетосечене от името на Филип II, нито пък за установяване тяхната хронология. Засега единственият сигурен белег за това са допълнителните знаци върху монетите.

— Кат. № 58 няма паралел у Белинджър. Тази монета обаче носи допълнителен знак *(обр. 1 к)*, който се среща и върху монета на Александър Велики, отнесена от Белинджър към ателието на Филипи, вж. кат. № 119-Белинджър № 134. Заключението на Белинджър, че в тази монетарница с едни и същи допълнителни знаци се секат едновременно бронзови монети на Филип II и Александър Велики[7] е основание кат. № 58 също да се отнесе към ателието на Филипи и да се датира, както Белинджър № 134 — ок. 336 — ок. 323 г. пр. н. е.

— Кат. № 59 и 60 нямат паралел у Белинджър. № 60 обаче носи върху лицевата си страна знак Δ, който се среща върху 15 разновидности на бронзови монети на Александър Велики, сечени във Филипи[8]. В находката от Могилово се срещат 8 разновидности със същия знак (кат. № 101—111), представени общо от 11 екземпляра. Най-вероятно кат. № 60 е сечен паралелно с тези разновидности, затова той следва също да се отнесе към монетарницата на Филипи и да се датира между 336—323 г. пр. н. е. Същото заключение е валидно и за кат. № 59. Двете монети са отсечени с лицеви печати, чийто много близък начин на изпълнение издава почерка на един и същ гравьор. Те явно се отнасят към една емисия и една монетарница.

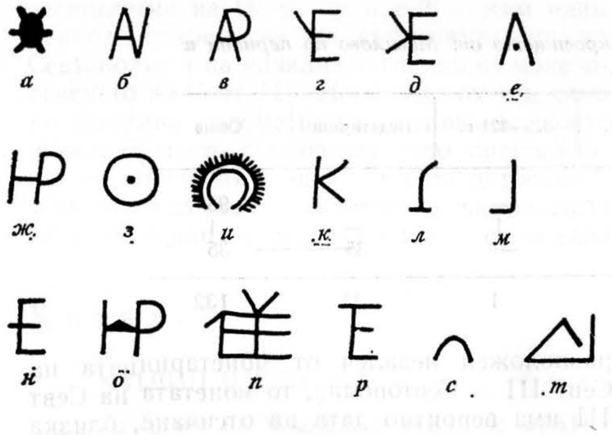

● *Обр. 1. Допълнителни знаци и монограми върху монетите на Филип II и Александър Велики от колективната находка от с. Могилово. Fig. 1. Signes supplémentaires et monogrammes sur les monnaies de Philippe II et d'Alexandre le Grand du trésor du village de Mogilovo*

— При кат. № 86 кривакът е долу, а при Белинджър № 88 — горе, точно както при кат. № 85.

— Кат. № 90 има допълнителен знак *(обр. 1 н)*, който е твърде близък до допълнителния знак Е върху Белинджър № 92. Това ми дава основание да определя кат. № 90 като вариант на Белинджър № 92.

— Кат. № 91 има допълнителен знак монограм *(обр. 1 о)*, който е твърде близък до монограм *(обр. 1 ж)* върху Белинджър № 97. Това позволява кат. № 91 да се класира като вариант на Белинджър № 97.

— Кат. № 98 се отличава от Белинджър № 102 по това, че има допълнителен символ кадуцей и върху лицевата си страна.

— При кат. № 99—100 кривакът е разположен горе, а при Белинджър № 103 — долу.

— При кат. № 103 кривакът е горе, а допълнителните знаци ▽ и осмолъчна звезда са разположени съответно долу и горе. При Белинджър № 112 кривакът е долу, а допълнителните знаци — △ и осмолъчна звезда са разположени съответно горе и долу.

— При кат. № 106—107 кривакът е с дръжката наляво, а при Белинджър № 115 — с дръжката надясно.

— При кат. № 108 допълнителният знак е ▽, а при Белинджър № 117 — △.

— Кат. № 110—111 нямат точен паралел у Белинджър. Върху тях се среща знак △, представен и върху Белинджър № 104—119. Поради това отнасям и кат. № 110—111 към монетарницата на Филипи с датировка 336—323 г. пр. н. е., както са отнесени и датирани Белинджър № 104—119.

— Кат. № 124 се отличава със своя варваризиран стил на изпълнение, намерил израз най-вече в несръчно и гротескно предадения образ на Херакъл. Окото е неестествено широко отворено, насреща, докато при всички останали монети то е в 3/4 профил с подчертаване вдлъбнатостта на очната кухина и изпъкналостта на веждата. Носът и устните при кат. № 124 са предадени схематично без характерното за другите монети загатване на естествените им извивки. Гънките на лъвската кожа, спускаща се по шията на Херакъл, са изобразени с няколко прави линии. Надписът **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ** е заместен от чертички, подредени по две или три така, че да наподобяват букви. Твърде интересно е, че допълнителният символ — тризъбец, е представен съвсем точно, което обстоятелство дисхармонира с небрежния стил и особено с имитирането на оригиналния надпис. Тризъбец се среща върху 4 разновидности бронзови монети на Филип II и Александър Велики в обичайния стил, сечени във Филипи[9]. Присъствието на същия символ върху варваризираната монета от Могилово и нейното откриване в съкровище, в което преобладават монети от Филипи (72% от общия брой), естествено поставя въпроса, дали и тази монета не произхожда от същата монетарница. По времето на Филип II и Александър Велики това ателие е било главен снабдител на македонската империя с бронзови монети[10]. Допустимо е, в определени моменти на необходимост от големи количества монети, монетарницата да е използвала и несръчни гравьори, чиито матрици да са се отличавали рязко по своя стил и начин на изпълнение от останалите. Засега това предположение ще очаква своето потвърждение или опровержение в бъдещите проучвания[11].

Укриването на находката от Могилово досега е датирано по най-различен начин: ок. 300 г. пр. н. е.[12], преди 323 г. пр. н. е.[13], след 323 г. пр. н. е.[14] или преди 311/310 г. пр. н. е.[15] Изследвачите са използвали само данните от съобщението на Т. Герасимов, без да проучат и определят датировката на отделните емисии, застъпени в находката.

От монетите на Филип II и Александър Велики, общо 132 на брой, 96 се отнасят към ателието на Филипи (табл. 1), 26 от тях са сечени до 336 г. пр.н.е., а 70 — между 336 и 323 г. пр.н.е. Една монета е отсечена в Сарди в 325/324 г.[16] По този начин най-късните датирани монети в съкровището от Могилово са сечени не по-късно от 323 г. пр.н.е. Отсъствието на монети от Александров тип и с надпис ВА, датирани между 323 и 311/ /10 г.[17], прави твърде несигурен всеки опит

Таблица 1

Разпределение на македонските монети в съкровището от Могилово по периоди и монетарници

	до 336 г.	336—323 г.	325—324 г.	Недатирани	Общо
Филипи	26	70	—	—	96
Сарди	—	—	1	—	1
Неопределени	—	—	—	35	35
Общо	26	70	1	35	132

да се датира съкровището след 320 г. (между датата на най-късната емисия и датата на укриването на находката може да се допусне разлика от 2—3 години). Отсъствието на монети на Касандър (те са сечени след 311 г. пр. н. е. в Пела и между 305—297 в Пела, Амфиполис и Филипи[18] — последната монетарница е секла и монетите на Филип II и Александър Велики, които присъствуват в находката от Могилово) изключва напълно предложената датировка на съкровището ок. 300 г. пр. н. е. Между впрочем, в „Инвентара" тази датировка е приета и за останалите 3 съкровища със Севтови монети, включени в него[19], без да се взема предвид, че в тях присъствуват Севтови монети от други типове. Една част от монетите в находката от Могилово показват следи от износеност вследствие участието им в циркулацията, чиято продължителност обаче не може да се установи. Имайки предвид горните факти и съображения и най-вече поради отсъствието на емисии, датирани след 323 г., като най-приемлива дата за заравянето на находката бих посочил ок. 320 г. пр. н. е.

Въпреки че съдържа една монета на Севт III, първоначално находката от Могилово породи известни колебания относно това, дали тя произлиза или не от територията на Севтовата държава. Основание за подобни колебания даваше факта, че тази монета се явява единствена и като че ли случайно попаднала сред стотината македонски монети[20]. Впоследствие се оказа обаче, че тази монета (от типа „звезда—мълния") спада към най-рядко срещаните монетни типове с името на Севт III. Освен 68-те екземпляра от Севтополис[21] са известни само още три такива монети, една от които е от съкровището от Могилово[22]. Това показва, че тези монети от малък номинал са били разпространени само на територията на Севтовата държава и най-вече в нейната столица. Като се вземе предвид, че с. Могилово отстои само на около 32 км от Севтополис, то неговият район сигурно е бил част от територията на Севтовата държава. Така разглежданото тук съкровище следва да се свърже с монетната циркулация в тази държава. Засега това е най-рано датираната колективна находка с монета на Севт III[23]. Тъй като тя произлиза от район, разположен недалеч от монетарницата на Севт III — Севтополис, то монетата на Севт III има вероятно дата на отсичане, близка до датата на укриване на находката. По този начин датата ок. 320 г. пр. н. е. е terminus ante quem за началото на Севтовото монетосечене. От друга страна обаче, това монетосечене е могло да започне едва след изграждането на Севтополис, така че датата ок. 320 г. пр. н. е. се явява и terminus ante quem за построяването на града. Логично е то да се отнесе към годините на най-голяма военна и политическа активност на Севт III срещу Лизимах — според датировката на събитията, описани у Диодор, ок. 323 г. н. пр. е.[24] Така и нумизматичните данни, и свързването на историческите събития с урбанистичната дейност на Севт III сочат приблизително една и съща дата за възникването на Севтополис — края на 20-те години на IV в. пр. н. е.

Монетите на Севт III от типа „звезда—мълния" заедно с тези от типовете „орел—венец" и „орел—мълния" се обособяват в една група поради това, че и трите типа монети носят изображения на атрибути на Зевс и са без допълнителни символи[25]. Проучванията на препечатаните монети и на някои хибридни екземпляри датират типовете „орел—венец" и „орел—мълния" в предпоследното десетилетие и първите години на последното десетилетие на IV в. пр. н. е.[26] Датирането на третия тип от същата група („звезда—мълния") ок. 320 г. пр. н. е. чрез присъствието му в находката от Могилово подкрепя изказаното становище, че тази група съдържа най-ранните три типа монети с името на Севт III.

Нумизматичният комплекс от Севтополис показва, че бронзовите монети с името на Филип II и Александър Велики са имали доминиращо значение в монетната циркулация на Севтовата държава до началото на последното десетилетие на IV в. пр. н. е.[27] Към този първи етап се отнасят находката от с. Могилово, както и две съкровища с бронзови монети на Филип II и Александър Велики от с. Ново село, Старозагорски окръг[28]. В последните две съкровища има емисии с типовете на Александър Велики и надписи BA и BAΣI. В едната от тях фигурира и монета на Александър IV (323—311 г. пр. н. е.). Заравянето им се отнася към предпоследното десетилетие на IV в. пр. н. е.[29] — към един период, съвременен на съществуването на Севтополис и на началните години от монетосеченето на Севт III. Ново село отстои само на десетина километра от Севтополис, което определя двете съкровища като произлизащи от територията на Севтовата държава[30]. Участието на Севтовите монети в съкровищата от този период е незначително — само една монета от типа „звезда—мълния" в находката от с. Могилово. Този факт наред с отбелязаното вече ограничено разпространение на въпросните монети свидетелствува, че през разглеждания период Севтовите монети са циркулирали предимно в самата столица и непосредствено около нея, изпълнявайки второстепенна роля в паричното обръщение на Севтовата държава.

Каталог

ФИЛИП II (359—336 г. пр. н. е.) и постумни

Л: Глава на младеж с тения/О: ΦΙΛΙΓΓΟΥ Конник в скок

А. Глава над./конник над.
Б. Глава нал./конник над.
В. Глава над./конник нал.
Г. Глава нал./конник нал.

№	Подтип	Символи, монограми (под конника)	Белинджър №	Тегло г
	I	II	III	IV
Филипи до 336 г.				
1—2	А	житно зърно	19	7,14↖ 7,36↖
3	А	букраниум	20	5,85↘
4—5	А	змия	22	5,83→ 6,45↑
6—9	А	връх на копие над.	23	6,49↙ 6,81↖ 6,22↓ 6,23↙
10	В	връх на копие нал.	24	7,23↑
11	А	пентаграма	28	6,68↘
12—13	Б	протоме на бик нал.	30 вариант	6,87↙ 6,14↘ (Обр. 2а, б)
14	А	делфин над.	31	7,01→
15—16	А	тризъбец над.	34	4,75↗ 5,86→
17	В	тризъбец нал.	35	7,11↖
18	Г	Обр. 1а	36	7,30↖
19	Б	глава на козел над.	37	6,33←
20	А	също	38	5,63↘
21	А	каузия	39	6,89↗
22	Б	мълния вертикално	42	6,83→
23—24	А	мълния хоризонтално	43	6,28↙ 7,45→
25	В	също	43 вариант	8,88↑ Обр. 2в
26	А	кантарос	47	7,73↓
336—323 г.				
27	А	Обр. 1б	48	6,16↓
28—29	А	Обр. 1б; B	49	6,74↗ 5,89↑
30	А	Обр. 1б; житен клас със стъблото нал.	—	6,14↖ Обр. 2г
31	А	Обр. 1в; делфин над.	—	5,78↑ Обр. 2д
32—35	А	N	55	5,58→ 6,77→ 6,03↑ 6,29↖
36—38	А	N; тризъбец над.	57	6,67↗ 5,30↖ 6,71↓
39—41	А	E	59	7,11↓ 6,15← 6,58↗
42		Ǝ	60	6,24↙
43	А	Обр. 1г (конникът с каузия)	61 вариант	6,28← Обр. 2е
44—45	А	Обр. 1е	63	6,36↗ 6,75↙
46—48	А	Г	65	6,14↑ 6,08↓ 5,82←
49	В	Г	67	6,71↘

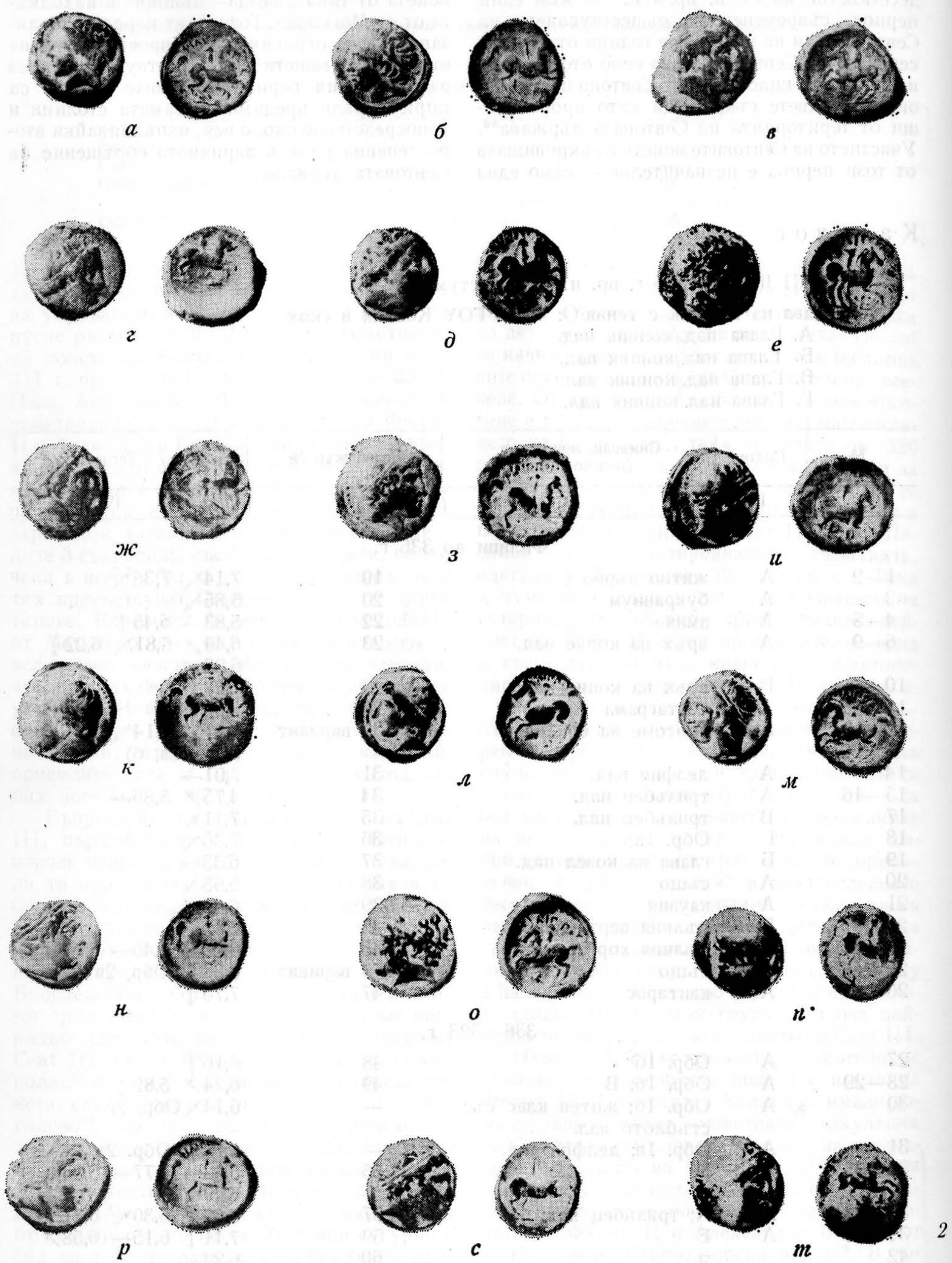

● *Обр. 2. Бронзови монети на Филип II от колективната находка от с. Могилово. Fig. 2. Monnaies de bronze de Philippe II du trésor du village de Mogilovo*

№	I	II	III	IV
50–51	А	ΔΙ	69	6,31↗ 6,60→
52—53	А	Обр. 1ж	70	7,81↓ 7,55→
№ 52—53 са отсечени с един и същ лицев печат				
54	А	Ι	72	7,00↗
55	А	Обр. 1з	73	6,24→
56	А	Е; на лицето А	81	6,40→
57	А	Обр. 1и; на лицето А	84 или 84 вариант	6,60↑
58	А	Обр. 1к	—	6,15↑ Обр. 2ж
59	А	П	—	6,65↑ Обр. 2з
60	А	П; на лицето Δ	—	6,43→ Обр. 2и
		Неопределени		
61	Б	глава на птица с дълъг клюн над.?		5,64 Обр. 2к
62—63	В	глава на петел нал.?		5,08↓ 6,04↘ Обр. 2л-м
64	А	неопределяем предмет		6,97↗ Обр. 2н
65	Г	рак?		7,02← Обр. 2о
66	А	неопределяем предмет		5,88← Обр. 2п
67	А	звезда?; предмет		6,53↓ Обр, 2р
68	А	Обр. 1л (конникът с каузия)		6,22↖ Обр. 2с
69	А	Обр. 1м		5,87↗ Обр. 2т
70–71	А	неясен символ		7,27↗ 5,44←
72—75	Б	неясен символ		7,04→ 6,92↓ 6,54↖ 5,80←
76	Г	неясен символ		6,43→
77	А	символът извън ядрото		7,57→
78—82	А	не личи		6,88↑ 6,10→ 6,03↘ 5,88↓ 5,92↘
83	Б	не личи		6,65↓
84	Г	не личи		5,67↘

ОИМ Ст. Загора, инв. № 3469—3472

АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ (336—323 г. пр. н. е.)

Тип 1. Л: Глава на млад Херакъл над./О: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Калъф с лък и кривак
А. Калъфът горе, с отвора нал.; криваkът долу, с дръжката нал.
Б. Калъфът долу, с отвора нал., кривакът горе с дръжката нал.

№	Подтип	Символи, монограми	Белинджър №	Тегло (г)
	I	II	III	IV
		Филипи ок. 336		
85	А	няма	88	6,70↙
86	Б	няма	88 вариант	6,22↗ Обр. 3а
87	А	долу: житно зърно	90	5,76→
88	Б	долу: делфин нал.	91	5,41↑
		336—323 г.		
89	Б	долу: Е	92	6,85←
90	Б	долу: Обр. 1н	92 вариант	6,58← Обр. 3б
91	А	долу: Обр. 1о	97 вариант	5,51↑ Обр. 3в
92	А	долу: А	98	5,83↑
		Неопределени		
93	А	горе: неясен предмет	—	5,22↓
94	Б	долу: неясна буква	—	5,70→

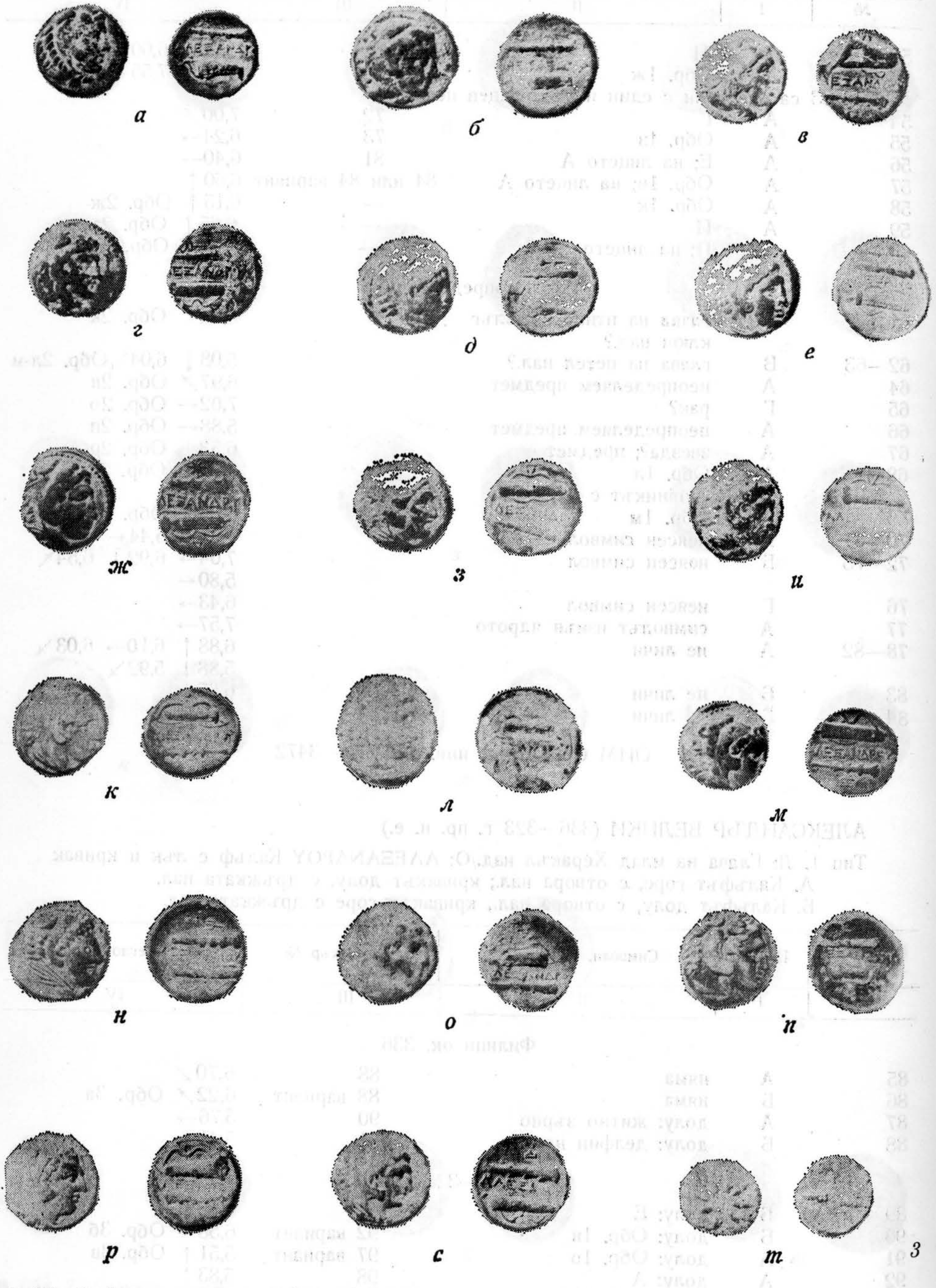

● *Обр. 3. Бронзови монети на Александър Велики и Севт III от находката от с. Могилово. Fig. 3. Monnaies de bronze d'Alexandre le Grand et de Seuthès III du trésor du village de Mogilovo*

Тип 2. Л: Глава на млад Херакъл над./О: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Колчан и кривак.

А. Кривакът горе, с дръжката нал., колчанът долу, с отвора нал.
Б. Кривакът долу, с дръжката над. колчанът горе, с отвора над.
В. Кривакът долу, с дръжката над., колчанът горе, с отвора нал.
Г. Кривакът долу, с дръжката нал., колчанът горе, с отвора над.
Д. Кривакът горе, с дръжката нал., колчанът долу, с отвора над.

№	I	II	III	IV
Филипи ок. 336 г.				
95—97	А	—	99	7,06↗ 5,90↑ 5,95↓
98	А	горе: кадуцей хоризонтално; долу: звезда; на лицето: кадуцей вертикално	102 вариант	5,88↘ Обр. 3г
99—100	А	горе: мълния хоризонтално	103 вариант	6,00↓ 6,01→ Обр. 3д-е
336—323 г.				
101—102	А	горе: мълния хоризонтално долу: Δ	104	5,74↓ 6,46→
103	А	горе: осмолъчна звезда долу: ∇	112 вариант	6,06↘ Обр. 3ж
104—105	Б	горе: Δ; долу: грозд с дръжката над.	114	6,68← 5,92↘
106—107	В	горе: ∇; долу: грозд вертикално	115 вариант	6,28↖ Обр. 3з 6,50↑
108	В	горе: ∇	117 вариант	5,69↗ Обр. 3и
109	А	горе: Δ	118	8,29→
110	Б	горе: Δ; долу: Обр. 1б	—	6,83↗ Обр. 3к
111	Б	горе: Δ; долу: не личи	—	5,68← Обр. 3л
112	А	горе: А	120	6,01←
113	А	горе: Г	122	6,06↑
114	А	горе: Λ	129	6,00↘
115—117	А	горе: Обр. 1д	130	6,65↘ 6,65→ 5,31↖
118	А	горе: Обр. 1к	133	6,07→
119	Б	долу: Обр. 1к	134	5,82↖
120	В	долу: Ф	136	7,29↘
121—122	В	долу: Ф	137	6,32↗ 6,08→
Сарди 325/4 г.				
123	В	долу: Обр. 1п[31]	—	6,04↑ Обр. 3м
Неопределени				
124	А	горе: тризъбец нал. (варваризиран стил)		5,12↖ Обр.3н
125	Г	долу: неясен предмет или буква		4,66↓ Обр. 3о
126	А	горе: Обр. 1р; долу: не личи		6,40↓ Обр. 3п
127	Б	горе: Обр. 1с?		8,16↙ Обр. 3р
128	А	горе: Обр. 1т		6,51↘ Обр. 3с
129—131	Б	не личат		5,32↙ 6,55↖ 7,41↓
132	Д	не личат		5,82↘

ОИМ Ст. Загора, инв. № 3473—3476

СЕВТ III (ок. 330—ок. 300 г. пр. н. е.)

Л: Осмолъчна звезда, зрънчест кръг/О: ΣΕΥΘΟΥ Мълния хоризонтално
133 13,5×14 мм 2,17 г. ОИМ Ст. Загора, инв. № 3477 Обр. 3т

---

[1] Т. Герасимов. Монетни съкровища, намерени през 1966 г. — ИАИ, XXX, 1967, с. 188. M. Thompson, O. Morkholm, C. M. Kraay. An Inventory of Greek Coin Hoards. New York, 1973, No 844.

[2] Т. Герасимов съобщава за 56 монети на Филип II, 47 на Александър Велики и 1 на Севт III. Изказвам своята признателност на ст. н. с. Д. Нико-

---

лов — ОИМ Ст. Загора, за любезността му да ми предостави находката за проучване.

[3] A. Bellinger. Philippi in Macedonia. — ANS, MN, XI, 1964, 40—52.

[4] Ibidem, 41—43.

[5] Ibidem, p. 43.

[6] К. Димитров, Вл. Пенчев. Севтополис II: Антични и средновековни монети. С., БАН, 1984, с. 10.

[7] A. Bellinger. Op. cit., p. 47.

[8] Ibidem, No 104—119.

[9] Ibidem, No 34, 52, 53, 57.

[10] Ibidem, p. 51.

[11] Варваризираната монета не може да се свърже с дейността на монетарницата в Севтополис, разположена на 32 км от с. Могилово, тъй като при разкопките на града не е намерена нито една подобна монета.

[12] M. Thompson, O. Morkholm, C. M. Kraay. Op. cit., No 844.

[13] Д. П. Димитров, К. Димитров. Проблеми на монетосеченето при тракийския цар Севт III според материали от Севтополис. — МПК, 3, 1977, с. 7.

[14] Й. Юрукова. Монетосеченето на Севт III. — Нумизматика, 1, 1979, с. 7.

[15] К. Димитров. Колективни находки с монети на Севт III. — Векове, 4, 1979, с. 79.

[16] Срв M. Thompson. Alexander Drachm Mints I. Sardes and Milet.—ANS, NS, No 16. New York, 1983, p. 13, No 73—74a, p. 42. Монетата от Могилово (кат. № 123) носи същия монограм като описаните от М. Томпсън монети, които обаче са от тип 1 (лък в калъф/кривак). Така кат. № 123 представлява съществено допълнение към бронзовото монетосечене на Ал. Велики в Сарди.

[17] За датировката на тези монети вж. M. J. Price. Coins of the Macedonians. London, 1974, p. 26, pl. XII, No 64; Idem. Greek Coin Hoards in the British Museum.—Numism. Chr. IX, 1969, 8—9.

[18] Chr. Ehrhardt. The Coins of Cassander. — Journal of Numismatic Fine Arts, vol. 2, No 2, 1973, 26—27.

[19] M. Thompson, O. Morkholm, C. M. Kraay. Op. cit., No 845—847.

[20] Й. Юрукова. Монетосеченето на Севт III, с. 8; К. Димитров. Колективни находки . . . , с. 79; К. Димитров, Вл. Пенчев. Цит. съч., 29—30.

[21] К. Димитров, Вл. Пенчев. Цит. съч., 73—76.

[22] Една такава монета се съхранява в сбирката на НАМ — София, вж. Y. Youroukova. Coins of the Ancient Thracians. Oxford, 1976, p. 90, No 98. Втората е притежание на Ст. Топалов — София, комуто изказвам благодарност за това, че ми даде възможност да се запозная с нея.

[23] Срв. К. Димитров. Колективни находки . . .

[24] Diod. XVIII, 14, 2—4 (Г. Кацаров, Д. Дечев. Извори за старата история на Тракия и Македония. С., 1949, с. 195).

[25] К. Димитров, Вл. Пенчев. Цит. съч., с. 27.

[26] Пак там, 37—38.

[27] Пак гам, 41—42.

[28] Д. Николов. Две колективни находки от бронзови монети при Ново село, Старозагорско. — Археология, 2, 1961, 31—34.

[29] Д. Николов отнася укриването на едната находка след 281 г. пр. н. е., тъй като според него една от монетите (с типовете на Александър Велики и надпис EPY/ANTOXO) принадлежи на Антиох I (280—261 г. пр.н.е.). В действителност това е монета на Еритрея (Йония), датирана в „по-късния IV в. пр. н. е." (срв. SNG Ionia, II. Copenhagen, 1946, No 588). Укриването на съкровището следва да се отнесе най-вероятно към предпоследното десетилетие на IV в. пр. н. е., тъй като в него са представени само емисии на Филип II, Александър Велики и Александър IV, а отсъстват монети на Касандър.

[30] От Казанлъшко и Старозагорско произлизат и други съкровища с монети на Филип II и Александър Велики. Те обаче не са публикувани и засега е неизвестно какви емисии се съдържат в тях. Поради това тези съкровища все още не са датирани точно и не се знае дали са съвременни на Севтовата държава, или са укрити в един по-ранен период.

[31] Вж бел. 16.

Trésor avec des monnaies de bronze de Philippe II, d'Alexandre le Grand et de Seuthès III du village de Mogilovo, département de Stara Zagora

KAMEN DIMITROV

(Résumé)

La trouvaille, découverte en 1966 et conservée au Musée historique départemental — Stara Zagora, IGCH № 844, contient 84 monnaies avec le nom et les types de Philippe II, 48 — d'Alexandre le Grand et 1 de Seuthès III. Quatre-vingt seize des monnaies macédoniennes se rapportent à l'atelier à Philippi, certains exemplaires représentant des variantes non publiées par A. Bellinger. Dans la trouvaille figure également une monnaie de bronze d'Alexandre le Grand dans le style barbarisé. Le signe supplémentaire „trident" représenté sur elle et sur d'autres monnaies de Philippe II et d'Alexandre le Grand de Philippi autorise dans une certaine mesure à attribuer la monnaie barbarisée également à Philippi. La date du recel de la trouvaille, selon l'auteur vers 320 av.n.ère est déterminée par l'absence de monnaies posthumes du type Alexandre avec l'inscription BA. L'unique monnaie de Seuthès III est d'une petite valeur nominale et du type rarement rencontré „étoile/foudre". De toute évidence la trouvaille provient d'une région appartenant au territoire du royaume de Seuthès III. La date environ 320 av.n.ère apparaît également comme terminus ante quem du début du monnayage de Seuthès III dans sa capitale Seuthopolis qui a commencé avec le type de monnaies „étoile/foudre".

За средновековните кирилски надписи от с. Невша, Варненски окръг

КОСТА ХАДЖИЕВ

През 1977 г. И. Гълъбов публикува няколко средновековни надписа от XIII—XIV в. върху варовиков блок, намерен близо до с. Невша, Варненски окръг[1]. Точното място и характерът на сградата, от която произхожда паметникът, не са известни. Някои неточности в четенето и тълкуването на надписите налагат тяхното повторно разглеждане.

Блокът е с размери 0,295/0,325/0,125 м и се съхранява в Историко-художествения музей, Варна. Надписите върху него са разположени в две основни групи, нанесени при различно положение на писача спрямо камъка *(обр. 1)*. И. Гълъбов разглежда всичко девет надписа и самостоятелни буквени знаци. Тук ще спрем нашето внимание върху най-важните надписи — № 1 и 7 у И. Гълъбов, на които даваме ново четене, а също върху графити № 2—4, които са в пряка връзка с надпис № 1.

Надпис 1 е най-голям *(обр. 2)* и заема по-голямата част от лицето на блока *(обр. 1)*. Изписан е в 3 реда — дълж. 0,149—0,19 м, ср. вис. 0,11 м. Буквите са дълбоко врязани и са високи 0,08—0,058 м. Според И. Гълъбов четенето е[2]:

азъ хинатъ кра
матикъ ѣнꙋ
ьливъ писати.

И. Гълъбов смята, че е запазена само лявата начална част на по-дълъг надпис, изготвен по книжен образец, която не позволява никакви сериозни опити за възстановяване. Като вероятна възстановка на р. 1 той предлага продължението му с **кра[ижгъльнъ]**, началото на р. 2 смята като завършек на дума от вида **[прии]мати** или вероятно **[гра]матикъ**, следвана от името **ѣнꙋ** (дат. пад. от името Ян). С известна предпазливост той допуска за р. 3 възстановка **пом]оливъ, оум]оливъ** или **изв]оливъ**.

Разглеждайки по такъв начин надписа, И. Гълъбов достига до извода, че в него са споменати имената на поръчителя и на изпълнителя на паметника, съответно Хинат и Ян[3].

Внимателното запознаване с текста показва, че при разчитането му И. Гълъбов допуска няколко неточности, от които произтича и погрешното му тълкуване.

Разчитането на р. 1 не представлява трудност. Тук ясно се чете **азъ хинатъ кра**. В пространството, ограничено от опашката на **з**, е изписан кръст, който може да се приеме като начален кръст, изпълняващ ролята на символична инвокация. Това се потвърждава от наблюденията върху графитите, за които ще стане дума по-долу, намиращи се в междуредието на р. 1 и 2 на този надпис и стоящи в несъмнена връзка с него. В началото на р. 2 се чете **матикъ**. Следва кръст със спускащи се накрайници на хоризонталното рамо. Случайна шупла в долния край на вертикалното рамо заблуждава И. Гълъбов и той вместо + вижда **ѣ**. Следва **и** с пресечна, спускаща се от дясната хаста — така, както е и в р. 1 в името Хинат. Следва рядко срещаната лигатура 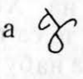 на буквите А, О, У, която И. Гълъбов приема за ꙋ, като не обръща внимание на петлицата, закрепена на лявата страна на чашката. Такава лигатура между буквите А, О и У се среща в евангелието на Кохно[4] и в Слепченския апостол[5]. А от епиграфските паметници подобна лигатура, но от буквите А, У, Р, е известна от Варошкия надпис от 996 г.[6]

Р. 3 започва с М, чиято лява напречна се свързва с хастата под нейната половина. И. Гълъбов приема, че тук са написани **ь** (или О) и Л, като за петлица на Ь приема дъгата, която се получава от странична драскотина, която няма нищо общо с надписа. Следващите букви в р. 3 са ясни и четенето им не е различно.

След поправките четенето е:

+ **азъ хинатъ кра**
матикъ + **наꙋ**
мивъ писати.

Вижда се, че надписът представлява цялостно изписан и логически завършен текст. Изписването на ГРАМАТИКЪ с К вместо Г е сравнително рядко явление в средновековието. И. Гълъбов се спира на такава възможност и дава пример за замяна на Г с К от житието на Тодор Студит от XIII в.[7], но четенето на р. 2 и 3 го кара да я отхвърли. Замяната на Г с К се среща в приписка от Брашовския миней, а също и в някои диалектни говори[8]. За формата **наꙋмивъ** и нейното значение може да се приведе пример от средновековната литература, където се среща **оумѣєтъ праведьникъ сѫдити оубогыимъ** в смисъл „да бъде способен"[9]. Значението „умея, зная, разбирам" се среща и в други писмени средновековни паметници[10]. В надписа от с. Невша **наꙋмивъ** е причастие минало време, св. вид, м. р., ед. ч., им. п., което трябва да се преведе „като се научих“.

На съвременен български език надписът гласи: „Аз, Хинат граматик + като се научих да пиша“.

Надпис 2 *(обр. 3)*. В междуредието на р. 1 и 2 на надпис 1 са издраскани с тънко острие, без да се спазват редове, няколко графита (№ 2—4 у И. Гълъбов). Графиката на буквите им е идентична с тази на буквите от надписа на Хинат и, както отбелязва И. Гълъбов, те са писани от едно и също лице[11]. Височина на буквите между 0,008 и 0,028 м, дълб. на врязването различна. Те се застъпват една друга, което показва, че авторът им не е държал на прегледния външен вид, а е пробвал написването на основния текст[12]. Разчитането им не представлява трудност. Последователно могат да се прочетат така:

+ азъ хнн[ат]ъ ххт ннцн + аз п.

В случая не считаме за необходимо да отделяме графитите с различна номерация, а ги смятаме за един общ, предхождащ надпис 1 и намиращ се в тясна връзка с неговото съдържание. Преди да напише основния текст, Хинат граматик се е упражнявал в изписването на своето име и на някои букви, участвуващи в следващия текст. Ясно се вижда, че писачът е търсил най-подходящ начин за оформяне и разполагане на текста. Така например в един от опитите си Хинат граматик прави началния кръст пред буквите. След това той пробва изписването му в пространството, ограничено от опашката на З. Този начин му харесва и той го използва в основния текст.

Надпис 3 *(обр. 4)* е в положение 180° спрямо разгледаните. При това положение той е в горната част на камъка. Запазени са 2 реда от него, като началото му и част от р. 1 са разрушени заедно с камъка. Вис. на буквите 0,011—0,016 м.

И. Гълъбов го чете[13]:

....тн къто...... а
сынъ да есбы.

Четенето може да се поправи и допълни. В началото на запазения текст се четат Т и Н в лигатура, следват К и Ъ. Следващата буква И. Гълъбов чете като Т, но и в представеното от него факсимиле добре се вижда, че това е П[14]. Следват 0 и две вертикални хасти от буква, чийто горен край е унищожен.

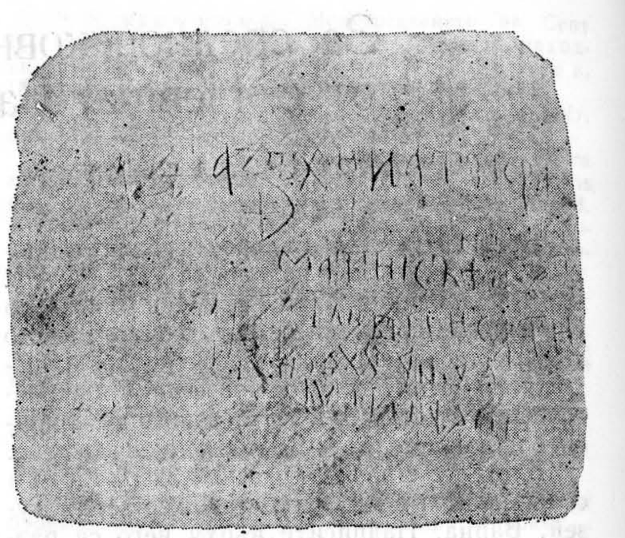
1

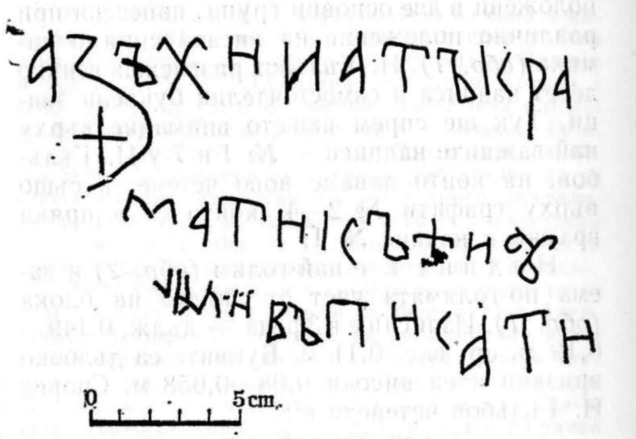

2

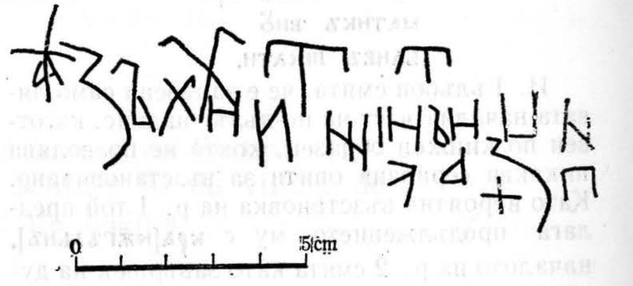

3

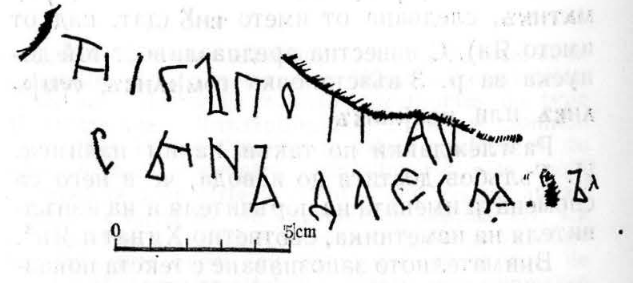

4

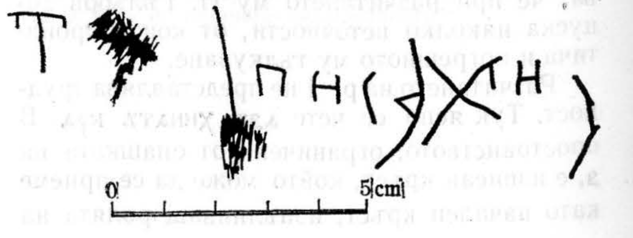

5

- *Обр. 1. Фотография на блока с надписите. Fig. 1. Photographie du bloc avec les inscriptions*
- *Обр. 2. Факсимиле на надпис № 1. Fig. 2. Facsimilé de l'inscription No 1*
- *Обр. 3. Факсимиле на надпис № 2. Fig. 3. Facsimilé de l'inscription No 2*
- *Обр. 4. Факсимиле ни надпис № 3. Fig. 4. Facsimilié de l'inscription No 3*
- *Обр. 5. Факсимиле на надпис № 4. Fig. 5. Facsimilé de l'inscription No 4*

Може да се възстанови П, следва А и долната част от буква (вероятно О).

Р. 2 се чете като **сынъ на есмъ**. Предпоследната буква М има изкривени странични хасти и ниска средна част. Тук Гълъбов чете Ь и Б, като се заблуждава от случайна чертичка в долния десен край на М. Последната буква е Ъ, не **ы**, както я чете Гълъбов.

След поправките се чете:

[....... грама]тнкъ попа.......
.... сынъ да есмъ.

Пълното възстановяване и тълкуване на текста не е възможно, тъй като няма сигурни данни. Положението на надписа и графиката му показват, че е писан от друго лице, а не от автора на горните надписи.

Надпис 4 *(обр. 5)* се намира в долната част на блока, гледан от същото положение. Вис. на буквите 0,005—0,03 м. Запазената част се чете:

..... пнсах н.

На същия ред вляво вероятно без връзка с този надпис стои буквата Т.

Датировката на надписите се основава на палеографски признаци. Както посочва И. Гълъбов, графиката на буквите и на двете групи текстове е характерна за XIII — XIV в.[15] Към палеографската характеристика може да добавим използването на рядко срещаната лигатура на А, О, У и огледалното изписване на N. И. Гълъбов с основание счита, че то се дължи на индивидуалност на писача[16]. Още повече, че смисълът на надпис 1 сочи, че Хинат от скоро се е научил да пише. А и от втората половина на XIII в. в славянската епиграфика зачестява изписването на огледални букви[17]. Изписването на N в огледален вариант наред с обяснението за неопитността на писача може да се дължи и на прокарването на модна тенденция в графиката на този надпис.

Несъмнено най-интересният от всички е надпис 1 — на Хинат граматик, който представлява цялостен смислово завършен текст. Неговото съдържание дава възможност да се обяснят и графитите, разгледани от нас като надпис 2. Текстът на надпис 1 дава възможност да вникнем в някои разбирания на човека от средновековието, неговата психология и отношение към писмеността. Въз основа на него може да съдим за предназначението и появата на надписите-графити и струпването им там, където се събират много хора. Някои автори са изказали мнение, че появата на надписите-графити е резултат от скука или за пробване на перото[18], други считат, че имат заклинателен характер, особено придружените с рисунка[19]. Известно е, че през средновековието писмото се е приемало като божествен дар и средство за изразяване вярата в бога. Това разбиране намира израз в многочислените графити, издраскани по стените на храмове и други места. Понякога тези надписи са самостоятелни, понякога придружени с рисунка на кръст или друг свещен символ. Най-често те се ограничават в някои от немногото общоприети формули със съвсем кратко съдържание, включващо името или други определения. В разгледания надпис на Хинат особено добре се чувствува неприкритата гордост от придобитото умение да се ползува писмото, желанието този факт да бъде отбелязан и споделен с други. Така че надписите-графити биха могли да се приемат и като израз на желание за общуване, на знак, отправен както към бога, така и към други, които ще прочетат написаното[20].

Друг въпрос, който поставят надписите от с. Невша и на който отговорът може да бъде само предположение, е за причината, поради която двете групи надписи са разположени на 180° една спрямо друга. Приемливо е предположението на И. Гълъбов, че блокът е бил вграден в стената на църква, която е била разрушена по неизвестни сега причини — най-вероятно при някое от татарските нашествия през втората половина на XIII в. — и след това възстановена[21]. Но последователността на изписването на двете групи надписи не може да се определи точно. От друга страна, срещащото се на два пъти в текстовете занятие на пишещия дава основание да се предполага, че сградата, в която е бил блокът с надписите, се е намирала в значителен културен център, събрал грамотници около себе си.

---

[1] И. Гълъбов. Нов средновековен български епиграфски паметник. — ИНМВ, XIII, XXVI, 1977, 184—190.

[2] Пак там, с. 184.

[3] Пак там, 185—186.

[4] Г. Д. Богатырева. Из истории болгарской письменности. Кишенев, 1982, с. 41.

[5] Е. Ф. Карский. Славянская кирилловская палеография. М., 1979, с. 66.

[6] Й. Иванов. Български старини из Македония. С., 1979, с. 26.

[7] И. Гълъбов. Цит. съч., с. 185.

[8] Ст. Младенов. История на българския език. С., 1979, с. 150.

[9] И. И. Срезневский. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. III. СПб., 1903, табл. 1224.

[10] А. Давидов. Речник-индекс на Презвитер Козма. С., 1976, с. 333.

[11] И. Гълъбов. Цит. съч., с. 187.

[12] Също е мнението и на И. Гълъбов. Цит. съч., с. 187.

[13] Пак там, с. 188.

[14] Пак там, табл. III 2.

[15] Пак там, 186—188.

[16] Пак там, с. 187.

[17] К. Хаджиев. Болгарские кирилловские надписи XIII—XIV вв. Канд. дисс. М., 1984, 151—152.

[18] Л. В. Янин. Я послал тебе бересту. М., 1965, с. 48.

[19] А. А. Медынцева. Древнерусские надписи Новгородского собора. М., 1978, с. 184.

[20] К. Хаджиев. Комуникативна стойност на епиграфските паметници. — В: Доклади на V национална школа на младите научни работници „Комуникациите в науката“. 16—22 юни 1985, Приморско. С., 1986 (под печат).

[21] И. Гълъбов. Цит. съч., 189—190.

Sur les inscriptions cyrilliques médiévales du village de Nevŝa, département de Varna

K. HADŽIEV

(Résumé)

Les inscriptions furent publiées en 1977. Dans la première édition sont admises certaines inexactitudes dans leur lecture et leur interprétation. Elles sont écrites dans deux groupes fondamentaux en position de 180⁰ l'un par rapport à l'autre (fig. 1).

L'étude de l'inscription 1 permet d'établir qu'elle représente un texte logiquement achevé et entier et non pas une partie d'une inscription plus longue (fig. 2). On lit:

+ азъ хинатъ кра
матикъ + наꙋ
мнвъ писати.

Un intérêt particulier présente l'utilisation de la ligature rarement rencontrée entre les lettres а, о, ꙋ, ainsi que le mot наꙋмнвъ dans le sens „en apprenant“, qu'on ne rencontre pas dans d'autres monuments écrits. Traduite, l'inscription signifie: Moi, Hinat gramatik + en apprenant à écrire.

Inscription 2 (fig. 3)

+ азъ хин[ат]ъ ххт иипи + аз п.

Ces quelques graffiti par l'écriture et le contenu montrent qu'ils sont écrits par l'auteur de l'inscription 1.

L'écriture 3 (fig. 4) est sur le même côté de la pierre, mais dans une position de 180⁰ par rapport aux inscriptions 1 et 2. On lit:

[.... грама]тикъ попа [о]
.... сынъ да есмъ.

L'inscription 4 (fig. 5) est dans la même position, mais dans la partie inférieure du bloc et on lit:

.... писаха и. . . .

La datation des inscriptions est fondée sur des signes paléographiques qui les situent aux XIIIᵉ—XIVᵉ s. La plus intéressante de toutes est l'inscription 1 qui permet d'expliquer certaines questioins, liées à l'apparition et aux fonctions des inscriptions-graffiti comme résultat du désir des auteurs de se révéler et de communiquer.

Критика и рецензии

VLADIMIR PODBORSKÝ: TĚŠETICE-KYJOVICE II. FIGURÁLNÍ PLASTIKA LIDU S MORAVSKOU MALOVANOU KERAMIKOU, UNIVERSITA J. E. PURKYNĚ V BRNĚ, BRNO, 1985. 217 с. 9 типологически таблици, 112 фотографии, и притурка от 159 табла.

В рецензираната монография известният чешки археолог, ръководител на разкопките на селището Тешетице-Кийовице, Владимир Подборски разглежда изчерпателно и на високо професионално ниво глинената пластика не само от споменатото селище, но и от още 93 обекта, отнасящи се към културата на Моравската рисувана керамика (МРК). От пръв поглед вниманието на читателя е привлечено не само с внушителното количество на разглеждания археологически материал, но и от отличното полиграфично оформяне на публикацията. Идолната пластика е разгледана не само стилистически, но данните от нея са обработени и статистически. Обърнато е внимание на нейното разпространение в рамките на културата на МРК.

Обхванатите 1389 антропоморфни и 205 зооморфни фигурки отразяват дългогодишната събирателска работа на автора. След издадената през 1940 г. монография на Я. Скутил и излязлата през 1971 г. статия на К. Мерешова рецензираният труд е първият опит да бъде проанализирана на съвременно научно ниво богатата ранноенеолитна пластика от Моравия.

В кратката уводна част (с. 7—10) В. Подборски се спира върху историографията на изследването, без да утежнява текста с излишни цитати от обширната европейска литература по този въпрос. Той констатира едно добро методическо равнище на днешния типолого-стилистически подход при анализа както на пластиката, така и на нейната хронология. От друга страна, той критикува незадоволителната стратиграфска документация и изключителната разнородност (понякога направо противоположност) на мненията за значението най-вече на антропоморфната пластика.

Авторът избягва термина „идоли“, като борави само с понятията „антропоморфна и зооморфна пластика“. Той обръща внимание върху факта на съществената количествена концентрация на глинената пластика в културата на МРК и най-вече в Южна Моравия.

Следващата част (с. 11—19) е посветена на хронологическото място на културата на МРК в рамките на късния неолит на Средна Европа. Тук следва да се обърне внимание на разликата в хронологическата терминология на Средноевропейската археология и тази в България. Началото на МРК и въобще на големия Ленгиелски комплекс отговаря приблизително на началото на енеолита в България, а именно на началните фази на културите Градешница, Сава, Поляница и Марица. Въпреки че и на двете територии историческите процеси като цяло минават през синхронни етапи на развитие (имам предвид синхронното възникване на големи комплекси и тяхното разпадане на малки звена, и обратното), в техническо отношение развитието на Балканите постепенно изпреварва това на Средна Европа. От този факт произхождат и терминологичните различия, за които става дума. Авторът подчертава изключителното значение на културата на МРК за синхронизацията на късонеолитните явления в цяла Средна Европа. Проследяването на културните връзки между отделните райони от Ленгиелския комплекс му позволява да внесе някои нови моменти в досегашната периодизация на тази култура. Той разделя двете традиционни фази на МРК на Ia, Iв, IIa, IIв и IIc. По този въпрос той не взема предвид най-новото деление на Е. Каздова, което се опира на сигурни данни, но го използува по-нататък, като подчертава неговото значение за систематизацията на пластиката. В края на главата е дадена синхронизационна таблица на късонеолитното и енеолитно развитие в Средна Европа.

Третата глава (с. 21—36) обхваща пластиката от разкопките на автора в Тешетице-Кийовице, където е работено от 1967 г. до днес. Твърде важен е фактът, че цялата пластика (с изключение на един екземпляр) се отнася към най-ранната фаза в селището, а именно към фазата Ia на културата на МРК (с. 21). Обнародваните 314 глинени пластики нареждат в количествено отношение колекцията на второ място след тази от Хлубоке Машувки. От своя страна колекцията от Тешетице-Кийовице е ценна и с това, че е хомогенна хронологически.

Основен архитектурен ансамбъл в Тешетице-Кийовице е кръглото централно „фортификационно“ съоръжение. В планиграфско отношение В. Подборски разделя изследваното селище на четири пояса: централна кръгла площадка (А и В), междуфортификационен пояс (С) и площта извън палисадата (D). Стратиграфските данни от всеки един от тези пояси са дадени в таблица. Точно е документирана стратиграфската позиция на всеки открит фрагмент. В резултат от тази прецизна работа е бил установен фактът, че някои от фигурките са били умишлено разтрошавани, и то в ареала А (централната част на кръглата фортификация). Фрагментите са разнесени на разстояние до 80 м един от друг. Концентрацията на антропоморфната и зооморфна пластика е отразена в таблица. От нея личи, че количествената концентрация на фигурките във фортификационното съоръжение на селището е почти равна по брой на находките от незащитената площ (153 бр. срещу 161 бр.). Обаче, като се вземе предвид големината на изследваната площ, става очевидно, че концентрацията на глинената пластика в кръглото съоръжение е 3,5 пъти по-голяма от тази на територията извън него. При общата статистика са взети под внимание следните критерии: напълно запазени фигурки, глави, торсо, позата на ръцете, долната част и краката. Направена е и общотопологическа статистика, при която авторът дели антропоморфната пластика на седяща, женска и мъжки фигурки. Отчитан е и орнаментът, който в ареала на културата на МРК е рисуван с жълта, червена, бяла и черна боя, като, макар и рядко, се срещат и врязани мотиви.

Следващата глава (с. 37—62) съдържа описание на 93 обекта (по азбучен ред), където са намерени и фигурките със стратиграфската им позиция и подробна библиографична справка за всички обекти. Резултатите са обобщени в статистическа таблица, изградена върху същите критерии, както пластиката от Тешетице-Кийовице.

Една от най-интересните глави е посветена на типологическата класификация на антропоморфната пластика, където срещаме много нови типологически определения (с. 63—121). В. Подборски дели антропоморфната пластика на две основни категории: 1) самостоятелна пластика и 2) апликирана пластика, като втората категория е разделена още на антропоморфни съдове и антропоморфни мотиви. Особено внимание е обърнато на първата категория, в която се проследяват пет основни типа. За най-важен типолого-морфологичен признак е възприето положението на ръцете. Без да умаловажаваме тази типологическа концепция на автора, бихме искали да отбележим, че при този подход се умаловажава типологическото значение на редица други елементи, като например начина на оформяне на хълбоците, задните части и пр., които обаче имат съществено хронологическо значение. Ограничаването на класификационните критерии води до пренебрегването на цели групи фигурки, като например групата на цилиндричните антропоморфни фигурки, които са доста добре представени сред материала на културата на МРК (табл. 106:2, 3, 4; 105:1—4 и т.н.).

Според положението на ръцете В. Подборски дели пластиката от културата на МРК на:

1. Тип Стрелице (с водоравно разперени ръце);
2. Тип Маломержице (с косо вдигнати нагоре разперени ръце);
3. Тип Машувки (фигурки с протегнати напред, свити в лактите нагоре ръце);
4. Тип Щепановице (фигурки с разперени, извити нагоре ръце);
5. Тип Крамолински (ъглести фигурки без специално обозначени ръце или с ръце в различно положение).

Според дължината на ръцете типа Стрелице е разделен на два подтипа (с къси и с издължени ръце). Екземплярите с издължени ръце са типични най-вече за фазата Ia$_3$ (Стрелице), но се срещат и във фазата Iв (Хораков).

Анализирайки формата на главата, авторът установява интересни хронологически факти напр., че главите с „кок“ са характерни за най-ранните фази на Ленгиелския комплекс. Това обстоятелство се интерпретира с влиянието, идващо от юг, от ареала на културата Бутмир.

Хронологическото място на отделните типове в рамките на културата на МРК е дадено в графика в табл. 5 (с. 99), което е ценно научно постижение и добър пример за широкообхватно стилистично изследване.

Украсата върху разглежданите фигурки е рядко явление. Само 10,1% от всички фигурки носят следи от украса. За разлика от техниките на украса, познати в Балканския енеолит, орнаментът върху пластиката на културата на МРК е рисуван с различни бои. Технологически тя е еднотипна и точно повтаря начина на нанасяне на орнамента върху керамичния инвентар на културата. Червено-жълто-черната полихромия изразява най-вече някои особености на тялото и украсата по него. Авторът е съгласен с Х. Неугебауер-Мереш, която предполага, че жълтата боя, нанесена като фон, е трябвало да подчертава цвета на кожата, червената е служила за обозначаване на украшенията, а черната — за нанасяне на косата и облеклото. И в ареала на културата Триполие косата (когато е изобразена) също е нанесена с черна боя (с. 92—93).

От стилистична гледна точка е важна констатацията, че изобразяването на типичната за някои балкански култури (например културата Градешница в България) „престилка“ не се среща при мотивите на МРК. Нейното разпространение достига на запад само до Панония.

Интерпретирайки морфологичните признаци на антропоморфната пластика (с. 94—100), В. Подборски се спира на въпроса за съотношението между антропоморфните фигурки и действителния физически тип на техните творци. Той отхвърля мнението, че женските фигурки отразяват идеала на времето за женска красота и изключва идеята за целенасочено отражение в глинената пластика на физическите възприятия на твореца, но допуска съществуването на подсъзнателен рефлекс на майстора при моделирането на тези произведения. За съжаление, разглеждайки този проблем, авторът взема предвид само типолого-морфологическите белези на главите. Той различава два „портрета“:

1. Глави с изразен извит нос, който придава „арменоиден“ вид на лицето.
2. Глави с леко изпъкнали, конвексни линии на носа.

При това той констатира изненадващи портретни съответствия с широк териториален обхват. Изследван е също така и изразът на лицето, който е поставен във връзка със семантиката на антропоморфната пластика. Констатирани са няколко емоционални израза, като: религиозно съсредоточаване, екстаз, радост, оптимизъм или скръб и т. н.

Друг проблем е този на установяването на пола на фигурките, тъй като в ареала на МРК практически и двата пола са моделирани еднакво.

Позовавайки се на технологията, използувана при моделирането на антропоморфната пластика от културата на МРК, В. Подборски отхвърля тезата, че това са произведения на специализирани майстори и подчертава, че става дума за спонтанни творения, свързани с ранните форми на общественото съзнание на неолитните земеделци. Той счита за напълно правомерно обстоятелството, че „големите“, богато украсени екземпляри и седящите фигурки са били моделирани по-прецизно от малките, които разглежда като „опитни“ екземпляри.

В шестата глава авторът се занимава с доста пренебрегваната досега проблематика на зооморфната пластика. Той я дели на самостоятелни зооморфни фигурки и зооморфни съдове, като от последните отделя в самостоятелни категории зооморфните израстъци и зооморфните дръжки. Разгледани са общо 97 екземпляра самостоятелна зооморфна пластика от 33 обекта. От технологическа гледна точка е важно, че както у нас, така и в ареала на културата на МРК тези фигурки са моделирани от едно ядро, като към него са прилепвани по-малките детайли от тялото. Зооморфните фигурки са разделени на два основни типа:

1. Фигурки с масивно овално тяло.
2. Фигурки с триъгълно сечение на тялото.

Проследени са няколко основни вида животни: коза, говедо, свиня, птица и т. н., при което се стига до извода, че 89,83% от идентифицираните фигурки представляват домашни животни, а 10,17% — отговарят на дивата фауна.

От групата на зооморфните съдове са разгледани 16 екземпляра от 13 обекта. Такива се срещат още през ранния неолит, но за Ленгиелския комплекс е характерна нова концентрация. Зооморфните съдове са в употреба чак до фазата Йевишовице CI — Охрозим — Болераз.

Седмата глава е посветена на семантиката и функцията на пластиката. Търсейки отговор на редица спорни въпроси, авторът използува малоазийски, средиземноморски и балкански аналогии, като филтрира огромния фактически материал през разработените от него критерии. Той стига до заключението, че: антропоморфната пластика изобразява преди всичко земни, реални, а не въображаеми същества. Въз основа на аналогии с минойската пластика предлага хипотезата, че фигурките с разперени, вдигнати нагоре ръце (тип Щепановце) са вероятно изображения на божества. Анализът на нивото на развитие на общественото съзнание през неолита довежда автора до схващането, че по това време в Средна Европа политеистичните представи не са достигнали до пълния си разцвет. Мисленето на носителите на културата на МРК не преминава границите на „атимистично-демонистичната“ идеология (с. 175), като е достигнало едва до стадия на формирането на първите смътни представи за едно универсално женско божество (с. 189). Според автора времето на късния неолит е епоха на „зараждането“ на първата персонификационна концепция.

По отношение на зооморфната пластика той смята, че тя не изобразява някакви въображаеми същества, а е само отражение на скотовъдния клон на неолитната икономика.

В. Подборски счита, че идолната пластика има няколко функции:

1. Представлява декорация на сакралните места в къщите и най-вече в колективните светилища. Според него такова сакрално място са и защитените кръгли ранноленгиелски съоръжения.
2. Повечето фигурки обаче авторът смята за жертви „ex vota“.
3. Големите фигурки според него вероятно символизират вегетативните сили на природата или са първото женско божество на плодородието. Авторът предполага съществуването поне два пъти в годината на масови култови церемонии, посветени на природните сили. Тъй като антропоморфната пластика при такива обреди е била умишлено „жертвувана“, се е налагало постоянно да бъде подновявана за целите на култа. Това донякъде обяснява и количествената концентрация на фигурките например в централното кръгло съоръжение на Тешетице-Кийовице.

Последната глава е посветена на традициите в пластиката на късния неолит на Средна Европа. Авторът разглежда пластиката на културата на МРК като нов феномен, дошъл в района на Средния Дунав и Моравия с една нова етническа вълна, образувала целия Ленгиелски комплекс. Посочена е кулминацията на пластиката в Iв фаза на МРК, както и стагнацията в развитието ѝ във IIа фаза и упадък във IIв фаза, т.е. към края на културата.

Публикацията на В. Подборски е твърде навременна. Тя запълва една съществена празнина в нашите изследвания, засягащи духовния живот на древното население на Европа. Тази монография е не само ценен източник на информация за изкуството и култа през епохата на неолита, но и богат извор на творчески идеи. Освен това тя е и образец за добросъвестна изследователска работа върху огромен изворов материал, чиято систематизация, анализ и интерпретация могат да служат за образец на всеки, който се занимава с проблемите на духовния живот на древните.

ИВАН ВАЙСОВ

В. БЕШЕВЛИЕВ. ОТРАЖЕНИЕ НА ВЪСТАНИЕТО НА ТОМА СЛАВЯНИНА В ЧАТАЛАРСКИЯ НАДПИС. — Сб. Преслав 3. Варна, 1983, с. 21—25.

В тази статия В. Бешевлиев, като разглежда събитията, свързани с бунта на Тома Славянина срещу императора Михаил II, наследника на Лъв V Иконоборец, стига до извода, че Омуртаговият надпис от Чаталар (сега Цар Крум) стои в тясна връзка с тези събития и по-специално, че изразът в Чаталарския надпис: „Нека бог удостои поставения от бога архонт, като гази (или да гази) добре с крака си императора, докато тече Тича . . .“[1] бил адресиран към Тома Славянина, срещу когото Омуртаг воювал, поставяйки се със своя войска на разположение на законния император Михаил II Аморейски.

Тук ще се спра главно на въпроса, възможна ли е такава връзка между надписа, който е от 822 г., и въпросните събития, разиграли се в Мала Азия и византийската столица между 821 и 823 г. Но преди това налага се да се спра на два други въпроса, засегнати от В. Бешевлиев, а именно: съществувал ли е мирен договор между новия император Михаил II и Омуртаг, сключен в 820 г., и по чий почин Омуртаг се намесва в този конфликт на страната на законния император Михаил II.

След убийството на Лъв V и заемането на византийския престол от неговия убиец, същия този Михаил II, би могло наистина да се помисли, че е сключен нов договор с този последния. Но ако това е станало, то е било, за да се потвърди от новия император валидността на съществуващия тридесетгодишен мирен договор, сключен между Лъв V и Омуртаг още към края на 814 или началото на 815 г.[2] Че това е била главната и единствена цел на един евентуален нов договор, проличава и от съобщенията на Генесий и продължителя на Теофан. И двамата автори са единодушни и неслучайно цитират именно тридесетгодишния мирен договор и нищо не споменават за договор от 820 г., от който биха произтичали действията на Омуртаг. Така Генесий напомня, че вече се навършвали почти десет години от подписването на този договор[3], а продължителят на Теофан изрично бележи, че с помощта, която Омуртаг оказвал на Михаил II, искал не само да потвърди валидността на този договор, но и още повече да го заздрави[4]. Ако намесата на Омуртаг в тези чисто вътрешни работи на Византия беше станало в изпълнение на друг договор, съдържащ специална клауза за взаимна помощ, това не можеше да не се спомене от двамата византийски автори.

Въпросът, Михаил II ли е поискал помощта на Омуртаг, или последният я е предоставил по свой почин на императора, е без съществено значение за решаването на главния въпрос, който ни интересува. Важен е самият факт, че Омуртаг участвува със своя войска на страната на императора и спомага за снемане обсадата на Цариград и ликвидирането на бунта на Тома. Интересното тук обаче е това, че Михаил II не признава тази помощ, отрича я, като твърди, че победата срещу бунтовника е извоювал той със свои собствени сили и без чужда помощ. Това странно поведение на императора би могло да се изтълкува като израз на някакво недоволство от участието на Омуртаг в тази вътрешна междуособица или още като опасение да не би Омуртаг да се обърне срещу него при една успешна акция. Но и този въпрос, както и да се реши, няма отношение към въпроса за връзката между въстанието на Тома Славянина и съдържанието на Чаталарския надпис.

В случая по-важно е, как да се преодолее противоречието, произтичащо от становището на В. Бешевлиев, а именно, че Омуртаг е искал да гази с крак именно Тома, когото признавал за император. И тук възниква сериозният въпрос: как е възможно Омуртаг, който отива на помощ на законния император Михаил II, да се обяви в същото време против него, като не го признава за император, а признава потенциалния узурпатор, срещу когото сам Омуртаг воюва, отстоявайки правата на Михаил II като единствен законен император. От друга страна, изразът в Чаталарския надпис: „да гази императора с крак докато тече Тича“ ни навежда на мисълта, че не става дума за определен император, а изобщо за „византийския император“, което и оправдава вечното проклятие — докато тече река Тича. Следователно в Чаталарския надпис се съдържа не закана срещу определен византийски император, в случая самозванеца император Тома, а глобално заклинание с магически характер, насочено срещу византийския император като общо понятие. А това означава, че в Чаталарския надпис не са намерили отзвук събитията, свързани с Тома Славянина. В потвърждение на това се явява и вярната установка на В. Бешевлиев, че „постройката на лагера (при с. Цар Крум — бел. на Ст. М.) . . . първоначално не е била свързана с готвения поход срещу Тома“[5]. Затова с пълно основание можем да приемем, че както новосграденото укрепление, така и надписът, който е свързан с него, не са продиктувани от временни и конюнктивни съображения, а от поставени стратегически цели, наложени от вековното съперничество между България и Византия.

Колкото до това, че завършването на строежа на укреплението при Цар Крум съвпада с въстанието на Тома Славянина в Цариград, това е чиста случайност.

СТАМЕН МИХАЙЛОВ

[1] В. Бешевлиев. Първобългарски надписи. С., 1979, с. 201.

[2] В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. I, ч. 1. С., 1970, с. 384.

[3] Вж. ИБИ, т. VIII, с. 331.

[4] Вж. ИБИ, т. IX, 114—115.

[5] Вж. рецензираната статия, с. 24.

Преглед

XXXI национална конференция по археология във Велико Търново

От 12 до 15 май вкл. Археологическият институт с музей при БАН, ДО „Културно-историческо наследство" при Комитета за култура, Окръжният съвет за култура и Окръжна дирекция „Културно-историческо наследство" във Велико Търново организираха XXXI национална конференция по археология. Бяха отчетени резултатите от археологическите разкопки и проучвания през 1985 г.[1]

XXXI национална конференция бе открита от акад. Д. Ангелов, директор на Археологическия институт с музей. Той подчерта, че Велико Търново е домакин на национална конференция по археология по време на чествуване 800-годишнината от възстановяването на българската държава, град, където са извършени мащабни археологически разкопки, разкрили големи площи от средновековната българска столица. В тези разкопки Археологическият институт чрез своя филиал е извършил огромна работа. Бе поднесено приветствие и от името на ОК на БКП и ИК на ОНС във Велико Търново.

Д. Гергова (София) изнесе доклад за задачите на българската археология в светлината на решенията на XIII конгрес на БКП.

По традиция първото заседание бе посветено на археологическите проучвания и консервационни работи на територията на Великотърновски окръг и в самото Велико Търново. П. Станев (В. Търново) представи проучванията на праисторическите обекти в окръга. Между известните открития от този район внимание заслужава халколитно златно съкровище, открито в култова сграда в селищна могила край с. Хотница. М. Чичикова (София) направи преглед на основните открития от близо четвъртвековните разкопки в Нове, резултат от българополски разкопки. М. Цочев (В. Търново) говори за разкритите антични керамични центрове на територията на окръга, вече превърнати в „музей на открито" и добили международна известност. Проф. Т. Иванов (София) направи преглед на разкопките и откритията на големия античен център Никополис ад Иструм, където вече се провеждат и българо-английски разкопки. Й. Алексиев (В. Търново) направи подробен преглед на проучванията на средновековните обекти на територията на окръга, като особено се спря на откритията на Царевец. Бе изнесен и доклад за консервационните работи във Великотърновски окръг, които по своята мащабност са едно от първите места в нашата страна, особено работите по консервирането и експонирането на най-значимите сгради на средновековния Търновград.

Предобедното заседание на 13 май бе посветено на праисторическите проучвания и на проучванията в областта на тракийската археология. Ст. Иванова (София) направи преглед на проучванията от епохата на палеолита у нас. В. Николов (София) представи разкопките (спасителни) на едно неолитно жилище в кв. Слатина в София. По своите размери то е едно от най-големите известни досега и е забележително с откритите стотици килограми овъглено жито. Ив. Вайсов (София) представи проучванията на обекти от епохата на неолита в България, а Т. Кънчева (Нова Загора) — съответно проучените обекти от халколитната епоха.

Ат. Пейков (Пловдив) представи резултатите от своите разкопки на Небеттепен, където се очертават важни находки за религията и културата на траките от края на II хил. пр. н. е. М. Цанева (Созопол) докладва за своите много интересни разкопки на некропола на Аполония. Голям интерес предизвика откритото тракийско съкровище в с. Рогозен, Врачански окръг, което бе представено на конференцията с доклад от неговите откриватели Б. Николов, Сп. Машов, Пл. Иванов (Враца). М. Чичикова с колектив от специалисти по интердисциплинарни изследвания докладва за разкопките на Свещарската гробница и с оглед на интердисциплинарните изследвания, и с оглед на провежданите тук консервационни работи. Д. Вълчева (Исперих) направи обобщителен доклад върху проучванията на археологически обекти от бронзовата епоха, а Т. Шалганова (София) — за проучените обекти от желязната епоха.

Следобедното заседание на 13 май бе посветено на проучванията в областта на античната археология и на интердисциплинарните изследвания. Юл. Божинова (Благоевград) докладва за резултатите от проучвания от нея некропол край с. Мулетарово, Благоевградски окръг. Открити са бележити паметници на бронзовата и каменната пластика, античната керамика. Н. Танчева-Василева (Ямбол) докладва за приключените от нея проучвания и разкопки на термите във военния лагер в Кабиле, най-добре запазените и проучени терми в Южна България. Здр. Каров (Пловдив) въз основа на спасителните разкопки в централната част на Пловдив изнесе важни данни, даващи възможност да се установят отделните периоди от съществуването на градския площад във Филипопол още от елинистическата епоха. За разкопките на обекта „Яйлата" и за интересните проблеми, които поднасят откритията (особено гробниците), говориха Ас. Салкин (Каварна) и Д. Топтанов (София). Обобщителен доклад за археологическите проучвания по Българското Черноморие направи Хр. Прешленов (София), а за обектите от римско време (I—III век) — К. Шалганов (София).

Изградената и готова за работа научноизследователска лаборатория към АИМ, ВТУ и ОНС — Велико Търново, бе представена от нейния ръководител ст.н.с. I ст. Д. Витанов. Тя бе посетена от участниците в конференцията, които се запознаха с апаратурите и начините на работа с тях. За термолуминисцентни термини и приложението им в археологията бе представен доклад от Н. Илков и Б. Христова (София). Г. Мавров (София) говори за методи за консервация на антични зидове.

Предобедното заседание на 14 май имаше практически характер. Участниците в конференцията бяха запознати подробно и на място с археологическите проучвания във Велико Търново с оглед на завършените обекти. Това бяха църквите „Св. Димитър" и „Св. Петър и Павел", църквата „Св. 40 мъченици" в Царевец. На място се състояха подробни дискусии по разкопките и техните резултати, по въпроси и на методиката на консервацията.

Следобедното заседание разгледа проблемите на проучванията на Българското средновековие. Р. Рашев (Шумен) докладва за резултатите от проучванията в Плиска и Преслав през 1985 г., Ст. Ангелова (София) представи важните резултати от проучването на ранносредновековния некропол в с. Топола, Толбухински окръг. Ст. Станилов (София) докладва в обобщителен доклад за проучените обекти на Ранното средновековие през 1985 г. С. Симеонов (Севлиево) говори за разкопките на добре запазената средновековна крепост при Севлиево, Р. Морева (Пловдив) — за разкопките на средновековни обекти на територията на Пловдив. В. Нешева (София) докладва за разкопките на големия и важен средновековен център Мелник. Обобщителен доклад за проучванията на обекти от Късното средновековие през 1985 г. представи Н. Овчаров (София).

Акад. Д. Ангелов на заключителното заседание на конференцията направи подробен анализ на резултатите от археологическите проучвания и разкопки в страната през 1985 г. Те са дали много нови археологически материали, направени са и големи открития. Изостава обаче публикацията на разкопаните обекти, по-значими обобщения. Изостава и консервацията на някои обекти, което поставя проблемата за спиране на някои обекти, докато се публикуват окончателно резултатите и се вземат мерки за запазване на откритите паметници. Акад. Ангелов изтъкна и големите резултати от разкопките във Велико Търново.

Със заключително слово конференцията бе закрита от ст. н. с. Р. Катинчаров, генерален директор на ДО „Културно-историческо наследство" при Комитета за култура, зам.-директор на Археологическия институт и музей. Той обърна особено внимание върху дейността на музейните работници в археологическите проучвания.

Добре подготвената програма и отличната организация допринесоха за доброто провеждане на конференцията. Нейният център бяха проучванията във Велико Търново и тяхната оценка. В XXXI национална конференция взеха участие към 270 археолози и музейни работници от Археологическия институт с музей при БАН, Института по тракология, Катедрите по археология към СУ „Климент Охридски" и ВТУ „Братя Кирил и Методий", Националния исторически музей, от окръжни и градски исторически и археологически музеи. В теренна работа са участвували към 180 археолози, между които и много млади научни работници. Работено е на около 180 обекта.

---

[1] Публикувана е брошура с резюмета за резултатите от разкопаните археологически обекти: Археологически открития и разкопки през 1985 г. XXXI Национална конференция по археология. Велико Търново 1986. 193 с.

IN MEMORIAM

Акад. Владимир Георгиев (1908—1986)

Българската наука претърпя тежка загуба. Почина акад. Владимир Георгиев, едно от най-големите имена в съвременната световна наука в областта на общото и сравнително индоевропейско езикознание, на древните балкански и малоазийски езици, особено на етруски, хетски, тракийски.

Завършил блестящо специалността класическа филология в СУ „Климент Охридски" през 1930 г., той веднага постъпва като асистент към тази катедра. През 1934 г. защищава докторска дисертация във Виенския университет. Доцент по класическа филология от 1936 г., извънреден професор от 1945 г., редовен професор от 1948 г., когато напуща класическата филология и оглавява катедрата по общо и сравнително индоевропейско езикознание. От 1945 г. е член-кореспондент, а от 1952 г. — редовен член на БАН. Той е Герой на социалистическия труд, Народен деятел на науката, два пъти лауреат на Димитровска награда, забележителен организатор на науката. Акад. Вл. Георгиев бе член на редица чуждестранни Академии и научни организации.

Акад. Владимир Георгиев остави огромно научно дело, характерно с изключителното познаване на древните езици, с оригинални хипотези, предизвиквали винаги голям отклик в международната наука. Едно от първите му научни постижения, прието отдавна в науката е откриването на неизвестен до тогава (1938 г.) индоевропейски език, наречен от него „предгръцки" или „пелазгийски". Някои даже го наричат „Георгиевски език". Големи са неговите заслуги за тълкуването и дешифрирането на остатъците от етруски език, особено след откриването на известните плочки от Пирджи. Последното му мнение по този въпрос е, че етруски е продължител на късен диалект на хетски език. Големи и международно признати са неговите успехи в разчитането и тълкуването на критско-микенската писменост. Спомням си, че след разчитането на микенското линеарно писмо B, акад. Георгиев бе един от тринадесетте учени от цял свят, които бяха поканени на първото съвещание в Париж, посветено на това голямо научно събитие.

Изучавайки остатъците от изчезналите малоазийски и древнобалкански езици, акад. Георгиев отдели голямо внимание на езика на древните траки. В няколко последователно публикувани монографии той доразви постигнатото от акад. Д. Дечев и на съвременно ниво даде подробна картина на древнотракийския език („Траките и техният език". Монография, София, БАН, 1977. 348 с.). Значими са неговите постижения към тълкуването на древнотракийските надписи. Неговата хипотеза за тълкуването на надписа върху тракийски пръстен от с. Езерово, въпреки съществуващите вече близо 35 други опити, остава все пак най-убедителна. Малко преди смърта си той успя да се запознае с новооткритите надписи върху някои от съдовете на Рогозенското съкровище, и това бяха последните му научни приноси (в. Народна култура, бр. 30, 25 юли

1986 г.).

Поради неговите интереси към тракийския език акад. Георгиев се занима неведнократно и с проблемата за етногенезиса на траките, даде редица тълкувания на тракийски лични и местни имена. И не бе случайно, че той застана начело на Българския национален комитет по тракология и като негов председател организира и проведе Първия международен конгрес по тракология през 1972 г., имащ голямо значение за понататъшното развитие на тракологията.

Акад. Георгиев бе председател на Българския национален комитет по класически студии от 1957 до 1980 г. и същевременно член на Международния комитет по класически студии „Ейрене“. Големи са неговите заслуги по отношение на организацията и развитието на някои клонове от древнознанието у нас. Под негово пряко ръководство бяха организирани у нас VI и XV международна конференция по класически студии в Пловдив и Несебър през 1962 и 1978 г. В рамките на Асоциацията за изследване на Югоизточна Европа той организира у нас и други конференции с важна антиковедска тематика. Между тях особено място заема конференцията в Пловдив през 1965 г., посветена на етногенезиса на балканските народи.

Не е възможно с няколко реда да се разкаже за научното дело на акад. Георгиев, което той остави в областта на проучването на древните езици и култура на балканските земи. Трудовете му още дълго ще бъдат основа на нови идеи и търсения. Акад. Георгиев бе силна и изявена личност в науката, безкомпромисен в борбата си срещу ненаучни схващания. Той бе обаятелен преподавател, готов винаги да помага на по-младите в техните научни дирения. Днес в различни области на антиковедската наука, в изучаването и проучването на древните езици, античната история и култура работят немалко учени, които с уважение и гордост могат да кажат, че са ученици на акад. Владимир Георгиев.

ВЕЛИЗАР ВЕЛКОВ

Книгопис

Общи съчинения

Ангелов, Димитър. Развитие и постижения на българската археология (1944—1984). — Археология, 1984, № 4, 1—8.

Ваклинова, М. В памет на Алиса Владимировна Банк (1906—1984). — Археология, 1985, № 1, 69—70.

Василев, Васил. Чиракман. — Векове, 1985, № 3, 13—23. Материали от античността и средновековието.

Вачева, Кр. Сава Н. Бобчев (1892—1984). — Археология, 1985, № 1, 71—72.

Генинг, В. Ф. Очерки по истории советской археологии (у истоков формирования теоретических основ советской археологии 20-х— первая половина 30-х годов). Киев, Наукова думка, 1982. 225 с. + указатели.

Рец.: Татяна Шалганова. — МПК, 1985, № 3, 54—55.

Георгиев, П. Гостуване на проф. Дж. Уилкс от Британския археологически институт. — Археология, 1984, № 4, с. 66.

Дамянов, Никола. Проблеми и постижения в археологическите проучвания на Средните Родопи. — МПК, 1985, № 4, 9—14.

Добруджа. Сборник. 1. Варна, Г. Бакалов, 1984. 135 с. с ил.

Рец.: Жеко Попов. — Векове, 1985, № 3, с. 93.

Ковачева, М., И. Кашевски. I южноевропейска конференция по археометрия. — Археология, 1985, № 2, 56—57.

Койчева, Кина. Археологически паметници и проучвания в Габровски окръг. — МПК, 1985, № 2, 13—17.

Обекти и находки от всички епохи.

Крайнов, Иван. Етнографската проблематика в работата на XXIX национална конференция по археология. — Бълг. етнография, 1985, № 1, 66—67.

Кузев, Александър. Ара Маргос на 60 години. — ИНМВ, 21, 1985, 161—165.

Лазаров, Михаил. Адолф Рогалски. — ИНМВ, 21, 1985, 168—169.

По повод смъртта му.

Маразов, Иван. Златният предмет в архаичната култура. — Изкуство, 1985, № 8, 31—39.

Праистория и античност.

Михайлов, Стамен. По някои проблеми на археологическите проучвания в Родопите. — Ахрид, 1985, № 4, 5—17.

Найденова, Върбинка. XXX Национална археологическа конференция. — Векове, 1985, № 4, с. 58, 87.

Странджанско-Сакарски сборник. Докл. от I интердисц. симпозиум „Странджа“, Бургас 1978 г. Т. 1. М. Търново, 1984. 370 с.

Рец.: Елза Грънчарова и Иван Лазаров. — Векове, 1985, № 3, 90—92.

Тангълов, Димитър. Неизвестни страници от биографията на Карел Шкорпил.—МПК, 1985, № 3, 41—42.

Тодорова, Х. Михаил Чохаджиев (1948– 1985). — Археология, 1985, № 2, 57—58.

Archéologie dans la ville. — Archeologia (Paris), 1985, N204, 6—7.

Археологическите открития от праисторическата и античната епоха в Стара Загора, София, Пловдив, гръцките колонии по Черноморското крайбрежие, антични крепости в България.

Baranova, M. Zěmědělstvi starych slovanů. Praha, Akademia, 1980. 395 p., 56 tabl., 92 fig.

През праисторическата и античната епоха.

Рец.: Стоян Витлянов. — Археология, 1985, № 1, 58—60.

Delev, Peter. Bevölkerung und Siedlungssystem an der bulgarischen Schwarzmeerküste. — In: Die bulgarische Schwarzmeerküste im Altertum. Konstanz, 1985, 9—27 (Xenia, 16).

През праисторическата и античната епоха.

Праистория

Божилова, Елисавета, Иван Иванов. Екологични условия в района на Варненското езеро през енеолитната и бронзовата епоха според палинологични, палеоботанични и археологически данни. — ИНМВ, 21, 1985, 43—48.

Буюклиев, Христо. Тракийски върхове на копия от ранножелязната епоха в българските земи. — Археология, 1985, № 2, 27—35.

Ковачева, Мери, Душан Вельович. Археомагнитно изследване на праисторически обекти от НРБ и СФРЮ. — Археология, 1985, № 2, 21—26.

Кореняко, В. А. Погребения эпохи перехода от бронзы к железу в степях Юго-Восточной Европы (состояние источников и проблема отбора фактов). — СА, 1985, № 4, 54—62.

Разглежда и българските земи.

Кънчев, К. III международен семинар по петроархеология в Пловдив. — Археология, 1985, № 1, 67—69.

Николов, Васил. Раннонеолитен свастиковиден мотив от Кременик край Сапарева баня. — Векове, 1985, № 5, 49—52.

Тончева, Горанка. Древни светилища на бога-Слънце от Родопско-Пиринския край. — Родопи, 1985, № 7, 13—15.

От бронзовата епоха.

Bauern und Handwerker. Jüngstein in Bulgarien 6. u. 5. Jahrtausend. Salzburg, Museum Carolino Augusteum, 1984. 29 p. ill.

Bredov, Iris von. Ethnonyme und geographische Beziehungen der Thraker bei Homer. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 48—58.

Delev, Petăr. The Cult of the Dead in Thrace and Mycenaean Greece. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 185—190.

Dennel, Robin. European Economic Prehistory. A New Approach. London, Academic Press, 1983.

Разглежда и Югоизточна Европа, респ. българските земи.

Gatsov, Ivan. Technology and Typology of Cores from the Collection „Pobiti kameni“, Dekilitazh, Bulgaria. — In: Avances in palaeolithic and mesolithic archaeology. Warszawa etc., 1984, 135—950.

Gedl, Marek. Epoka brązu i wczesna epoka želaza w Europie. Kraków, Nakl. Uniw. Jagiellonskiego, 1979. 333 p. — In: Archeologia pierwotna i wczesnošredniowieczna. Cz. 3 (Skrypty Uniw. Jagiellonskiego. Inst. archeologii, No 341).

Разглежда и българските земи.

Georgieva, Rumjana. Migration oı Movement at Cultural Values. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 163—167.

Ghiretti, A. Una stele „nordpontica“ in Bulgaria. — Ann. Mus. civ. „U. Formentini“, Spezia, Ital., 1979—1980, 1982, 2, p. 285.

Jordanov, Kiril. La Thrace du Nord-Est et le monde oriental de la Méditerranée (XVIe—XIIe s. av. n. è.). — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 96—109.

Kopacz, J., B. Baczynska et *K. Tunia*. Archaeological Abstracts — The Neolithic of East Central Europe. Bulgaria, Poland, Union of Soviet Socialist Republics, Yougoslavia. — Sprawozd. archeologiczne, 35, 1984, 275—283.

Lazova, Cvete. The Trojan Catalogue of Ships in Homer's Iliad and the Ancient Literary Tradition. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 41—47.

Makkay, J. Early stamp seals in South-East Europe. Budapest, Akad. kiado, 1984. 157 p.

Клейма и печати от Югоизточна Европа от периода на неолита и бронзовата епоха.

Montet-White, Anta, Janusz K. Kozlowski. Les industries à pointes à dos dans les Balkans. — Rivista di scienze preistoriche, 38, 1983, № 1—2, 371—399.

Popov, Dimităr. Le roi et l'autorité royale. (Parallèles politico-religieux thraco-mycéniens). — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam, 1984. S., 1985, 174—184.

Raduncheva, A. Prehistoric Sculpture. S., Septemvri 1982. 80 p.

Рец.: Васил Николов. — Векове, 1985, № 3, с. 94.

Spiridonov, Tošo. Rulers and Territories in Thrace and Mycenae: Theoretical Problems. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 168—173.

Tačeva, Margarita. Zu einigen Problemen der Geschichte des Mykenischen Thrakiens. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 74—84.

Todorova, Henrieta. The Eneolithic Period in Bulgaria in the Fifth Millenium B. C. Transl. from the Bulgarian by Vessela Zhelyaskova. Oxford, BAR, 1978. 187 p. ill. (BAR International Series. Supplementary. 49).

Todorova, H. Die spätbronzezeitliche Siedlung auf der „Grossen Insel“ bei Durankulak (Bulgarien). — In: Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Kulturgeschichtliche und sozialökonomische Grundlagen. Dresden — Nitra 1982. Berlin, 1982, 417—425.

Whittle, Alasdair. Neolithic Europe: a survey. Cambridge etc., Univ. press, 1985. 363 p. ill. (Cambridge World archaeology).

Разглежда и българските земи.

Античност

Ангелов, Анастас. Гробни находки от западния некропол на Марцианопол. — ИНМВ, 21, 1985, 55—62.

Бешевлиев, Боян. Долен Дунав в античната картография. — Археология, 1985, № 2, 1—9.

Борисов, Борис Д. Ранновизантийски амфори (IV—VI в.) от Сливенски окръг. — Археология, 1985, № 1, 38—44.

Василев, Васил К. и *Георги Д. Георгиев*. Домашните и дивите животни от тракийска надгробна могила № III при с. Кралево, Търговищки окръг. — Археология, 1985, № 1, 1—13.

Василева, Дафина. Методът на проектиране на Казанлъшката гробница. — Техн. мисъл, 1984, № 1, 89—96.

Василчин, Иван. Антични паметници на източните култове от Добруджанското Черноморие. — ИНМВ, 21, 1985, 62—65.

Вачева, Красимира. Южната фасада на римските терми на Одесос. — ИНМВ, 21, 1985, 49—54.

Вълев, Петър. Свещеният египетски триъгълник. — Пробл. културата, 1985, № 4, 100—106.

Герасимова-Томова, Василка. Поглед върху религията на траките в басейна на Средна Арда през римската епоха [по археологически разкопки]. — Ахрид, 4, 1985, 31—46.

Данов, Христо. Една уникална находка — старинна синагога в Пловдив. (Нови страници от историята на Пловдив и Тракия през късноантичната епоха.) — Год. Обществ. култ-просв. орган. на евреите в НРБ. Центр. ръков., 19, 1984, 207—224.

Димитрова-Милчева, Александра. Проучвания на римската култура в България през 1974—1984г. Резултати и проблеми. — Археология, 1984, № 4, 9—22.

Дремсизова-Нелчинова, Цветана. Резултати от археологическите разкопки на тракийските крепости и могили в Кърджалийски окръг 1970—1976. — Ахрид, 4, 1985, 19—29.

Ковачева, Теодора. Култови паметници на Тракийския конник от Плевенско. — Векове, 1985, № 5, 46—49.

Коларова, Вера. Античният театър в Пловдив. — Архитектура, 1985, № 3—4, 26—31.

Кузманов, Георги. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV — началото на VII в.). С., БАН, 1985, 112 с. ил. (Разкопки и проучвания, 13).

Минчев, Александър. Тракийското селище Кокодива до Варна. — ИНМВ, 21, 1985, 11—15.

[*Найденова, В.*]. Божества и образи. Кибела. — София, 1985, № 8, с. 11.

Малък оброчен паметник, открит в югозападната част на Сердика в края на миналото столетие.

Найденов, В. Юбилейна сесия „25 години българо-полски археологически проучвания в Нове“. — Археология, 1984, № 4, 63—65.

Начева, В. XIV международен конгрес по римска керамика в Оксфорд. — Археология, 1984, № 4, 65—66.

Рео, Мария. Художникът на „черния тирс“ в България. — Изкуство, 1985, № 4, 32—38.

Севтополис. I. Бит и култура. С., БАН, 1984. 228 с. ил., XXV табл.

Рец.: Мечислав Домарадски. — Археология, 1985, № 2, 54—55.

Стоянов, Георги. Тракийска фибула с изображение на вълчица от с. Брестово, Ловешки окръг. — Векове, 1985, № 3, 71—72.

Стоянов, Тотко. Реплика на класическа статуя на Артемида. — МПК, 1985, № 4, 28—31.

Хараламбиева, Ана. Антични лампи от музея в Провадия. — ИНМВ, 21, 1985, 65—71.

Чапъров, Божидар. Маджаровската гробница. — МПК, 1985, № 4, 24—28.

Тракийска гробница с гробна камера и коридор.

Bogdanov, Bogdan. Le type thrace dans la mythologie — une tentative de reconstitution. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam, 1984. S., 1985, 153—162.

Brizzi, Giovanni. Dall'opera di Luigi Ferdinando Marsili: fortezze perdute di età tardoantica in Pannonia ed in Moesia Superior. — In: Giovanni Brizzi. Studi militari romani. Bologna, 1983, 107—128 (Studi di storia antica, 8).

Bülow, Gerda von. Schätze aus Thrakien. Aufn. Wolfgang G. Schröder. Leipzig, Ed. Leipzig, 1985, 146 p. ill.

Danov, H. M. Some Characteristic Moments in Thraco-Greek Relations during the Pre-Roman Period. — J. indo-europ. Stud., 11, 1983, № 3—4, 231—240.

Danov, Christo. Zu den Anfängen der griechischen Kolonisation an der Ägäischen Küste Thrakiens und den Lageverschiebungen der Thrakerstämme gegen Ende des II. und Anfang des I. Jahrtausends v. u. Z. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 59—73.

Dimitrova, Aleksandra. Forma do produkcji terra sigillata znaleziona w Novae (Moesia Inferior). — Balcanica Posnaniensia, 3, 1984, 243—249.

Fol, Aleksandăr. La cultura e il patrimonio dei traci. Trad. di Neli Radanova. Roma, Bulzoni, 1984. 179 p.

Fol, A. Interpretatio Thracica. — J. indo-europ. Stud., 11, 1983, № 3—4, 217—230.

Fol, Alexander. Thracians and Mycenaeans: methodology of the parallelism. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 5—11.

Fol, Aleksandăr, Ivan Marazov. Thráki és a thrákov. Ford. Maria T. Tedescki. Budapest, Goudolat, 1984. 175 p. ill.

Gočeva, Zlatozara. Les Thraces en Asie Mineure et les îles de la Mer Egée d'après les Argonautes d'Apollonios de Rhodes. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 85—95.

Ivanov, Rumen. Anniversary of the First Archaeological Excavations at Nicopolis ad Istrum. — Bulg. histor. rev., 1985, № 3, 116—118.

Jordanov, Kiril. Caractéristique toponymique et ethnique de la Thrace du Nord-Est. — Bulg. histor. rev., 1985, N 2, 43—66.

Kabakčiev, Jurij. La Thrace et la politique des grandes monarchies hellénistiques au IIIe siècle av. n. è. — Bulg. histor. rev., 1985, N 3, 52—58.

Lazarov, Mihail. Odessos — une ville antique sur le littoral thrace du Pont-Euxin. — In: Le pouvoir central et les villes en Europe de l'Est et du Sud-Est du XVe siècle aux débuts de la révolution industrielle. Les villes portuaires. Сб. докл. от колоквиума, Варна 1985. S., 1985, 63—72.

Mihailov, Georgi. Homère comme source historique et les études thraces. — Балк. езикозн., 1985, № 3, 19—42.

Mihailov, Georgi. Homère comme source historique et les études thraces. — In: Contributions au IVe CIT, Rotterdam 1984. S., 1985, 12—40.

Mihailov, G. Some Problems of Thracian Mythology and Religion. — J. indo-europ. Stud., 11, 1983, N 3—4, 241—248.

Mintschev, Alexander. Das frühe Christientum in Odessos und senem Territorium. — In: Die bulgarische Schwarzmeerküste im Altertum. Konstanz, 1985, 51—73 (Xenia, 16)

Moscalu, Emil. Ceramica traco-getică. Bucureşti, Muzeul nat. al RSR, 1983. 514 p. ill.

Mrozewicz, Leszek. Roman military settlements in Lower Moesia (1st — 3rd c.). — Archeologia (Wrocław), 33, 1982, 79—105.

Novae — Sektor Zachodni, 1980. Sprawozdanie tymczazowe z wykopalisk ekspedycji archeologicznej Uniwersitetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Opr. A. Biernacki, L. Mrozewicz, St. Parnicki-Pudełko, A. Wyrwa. Red. St. Parnicki-Pudełko. — Archeologia (Warszawa), 33, 1982, 165—203.

Parnicki-Pudelko, S. Wczesnochrzeseijańska bazylika katedralna w Novae (Bułgaria). — Spraw. poznańskiego Tow. Przyj. Nauk, 99, 1983, 68—75.

Трикорабна базилика от V в., открита през 1976 г.

Pippidi, D. M. Les Sarmates et les régions pontiques dans un récent ouvrage. — In: Althistorische Studien. Hermann Bengston zum 70. Geburtstag, 148—156 (Hist. Einzelschr., 1983, N 40).

Държавно обединение на сарматските племена на територията на Влахия, Добруджа и Североизточна България.

Ratiariensia. Studi e Materiali Mesici e Danubiani, t. 1. Bolonia, 1980. 140 ss., 3 pl., 24 tabl.

Rez.: Jerzy Kolendo. — Archeologia (Warszawa), 33, 1982, 225—226.

Sarnowski, Tadeusz. Bronzefunde aus dem Stabsgebäude in Novae und Altmetalldepots in den römischen Kastellen und Legionslagern. — Germania, 63, 1985, N 2, 521—540.

Sarnowski, Tadeusz, Włodzimierz Gacuta. Skarb brązow z zachodniego aerarium komendatury w Novae. — Archeologia (Warszawa), 33, 1982, 125—143.

Schumacher, R. Zur Rolle und Bedeutung der Städte in den oströmischen Provinzen Thrakien und Niedermösien vom 4. bis 6. Jahrhundert. — In: Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte. Bd. 4. Studien zur römischen Stadtentwicklung in Italien und Thrakien. Berlin, 1983, 167—210.

Scorpan, C. Limes Scythiae. Topographical and stratigraphical research on the late Roman fortifications on the Lower Danube. Oxford, BAR, 1980. (BAR Internat. Series, 88).

Szubert, Waldemar. Lampy z valetudinarium w Novae. — Archeologia (Warszawa), 33, 1982, 144—163.

Vassileva, D. La Basilique du Cerf. — Byzantinobulgarica, 4, 1983, 253—274.

Датирана в V в.

Velkov, Velizar. Mesambria Pontica. — In: Die bulgarische Schwarzmeerküste im Altertum. Konstanz, 1985, 29—49 (Xenia, 16).

Venedikov, I. Thracian Art. — J. indo-europ Stud., 11, 1983, N 3—4, 249—262.

Zazoff, Peter und Hilde. Gemmensammler und Gemmenforscher. Von einer noblen Passion zur Wissenschaft. München, C. H. Beck, 1983. 285 p., 55 Abb., 48 Taf.

Рец.: А. Димитрова-Милчева. — Нумизматика, 1985, № 3, 47—48.

Zazoff, Peter, Christoph Höcker, Lambert Schneider. Zur thrakischen Kunst im Frühhellenismus. Griechische Bildelemente in zeremoniellem Verwendungszusammenhang. — Archäol. Anzeiger, 1985, N 4, 595—643.

Средновековие

Аладжов, Живко. Космогоничната култура у прабългарите. — Пробл. културата, 1985, № 3, 89—95.

Аладжов, Живко. Разкопки и проучвания на ранната северна крепостна стена на Велики Преслав. — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 161—176.

Алексиев, Йордан. Археологически проучвания в Търновград. — МПК, 1985, № 3, 6—12.

Алексиев, Йордан. Бронзов кръст-енколпион от Търновград. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 232—234.

Алексиев, Йордан. Занаятите в Търновград. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 135—154.

Алексиев, Й. Каменоделство и каменна пластика в Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 94—107.

Алексиев, Йордан. Манастирът при лобната скала. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 103—105.

Алексиев, Йордан. Мраморен релеф от Царевец. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 215—217.

Ангелов, Никола. Царският дворец и Патриаршията на Царевец. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 43—63.

Ангелов, Чавдар. За някои романски влияния в архитектурата на Втората българска държава. — МПК, 1985, № 3, 24—27.

Антонова, Вера, Стоян Витлянов. Плиска. Западна крепостна стена — сектор Север. (Археологически разкопки през 1973—1975 г.) — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 44—78.

Анчева, Р. Пространствена организация на средновековния жилищен интериор през XIII—XIV век (по археологически данни). — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 60—65.

Аспарухов, Милко. Средновековни графити от Северозападна България. С., 1984. 315 с. с ил., табл. (Интердис. изследвания, 11—12).

Афанасьев, Г. Е. Болгаро-Советский отряд в Плиске. — Археол. открытия 1983 г., 1985, 580—581.

Балабанов, Тодор П. Земеделски оръдия от Плиска (IX—XI в.). — Бълг. етнография, 1985, № 2, 19—29.

Балабанов, Тодор. Разкопки на северната и източната крепостна стена в Плиска (1977—1978). — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 117—139.

Бешевлиев, Веселин. Мундрага и Тича-Вичина. — ИНМВ, 21, 1985, 17—24.

Божилов, Иван. Фамилията на Асеневци (1186—1460). Генеалогия и просопография. С., БАН, 1985. 504 с., 13 л. ил.

Божков, Атанас. Българската икона. [Моногр.]. С., Бълг. художник, 1985. 531 с. с репрод.

Божков, Атанас. Търновска средновековна художествена школа. С., Наука и изкуство, 1985. 267 с. с ил.

Ботов, К. Редки изображения на търновската сграфито керамика. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 132—142.

Ваклинов, Ст., М. Ваклинова. Съкровището от Над Сент Миклош. С., Септември, 1983. 88 с., 42 ил.

Рец.: Станислав Станилов. — Археология, 1985, № 1, с. 64.

Василева, Дафина. План и конструкция на базиликата в квартал Лозенец, София. — Техн. мисъл, 21, 1984, № 6, 79—84.

Витлянов, Стоян. Южната крепостна стена на Вътрешния град на Преслав. — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 177—188.

Въжарова, Ж. Търновските старини през погледа на руските очевидци. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 195—214.

Гатев, Пейо. Северната крепостна стена на Вътрешния град на Преслав по данни от разкопките (1973—1977). — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 189—199.

Генова, Златка. История на проучванията [на средновековно Търново]. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 9—24.

Георгиев, Павел. Дворцовата църква в Плиска и църковното строителство във връзка с покръстването (864—870). — Векове, 1985, № 3, 53—61.

Георгиев, Павел. Манастирската църква при с. Равна, Провадийско. — ИНМВ, 21, 1985, 71—98.

Георгиева, Соня. Паметници във Велико Търново, свързани с предания и легенди и резултати от техните проучвания. — В: Търновската книжовна школа. Т. 4: Културно развитие на бълг. държава краят на XII—XIV век. Докл. от IV междунар. симпозиум, В. Търново 1985 г. С., 1985, 318—326.

Джингов, Георги. Църква № 2 в Калиакра. — ИНМВ, 21, 1985, 107—114.

Добрев, Огнян. Гадаенето върху кост у прабългарите. — Векове, 1985, № 4, 11—12.

По археологически данни.

Долмова, М. Златарството в Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 83—93.

Долмова, Мария. Изкуството в средновековно Търново. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 196—214.

Долмова, Мария. Към въпроса за производството на сграфито керамика в Търновград (XIII—XIV в.). — Археология, 1985, № 2, 10—20.

Дончев, Ваньо. Оръжието от Царевград Търнов. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 185—191.

Дончева-Петкова, Людмила. Древноруски кръстове-енколпиони от България. — Археология, 1985, № 1, 45—57.

Дончева-Петкова, Людмила. Разкопки на западната крепостна стена в Плиска. (Проучвания на южния сектор през 1973—1977 г.). — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 91—116.

Квинто, Л. Занаятчийски квартал до Патриаршията в Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 40—59.

Квинто, Лидия. Стеатитова икона на Богородица с Младенеца от Търновград. — Археология, 1985, № 2, 45—53.

Квинто, Лидия. Сеизмозащита в строителството на средновековния Търновград. — МПК, 1985, № 3, 19—23.

Константинова, Анастасия. Черквата „Св. Петка Самарджийска" в София. — Архитектура, 1985, № 3—4, 38—41.

Лисицов, Стефан. Графитни изображения и знаци върху източната крепостна куртина на Велики Преслав. — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 200—206.

Литаврин, Г. Г. Как са живели византийците. С., Наука и изкуство, 1984. 171 с.

Рец.: Петър Ангелов. — Векове, 1985, № 3, 89—90.

Мавродинова, Лиляна. Скалните скитове при Карлуково. [Изследване]. С., Бълг. художник, 1985. 112 с. с ил.

Маяцкое городище. Труды советско-болгаро-венгерской экспедиции. Отв. ред. С. А. Плетнева. М., Наука, 1984. 270 с.

Рец.: Рашо Рашев. — Археология, 1985, № 1, 60—62.

Милчев, Атанас. Разкопки и проучвания на южната порта в Плиска (1963—1970). — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 16—41.

Милчев, Ат. Средновековни български крепости в Централна Стара планина за защитата на Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 183—194.

Милчева, Искра. Древноизточните корени на пророческите богоявления във византийското изкуство. — Изкуство, 1985, № 7, 34—41.

Милчева, Искра. Идеологически аспекти на Богоявленията (Ис. VI; Иез. I и Иез. X) в средновековното българско изкуство. — Пробл. изкуството, 1985, № 1, 43—50.

Михайлова, Тонка. Рисунки по западната крепостна стена, сектор Север, Плиска 1974 г. — В: Плиска—Преслав, Т. 4. С., 1985, 79—90.

Нешева, В. Славовото деспотство и Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 175—182.

Нешева, Виолета. Средновековни накити от Варненския музей. — ИНМВ, 21, 1985, 114—120.

Нешева, Виолета. Фаянс от Мелник. — Бълг. етнография, 1985, № 1, 32—36.

Николова, Янка. Жилището в Търново през XII—XIV в. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 65—74.

Николова, Янка. Фасадната украса по култовите и светските сгради от Търново. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 75—85.

Николова, Янка. Църквата „Св. Димитър" във Велико Търново. — Археология, 1985, № 1, 24—31.

Николова, Янка. Църквата „Св. Димитър" и въстанието от 1185 г. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 9—16.

Николова, Янка. Църквата „Св.

Димитър“. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 106—112.

Овчаров, Димитър. Българската средновековна археология през последните десет години (1974—1984). — Археология, 1984, № 4, 46—62.

Овчаров, Димитър. Разкопки и проучвания на източната стена на Вътрешния град в Преслав (1970—1976). — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 132—160.

Овчаров, Димитър. Укрепителните съоръжения на Плиска и Преслав проучвания и резултати). — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 5—6.

Овчаров, Димитър, Николай Овчаров. Уникални изображения на циркови игри във Велико Търново (XVI—XVIII в.). — Векове, 1985, № 2, 49—53.

Овчаров, Тодор. Болярското жилище на Царевец. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 90—102.

Овчаров, Тодор. Колективна находка от художествена битова керамика от Търновград. — Векове, 1985, № 4, 54—58.

Овчаров, Т. Металът в бита на обитателите в Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 108—121.

Паскалева, Костадинка. 24 икони от Несебър 13—17 век. [Албум]. Снимки Торос Хорисян. С., Бълг. художник, 1985. 23 с. с ил., 12 л. репрод.

Писарев, Атанас. Квартал при главния вход на Царевец. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 86—89.

Попов, Атанас. Асеновци и „Новият град“ в Търново. — Векове, 1985, № 4, 5—10.

Попов, Атанас. Градоустройствен и архитектурен облик на Търновград XII—XIV в. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 25—42.

Попов, Ат. Иван-Асениевият манастир „Великата лавра“ в Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, Търново 1985 г. С., 1985, 17—25.

Попов, Атанас. Керамични изделия от Търновската лавра. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 167—172.

Попов, Атанас. Сграфито керамика от Търновград с митични изображения. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 173—184.

Попов, Атанас. Търновград според археологическите проучвания. — Военноистор. сб., 1985, № 5, 53—68.

Попов, Атанас. Търновската „Велика лавра“. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 113—134.

Попов, Атанас. Укрепен водоснабдителен проход от Царевец до река Янтра. — МПК, 1985, № 3, 14—16.

Попов, Ат. Художествени занаяти в Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 66—82.

Попов, Михаил. За ръста на хан Тервел, изведен от Мадарския конник. — Ветеринарномед. науки, 1984, № 10, 102—110.

Пуцко, Василий. О портретном изображении попа Добрейша. — Старобългаристика, 1985, № 3, 65—73.

Миниатюри от Евангелието на поп Добрейшо от XIII в.

Рашев, Рашо. Земленото укрепление на Плиска. — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 6—15.

Рашев, Рашо. Проучвания на външната крепостна стена в Преслав.— В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 215—222.

Робов, Мирко. За употребата на съдове с царски и патриаршески монограми през XIII—XIV век. — В: Търновска книжовна школа. Т. 4: Културно развитие на българската държава краят на XII—XIV век. Докл. от IV междунар. симп., В. Търново 1985 г. С., 1985, 395—403.

Робов, Мирко. Средновековни материали и инструменти за писане от Търново и неговата околност. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 235—242.

Робов, Мирко. Храната на населението от Търново през XII—XIV в. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 192—195.

Славчев, Петър. Два керамични съда от Царевец. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 163—166

Славчев, П. Жилищен квартал по западния склон на Царевец: — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 26—39.

Славчев, Петър. Кръст от полублагороден камък. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 225—227.

Славчев, Петър. Художествената керамика на Търновград. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 155—162.

Сотиров, Ив. Чипровската златарска школа. С., 1984. 146 с. с ил.

Рец.: Стамен Михайлов. — Археология, 1985, № 1, с. 65.

Списаревска, Йоанна. За лова и износа на кожи от едър дивеч от българските земи през XVI век според новооткрити извори. — Лов и риболов, 1985, № 5, 24—25.

Средновековният Червен [Изследване]. Т. 1: Цитаделата на града. Отг. ред. Стамен Михайлов. С., БАН, 1985. 290 с. с ил., пл., 5 л. цв. ил., пл.

Автори: Виолета Димова и др.

Стойнев, Анани. Пространствени модели и дървото на света у българските славяни. — Пробл културата, 1985, № 3, 78—88.

Стоянова, Магдалена. Костницата на Роженския манастир. — Изкуство, 1985, № 4, 38—47.

Суботић, Гојко. Свети Константин и Јелена у Охриду. Београд, Инст. за историји уметности Филоз. фак., 1971. 144 с. с ил., 20 л. ил. (Монографије. Инст. за историју уметности Филоз. фак., 1).

Тодорова, Елисавета. Към историята на Варна, Несебър и Анхиало (Поморие) през XV в. — ИНМВ, 21, 1985, 25—42.

Тотев, К. За някои паметници на малката каменна пластика от Търнов. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 122—131.

Тотев, Константин. Изображения на Йоан Кръстител върху художествени паметници от Търновград. — В: Търновска книжовна школа. Т. 4: Културно развитие на българската държава краят на XII—XIV век. Докл. от IV междунар. симп. В. Търново 1985. С., 1985, 388—394.

Тотев, Константин. Мраморна икона на Йоан Кръстител от Великотърновско. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 218—224.

Тотев. Константин. Стеатитов кръст от Царевец. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 228—231.

Тотев, Тотю. Дворцовият манастир в Преслав. — Старобълг. лит., 1985, № 17, 70—84.

Харбова, Маргарита. Развитие на уличната мрежа в средновековния български град и връзката ѝ с неговата отбрана. — Военноистор. сб., 1985, № 5, 155—170.

Харбова, М. Структура на градските центрове по нашите земи в периода XV—XIX век. — Год. ВИАС — София, 31, 1984, № 1, 337—359.

Aladžov, Živko. Die Religion der heidnischen Protobulgaren im Lichte einiger archäologischerDenkmäler. — Praehistor. Zft., 60, 1985, N 1, 70—92.

Dimitrov, Jordan, Todorka Draganova. Arbanassi. [Архитектура и стенописи]. Übers. Michail Matliev. Lichtbilder Alexander Panoff. S., Septemvry, 1985. 24 c. с цв. ил.

Kuzev, Alexandăr. Die mittelalterliche Stadt Varna. — In: Le pouvoir central et les villes en Europe de l'Est et du Sud-Est du XVe siècle aux débuts de la révolution industrielle. Les villes portuaires. [Сб. докл. от колоквиума, Варна 1985]. S., 1985, 73—78.

Loizos, Alexandros N. Vizantina monastirska k. paradosiaki oikismi sti Voulgaria. Athina, Alkeos, 1977. 63 p. ill.

Византийски манастири и традиционни селища в България.

Mamzer, Henryk. Społeczno-gospodarcze aspekty rozwoju metalurgii żelaza na terenie Bułgarii Naddunajskiej w okresie wczesnego średniowiecza. — Balcanica Posnaniensia, 2, 1985, 181—198.

Moreva, Rosica. Stenimachos.— Balcanica Posnaniensia, 2, 1985, 167—180.

Popov, Atanas. Les Asénides et la „Ville neuve“ de Tărnovo. Bulg. histor. rev., 1985, N 2, 79—83.

Teodor, D. Romanitatea carpato-dunărea si Bizantul in veacurile V—XI e. n. Jaşi, 1981. 114 p., 26 tab.

Рец.: Чавдар Бонев. — Археология, 1985, № 1, 62—64.

Vaklinova, Margarita. Sztuka bułgarska w epoce pierwszego państwa bułgarskiego (VII—XI w.).— Balcanica Posnaniensia, 2, 1985, 59—85.

Нумизматика

Бонев, Чавдар. Начало Дунайской Болгарии в свете некоторых археологических данных и монетных находок. — Etud. balk., 1985, N 2, 62—76.

Бъчваров, Иван. Съкровище от билонови скифати, намерено край Луковит. — Нумизматика, 1985, № 2, 10—19.

Василева, Дафина. Към въпроса за тегловната система в егейския свят през III хилядолетие пр. н. е. — Нумизматика, 1985, № 3, 35—40.

Витлянов, Стоян, Симеон Парашкевов. Опит за определяне тегловната характеристика на везна от Плиска. — Нумизматика, 1985, № 4, 30—36.

Върбанов, Румен. Началото на съвременното българско монетосечене. — Нумизматика, 1985, № 2, 29—34.

Генова, Евелина. Оловен печат на латинския император Балдуин II от средновековната крепост Плевен. — Нумизматика, 1985, № 3, 12—15.

Дерменджиев, Христо П. Българските възпоменателни и юбилейни медали, знаци и медалиони, свързани с военната история на България (1879—1945 г.). — Нумизматика, 1985, № 2, 36—45; № 3, 40—47; № 4, 36—45.

Христо Дерменджиев на 50 години. — Нумизматика, 1985, № 2, 34—35.

Деструпър-Георгиадис, Анна. Бронзова монета на Евагорас II от Саламин (Кипър) в некропола на Аполония Понтика. — Нумизматика, 1985, № 2, 3—4.

Домусчиев, Николай. За някои от печатите на националреволюционното движение през 60-те години на XIX в. — Изв. Нац. военноистор. музей, 6, 1984, 108—116.

Дочев, Константин. За произхода на някои типове латински имитативни монети. — Нумизматика, 1985, № 4, 6—19.

Дочев, Константин. Монетосечението в Търново. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 243—251.

Дочев, К. Монетосечене и монетно обръщение в Търнов в периода 1185—1393 г. —В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 143—153.

Драганов, Димитър. Хронология на монетосеченето на Спарток. — Нумизматика, 1985, № 2, 4—10.

Йорданов, Иван. Монети от разкопки на вътрешните крепостни стени на Велики Преслав. — В: Плиска—Преслав. Т. 4. С., 1985, 207—214.

Йорданов, Иван. Неиздадени византийски оловни печати от Силистра (II). — ИНМВ, 21, 1985, 98—107.

Йорданов, Иван. Нов моливдовул на Никита Карики — дук на България. — Векове, 1985, № 4, 68—71.

Милчева, Румяна. Нови наблюдения върху бронзовата глава от Бонония (дн. Видин). — Нумизматика, 1985, № 3, 29—35.

По нумизматични данни.

Пенчев, Владимир. За някои общи характеристики на българските средновековни монетосечения. — Нумизматика, 1985, № 4, 19—30.

Пенчев, Владимир. Опит за уточняване на датировката на монетосеченията на Мицо и Яков Светослав. — Нумизматика, 1985, № 2, 20—24.

Преда, Константин. Принос към гето-дакийското монетосечене. — Нумизматика, 1985, № 3, 3—12.

Прокопов, Иля. Тетрадрахма на Персей. — Нумизматика, 1985, № 4, 3—5.

Стоянова, Христина. Чехословашки държавни отличия в Националния военноисторически музей. — Изв. Нац. военноистор. музей, 6, 1984, 184—197.

Тотев, Константин. Печат на севаст Георги Глава. — В: Царствуващият град Търнов. С., 1985, 252—254.

Христова, Здравка. Основни моменти в развитието на медното византийско монетосечене VI—X век. — Нумизматика, 1985, № 3, 24—28.

Юрукова, Й. Монетните находки, открити в България през 1982 г. — Археология, 1985, № 2, 58—64.

Юрукова, Йорданка. Нови наблюдения върху някои редки паметници на средновековната българска сфрагистика. — Нумизматика, 1985, № 3, 15—24.

Юрукова, Йорданка, Владимир Пенчев. Печати и монети на Асеновци. — Военноистор. сб., 1985, № 5, 69—84.

Янев, Янчо, Иля Прокопов. Съкровище от сребърни монети от с. Копиловци, Кюстендилско. — Нумизматика, 1985, № 2, 25—29.

Draganov, Dimităr. Kabyle and the Coinage of the Celtic Ruler Skostok. — Bulg. histor. rev., 1985, N 3, 64—74.

Jordanov, Ivan. Średniowieczne państwo bułgarskie (VII—XIV w.) w swietle danych numizmatycznych i sfragistycznych. — Balcanica Posnaniensia, 2, 1985, 19—31.

Епиграфика

Алексиев, Йордан. Образованието на столичното население. — В: Търновска книжовна школа. Т. 4: Културно развитие на бълг. държава краят на XII—XIV век. Докл. от IV междунар. симп. В. Търново 1985 г. С., 1985, 360—365.

И по епиграфски материали.

Бешевлиев, Веселин. Нов надпис на бога Сурегет. — ИНМВ, 21, 1985, 5—10.

Ботушарова, Лилия. Почетният надпис на Луций Касий Север от Филипопол. — Археология, 1985, № 1, 13—23.

Велков, Велизар. Античната епиграфика в България (1974—1984). — Археология, 1984, № 4, 22—32.

Гарлан, Ивон. Новото в изследванията на тасоските амфорни печати. — Археология, 1985, № 1, 32—38.

Герасимова-Томова, Василка. Завладяването на Добруджа от римляните и въпросът за местното население. — Векове, 1985, № 5, 5—9.

По епиграфски данни.

Маджаров, Митко. Римската станция Виамата на пътя Филипопол — Ескус. — Археология, 1985, № 2, 36—45.

По епиграфски данни.

Мичев, Михаил. Новооткрити скални надписи и рисунки край с. Царевец. — Векове, 1985, № 4, 30—40.

Попконстантинов, К. Надпис с дата от с. Горно Новково, Търговищко. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 170—174.

Попконстантинов, Казимир. Разпространение на старобългарската писменост през X—XI век. По епиграфски данни. — Старобълг. лит., 1985, № 17, 39—69.

Попконстантинов, Казимир. Старобългарската епиграфика през последните 10години (1974—1984). — Археология, 1984, № 4, 33—46.

Попов, Атанас. Лигатури в книжовната и вещева писменост от Търново. — В: Търновска книжовна школа. Т. 4: Културно развитие на бълг. държава краят на XII—XIV век. Докл. от IV междунар. симп. В. Търново 1985 г. С., 1985, 347—359.

Попов, Атанас. Царевград

Търнов. Т. 4: Средновековни надписи, монограми, букви и знаци от търновската Велика лавра. С., БАН, 1984. 187 с. с ил.

Рец.: Цветана Лозанова. — МПК, 1985, № 4, 55—56.

Смядовски, Стефан. Езикови особености на надписите от Земенските стенописи. — Старобългаристика, 1985, № 3, 39—64.

Стефанов, Павел иеромонах. Надписи върху свитъци и кодекси в стенописите на Килифаревския манастир от XVII век. — В: Търновска книжовна школа. Т. 4: Културно развитие на бълг. държава краят на XII—XIV век. Докл. от IV междунар. симп., В. Търново 1985 г. С., 1985, 366—378.

Тотев, Т. За кумани в един надпис от Преслав. — В: Културата на средновековния Търнов. Науч. сес., посветена на 800-год. от възстановяването на бълг. държава, В. Търново 1985 г. С., 1985, 158—169.

Feissel, Denis. Recueil des inscriptions chrétiennes de Macédoine. Du IIIe au VIe siècle. Athènes, Ecole fr. d'Athènes, 1983. X, 290 p. ill. (Coll. Bull. de corresp. hellénique. Suppl. 8).

Kolendo, Jerzy. Les cultes des divinités guérisseuses à Novae à la lumière des inscriptions nouvellement découvertes. — Archeologia (Warszawa), 33, 1982, 65—78.

Malingoudis, Pheadon. Die altbulgarischen Inschriften als Geschichtquelle. — Etud. balk., 1985, N 2, 38—42.

Mihailov, Georgi. Epigraphica thracica. — Филология, 1984, № 16, 3—15.

Neues aus der Alten Welt. . . Bulgarien. — Das Altertum, 1985, N 1, p. 63.

Старогръцки надпис от Балчик.

Velkov, Velizar. Ein Grabepigramm aus der Dacia Ripensis. — In: Lebendige Altertumswissenschaft. Wien. 1985, 270—272.

Музейно дело и консервация

Аладжова, Дочка. 80 години Окръжен исторически музей [в Шумен]. — МПК, 1985, № 4, с. 62.

Бербенлиев, Пейо. Вековете говорят. — Велико Търново, ноем. 1985, с. 7.

За проучване, проектиране, консервиране и реставриране на недвижимото културно наследство във Велико Търново.

Георгиев, П. Изложбата „Художествен бронз от римската епоха" в Националния археологически музей при БАН. — Археология, 1985, № 1, 66—67.

Илиева, Павлина, Елена Владикова. Археологическите музеи в България. — Векове, 1985, № 4, 59—64.

Москова, Емма. Градоустройственият подход при опазване на културно-историческото наследство. — Архитектура, 1985, № 3—4, 15—16.

Мушанов, Никола. Опазването на Роженския манастир като архитектурно-художествено явление. — Архитектура, 1985, № 3—4, 32—37.

Паличев, Христо. Фотограметрично и видеодокументиране на Боянската черква. — МПК, 1985, № 4, 18—24.

Пировска, Галина, Виктор Попов. Териториалната програма „Иваново — Червен". — Архитектура, 1985, № 3—4, 12—14.

Теофилов, Теофил. За архитектурно-пластичното оформление на средата около черквата „Св. Димитър Солунски" във Велико Търново. — МПК, 1985, № 3, 12—14.

Schneider, L., P. Zazoff. Archäologie in Bulgarien. Austauschprogramm zwischen den Universitäten Sofia und Hamburg. — Hephaistos (Allem.), 1983—1984, N 5—6, 281—283.

Адаптацията на паметниците от късната античност в България към градската среда.

СТ. ПЕТРОВА

Поправки, кн. 2, 1986

На корицата — Снимка П. Златева
Sur la couverture — Photo P. Zlateva

с.		напечатано	да се чете
30	(номерацията на образите)	2	1
30		1	2

с.	кол.	р.	напечатано	да се чете
40	2	25 отг.	н(є)гѧ	н(є)гѫ
40	2	22 отд.	жѣлосн	жѣлостн
42	2	19 отд.	предпоставка	представка
43	1	13 отг.	тнѧзн	тнѫзн
43	1	28 отд.	свързани	свързвани
44	2	8 отг.	ѡнож	ѡнож҃
44	2	17 отг.	вероято	вероятно

СЪДЪРЖАНИЕ

Диана Гергова — XIII конгрес на БКП и българската археологическа наука 1

СТАТИИ

Богдан Николов — Селище от късния неолит при с. Бреница, Врачански окръг 5

МАТЕРИАЛИ И СЪОБЩЕНИЯ

Георги Гинев — Некропол от римската епоха при с. Могилец, Търговищки окръг 18
Людмил Гетов — Новооткрити тасоски амфорни печати от Кабиле 27
Камен Димитров — Колективна находка с бронзови монети на Филип II, Александър Велики и Севт III от с. Могилово, Старозагорски окръг 32
Коста Хаджиев — За средновековните кирилски надписи от с. Невша, Варненски окръг 41

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Иван Вайсов — V. Podborský. Těšetice — Kyjovice II. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou, Universita J. E. Purkyně v Brně. Brno, 1985. 217 с. 45
Стамен Михайлов — В. Бешевлиев. Отражение на въстанието на Тома Славянина в Чаталарския надпис. — Сб. Преслав 3. Варна, 1983, с. 21—25 47

ПРЕГЛЕД

XXXI национална археологическа конференция във Велико Търново 48
В. Велков Акад. Владимир Георгиев(1908—1986) . . 49
Книгопис 50

Diana Gergova — XIIIe Congrès du Parti communniste bulgare et la science archéologique bulgare 1

ARTICLES

Bogdan Nikolov — Site de la basse époque du néolithique près du village de Brenica, département de Vraca 17

MATERIAUX ET COMMUNICATIONS

Georgi Ginev — Nécropole de l'époque romaine près du village de Mogilec, département de Tărgovište 26
Ljudmil Getov — Timbres amphoriques nouvellement découverts de Thasos de Cabyle 31
Kamen Dimitrov — Trésor avec des monnaies de bronze de Philippe II, d'Alexandre le Grand et de Seuthès III du village de Mogilovo, département de Stara Zagora. 40
Kosta Hadžiev — Sur les inscriptions cyrilliques médiévales du village de Nevša, département de Varna 44

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

Ivan Vajsov — V. Podborský. Těšetice — Kyjovice II. Figurálni plastika s moravskou malovanou keramikou, Universita J. E. Purkině v Brně. Brno, 1985. 217 p. 45
Stamen Mihajlov — В. Бешевлиев. Отражение на въстанието на Тома Славянина в Чаталарския надпис. — Сб. Преслав 3. Варна, 1983, с. 21—25 47

REVUE

XXXI Conférence archéologique nationale à Veliko Tărnovo 48
Vladimir Georgiev (1908—1986) 49
Bibliographie 50

ГОДИШНО СЪДЪРЖАНИЕ

кн. с.

Гергова, Диана — XIII конгрес на БКП и българската археологическа наука . . 4 1
Кубадински, Пенчо — За извършената широка и резултатна археологическа дейност . . 2 1

СТАТИИ

Вачева, Красимира — Входовете в римските терми на Одесос 1 1
Велков, Велизар — Нови данни за територията на Никополис ад Иструм и за северната граница на провинция Тракия през II в. 2 24
Герасимова-Томова, Василка — Античното селище при с. Обнова, Плевенски окръг 3 26
Гергова, Диана — Постижения и проблеми в проучването на ранножелязната епоха в Тракия 3 11
Джамбов, Иван — За местоположението на средновековния град Копсис (според историческите сведения и новите археологически проучвания) 1 19
Домарадски, Мечислав — Раннотракийска керамика от култов обект в м. Скалето край с. Църнча, Благоевградски окръг . . . 2 10
Николов, Богдан — Селище от късния неолит при с. Бреница, Врачански окръг . . . 4 5
Николов, Васил — Връзки на долината на р. Места с Анатолия през ранния неолит 2 5
Овчаров, Николай — Иконографски и стилови особености на някои паметници на древната пластика от XIII—XIV в. 3 33
Попконстантинов, Казимир — Още веднъж за надписа с дата от старобългарския манастир при с. Равна, Варненски окръг 1 8
Сираков, Николай, Нгуен Ван Бин, Иван Гацов — Лющниковата техника в праисторическите холоценски кремъчни ансамбли от Североизточна България 3 1

МАТЕРИАЛИ И СЪОБЩЕНИЯ

Александров, Георги — Антични паметници от Монтана 1 36
Бешевлиев, Веселин — Четене и тълкуване на надписа на гръцки език от Външния град на Плиска 2 38
Бонев, Александър Г., Георги Александров — Разкопки в м. Багачина край с. Сталийска махала, Михайловградски окръг (предварително съобщение) 3 49
Бояджиев, Явор — Радиовъглеродният метод за датиране — възможности и граници 3 57
Гетов, Людмил — Нови тасоски амфорни печати от Кабиле 4 27
Гинев, Георги — Вила рустика при Търговище 1 29
Гинев, Георги — Некропол от римската епоха при с. Могилец, Търговищки окръг . . . 4 18
Димитров, Камен — Колективна находка с бронзови монети на Филип II, Александър Велики и Севт III от с. Могилово, Старозагорски окръг 4 32
Маджаров, Митко — Казармата на Първа Аврелианова кохорта в Суб радице . . . 1 45
Маргос, Ара — За четенето на надписа на Иво Граматик 2 39
Минчев, Александър — Бронзова тежест — статуетка на Константин Велики от с. Рудник, Варненски окръг 2 29

t. p.

Gergova, Diana — XIIIe Congrès du Parti communiste bulgare et la science archéologique bulgare 4 1
Kubadinski, Penčoo — Au sujet de l'activité archéologique effective réalisée à Veliko Tărnovo 2 1

ARTICLES

Vačeva, Krasimira — Les entrées dans les thermes romains de Odessos 1 8
Velkov, Velizar — Nouvelles données concernant le territoire de Nicopolis ad Istrum et la frontière nord de la province de Thrace pendant le IIe s. 2 28
Gerassimova—Tomova, Vasilka — Le site antique près du village de Obnova, région de Pleven 3 33
Gergova, Diana — Réalisations et problèmes dans l'étude de l'époque du premier âge de fer en Thrace 3 25
Dzambov, Ivan — Sur la situation de la ville médievale Kopsis (d'après les renseignements historiques et les nouvelles études archéologiques) 1 28
Domaradski, Mečislav — Céramique de la haute époque thrace d'un site cultuel du lieu-dit Skaleto près du village de Crănča, département de Blagoevgrad 1 24
Nikolov, Bogdan — Site de la basse époque du néolitique près du village de Brenica, département de Vraca 4 17
Nikolov, Vasil — Rapports de la vallée de la rivière Mesta avec l'Anatolie pendant la basse époque du néolithique 2 9
Ovčarov, Nikolay — Particularités iconographiques et stylistiques de certains monuments de la plastique antique des XIII—XIV s. 3 40
Popkonstantinov, Kazimir — Encore une fois au sujet de l'inscription avec date du monastère ancien bulgare près du village de Ravna, département de Varna 1 18
Sirakov, Nikolay, Nguen Van Bin, Ivan Gacov— La technique d'écaillage dans les ensembles de silex paléolithiques préhistoriques de la Bulgarie du Nord-Est 3 1

MATERIAUX ET COMMUNICATIONS

Alexandrov, Georgi — Monuments antiques de Montana 1 44
Beševliev, Veselin — Lecture et interprétation de l'inscription en langue grecque de Ville extérieure de Pliska 2 39
Bonev, Aleksandăr G., Georgi Aleksandrov — Fouilles au lieu-dit Bagačina près du village de Stalijska mahala, département de Mihajlovgrad (communication préalable) 3 56
Boyadžiev, Yavor — La méthode radiocarbonique de datation — possibilités et limites 3 64
Getov, Ljudmil — Timbres amphoriques nouvellement découverts de Thasos de Cabyle 4 31
Ginev, Georgi — Villa rustica près de Tărgovište 1 36
Ginev, Georgi — Nécropole de l'époque romaine près du village de Mogilec, département de Tărgovište 4 26
Dimitrov, Kamen — Trésor avec des monnaies de bronze de Philippe II, d'Alexandre le Grand et de Seuthès III du village de Mogilovo, département de Stara Zagora . . . 4 40
Madžarov, Milko — La caserne de la Première cohorte d'Aurelien à Sub radice 1 54
Margos, Ara — Au sujet de la lecture de l'inscription de Ivo Grammatik 2 44
Minčev, Alexandar — Poids-statuette de bronze de Constantin le Grand du village de Rudnik, département de Varna 2 31

Овчаров, Димитър — Прабългарски култов паметник от Балчик 2 31
Рашев, Рашо — Ранносредновековен надпис на гръцки език от Външния град на Плиска 2 36
Смядовски, Стефан — Епиграфско-текстологични добавки върху още два български надписа 2 44
Хаджиев, Коста — За средновековните кирилски надписи от с. Невша, Варненски окръг 4 41
|*Чохаджиев, Михаил*| — Проучване на ранно-неолитното селище край с. Прибой, Пернишки окръг 3 41

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Вайсов, Иван — V. Podborský. Těšetice — Kyjovice II. Figurálni plastika lidu s moravskou malovanou keramikou, Universita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1985 4 45
Георгиев, Павел — Плиска—Преслав, том 4. Укрепителните съоръжения на Плиска и Преслав. С., БАН, 1985. 224 с. 2 48
Михайлов, Стамен — В. Бешевлиев. Отражение на въстанието на Тома Славянина в Чаталарския надпис. — Сб. Преслав 3, Варна, 1983, с. 21—25 . . . . . 4 47
Михайлов, Стамен — Милко Аспарухов. Средновековни графити от Северозападна България. С., 1985. 414 с., XXXIX табл. 3 68
Овчаров, Димитър — Joachim Werner. Der Grabfund von Malaja Perescepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren. München, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1984, 47 p., 32 tab. 3 67
Овчаров, Николай — Културата на средновековния Търнов. С., БАН, 1985. 214 с. 2 52
Стефанов, Павел — Е. Манова. Българската стенопис XVI—XVII век. С., БАН, 1985. 85 с., 95 ил., рез. на рус. и англ. ез. 2 54
Шалганов, Константин — В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг. Разкопки и проучвания, кн. XIV, С., БАН, 1966. 152 с., 40 обр., 61 табл. 3 65

ПРЕГЛЕД

Ангелова, Стефка — Професор Атанас Милчев на 70 години 3 70
Велков, Велизар — Симпозиум по проблемите на римския лимес във Видин 1 56
Георгиев, Павел — Пети международен конгрес по славянска археология 2 59
Данов, Христо — Конгрес в Австралия по история на древногръцката колонизация 2 58
Джамбов, Иван — Научна сесия в Сопот по проблемите на средновековния замък . . 1 57
Ковачева, Мери — Международен симпозиум „Съвременни методи на датиране в археологията" 2 62
Петрова, Павлина — Научна сесия в Шумен за средновековния български град през XII—XIV в. 1 58
Попов, Атанас — 800 години от въстанието на Асен и Петър и възстановяването на българската държава 2 57
Порожанов, Калин — Трети международен симпозиум „Тракия Понтика" 2 61
Рехо, Мария — Изложби за етруската култура в Италия 3 71
XXXI национална археологическа конференция във Велико Търново 4 48
Велков, Велизар Аклд. Владимир Георгиев (1908—1986) 4 49

КНИГОПИС

Петрова, Стоянка 1 60
Петрова, Стоянка 2 63
Петрова, Стоянка 3 72
Петрова, Стоянка 4 50

Ovčarov, Dimitar — Monument cultuel protobulgare de Balčik 2 36
Rašev, Rašo — Inscription du Haut Moyen âge en langue grecque de la Ville extérieure de Pliska 2 38
Smjadovski, Stefan — Suppléments épigraphiques—textclogiques sur deux inscriptions bulgares 2 47
Hadžiev, Kosta — Sur les inscriptions cyrilliques médiévales du village de Nevša, département de Varna 4 44
|*Cohadziev, Mihail*| — Etude du site de la basse époque du néolithique près du village de Priboj, département de Pernik 3 48

CRITIQUE ET OUVRAGES RECENSÉS

Vajsov, Ivan — V. Podborský. Těšetice — Kyjovice II. Figuralni plastika s moravskou malovanou keramikou, Universita J. E. Purkině v Brně, Brno, 1985 . . . . 4 45
Georgiev, Pavel — Плиска—Преслав, том 4. Укрепителните съоръжения на Плиска и Преслав. С., БАН, 1985. 224 с 2 48
Mihajlov, Stamen — В. Бешевлиев. Отражение на въстанието на Тома Славянина в Чаталарския надпис. — Сб. Преслав 3, Варна, 1933, с. 21—25 . . . . 4 47
Mihajlov, Stamen — Милко Аспарухов. Средновековни графити от Северозападна България. С., 1985, 414 с., XXXIX табл. 3 68
Ovčarov, Dimităr — Joachim Werner. Der Grabfund von Malaja Perescepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren. München, Verlag der Bayerischen Akademie der Wisesenschaften, 1984, 47 p., 32 tab. 3 67
Ovčarov, Nikolaj — Културата на средновековния Търнов. С., БАН, 1985, 214 с. 2 52
Štefanov, Pavel — Е. Манова. Българската стенопис XVI—XVII век. С., БАН, 1985, 85 с., 95 ил., рез. на рус и англ. ез. 2 54
Šalganov, Konstantin — В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг. Разкопки и проучвания, кн. XIV, С., БАН, 1966, 152 с., 40 обр., 61 табл. 3 65

REVUE

Angelova, Stefka — Professeur Atanas Milčev à 70 ans 3 70
Velkov, Velizar — Symposium sur les problèmes du limes romain à Vidin 1 56
Georgiev, Pavel — Cinquième congrès international d'archéologie slave 2 59
Danov, Hristo M. — Congrès en Australie d'histoire de la colonisation ancienne grecque 2 58
Džambov, Ivan — Session savante à Sopot sur les problèmes du castel médiéval 1 57
Kovačeva, Meri — Symposium international „Méthodes contemporaines de datation dans l'archéologie" 2 62
Petrova, Pavlina — Session savante à Šumen sur la ville bulgare médiévale au cours des XIIe—XIVe s. 1 58
Popov, Atanas — 800 ans de l'Insurrection de Asen et Petăr et rétablissement de l'Etat bulgare 2 57
Porožanov, Kalin — Troisième symposium international „Thrace Pontique" 2 61
Reho, Marija — Expositions de la culture étrusque en Italie 3 71
XXXI Conférence archéologique nationale à Veliko Tărnovo 4 48
Velkov, Velizar Vladimir Georgiev (1908—1986) 4 49

BIBLIOGRAPHIE

Petrova, Stojanka 1 60
Petrova, Stojanka 2 63
Petrova, Stojanka 3 72
Petrova, Stojanka 4 50

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Акад. **ДИМИТЪР АНГЕЛОВ** *(главен редактор), проф.* **ВЕЛИЗАР ВЕЛКОВ** *(зам.-гл. редактор), ст. н. с.* **АЛЕКСАНДРА МИЛЧЕВА** *(секретар), доц.* **ЛЮДМИЛ ГЕТОВ,** *ст. н. с.* **РУМЕН КАТИНЧАРОВ,** *ст. н. с.* **ИВАН МАРАЗОВ,** *ст. н. с.* **ДИМИТЪР ОВЧАРОВ,** *проф.* **ПЕТЪР ПЕТРОВ,** *ст. н. с. I ст.* **ХЕНРИЕТА ТОДОРОВА,** *ст. н. с.* **МАРИЯ ЧИЧИКОВА,** *ст. н. с.* **ЙОРДАНКА ЮРУКОВА**

Адрес на редакцията
Археологически институт и музей при БАН, 1000 София, бул. „Стамболийски“ 2. Тел. 88-24-05 и 88-24-06

Адрес на администрацията
Издателство на БАН, 1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“. Тел. 71-31

Технически редактор Д. Костова
Коректор И. Коева

Дадена за набор на 24. VII. 1986 г. Подписана за печат на 19. XII. 1986 г. Печатни коли 7,50 Издателски коли 7
Формат на хартията 60×84/8 Изд. индекс 10861 Тираж 1530 Поръчка 394 Отделна книжка 1,80 лв. Годишен абонамент 7,20 лв.

Печатница на Издателство на Българска академия на науките